

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ
Գ. ՏԱՐԻ

1929 — ՕԳՈՍՏՈՍ — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ
Թ Ի Ի 8 — 9

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ԵՐԶՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԲԻՆԱԿԱՆԻԹՅՈՒՆ

1. ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆՔ. Հայաստանաց Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ. — 2. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Արդարութեան Գաղափար. Բ. Ե. — 3. Խորհրդածութիւններ. Montesquieu. — 4. ՊԱՐԶ ԲԱՐՈՋՆԵՐ. Անճնաբերութիւնը. Դ. Ե. Դ. — 5. Չարին յաղթելու պայմանը. Նորայր Աթոյ. Պոլսէն. — 6. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. Բանասերներ տնայապահական կեանքի. Երպիտանի խաւարներ. 7. Բայրերու վարձքը. — 8. Սկիսէի ժողովը. — 9. Պատրոյի ազդուելը. — 10. Խնամուկ վճիռ մը. — 11. Ճամբան. Ակիւլիկե. — 12. ՊԱՏՐԱԿԱՆ. Դերասանի Ս. Աստուածածնի Դերեղանի եկեղեցին. Մ. Ե. Ա. — 13. Բրիտանական մայրական կեանքը. — 14. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նկատարութիւններ Եզնիկի Աստուածաշնչական վկայութիւններու մասին. Ե. Ե. Դ. — 15. Հասարակական բանին նշանակութիւնը. Ե. Ե. Դ. — 16. Անգիր Աստուածներ. Տիրան Աթոյ. Ներսիսեան. — 17. ԿԻՒԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ. Ազարիա Ջուղայեցի. Սիւրբի Եպս. ին յեղեկագրութիւնը Հայոց մասին. Բ. Ե. — 18. Խաչակրութեան յիշատակ պատճառները եւ Սաղիսանայ պատերազմի մը օգտակարութիւնը. Դ. Մանուր Ճարիմի. — 19. ԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ. «Յիսուս Նազարեցի». Խմբագր. ՍԻՌԻ. — Իճէ Ե Մանուկարանը. Բ. Ե. — 21. Սերը. Բակ. — 22. ԳՐԱԿԱՆ. Սուգ. Արսէն Երկար. — 23. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ. Դարեկանեան Բարոյներ. Խանաթեց Դ. Եպս. Դուրեան. Բ. Ե. — Դիմէր՝ գրեց Ա. Չոպանեան. Բ. Ե. — 24. Երթարեալեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ քոյր քննակալ տնայաւորներին. — 25. Պաղեստինի դիպերը. — 26. ՆՇԱՐԲ ՆԱԽԵԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ. Վեշտաւան տնայաւոր վրան Նիկոմիդեայ ֆաղսին. Յ. Յ. Մ. — 27. Ս. ԶԱԿՈՒՐ ՆԵՐՍԷՆ. — 28. ԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ԵՐԶՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍԵՐՈՒ.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

Ս. Աթուռիս Տպարանէն Գեր. Մկրտիչ Եպս. Աղաւունքի

ՄԻԱԲԱՆՔ ԵՒ ԱՅՅԵԼՈՒՔ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ

գործը, 8° 544 երեսներով ստուար հասար մը, ընկիր քղբով եւ մա-
փուր սպագրութեամբ, պատկերազարդուած Աւթաստիրողին վերջին
լուսանկարով: Գին՝ փօսի ծախքը միասին երեք շիլին:

Գիւնել Տեսչութեան Ս. Աթուռիս Տպարանին:

Direction de l'Imprimerie du Patriarcat Arménien
Jérusalem — Palestine

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1929-Ի ՀԱՄԱՐ

Գեր. Տ. Կարոպետ Արք. Մաղլլման Աթէն-
քէն՝ Պատ. Յովհաննէս Անէմեանի Աթէնք:

Տ. Յակոբ Վրդ. Թաշճեանէ Երուսաղէմէն՝
Պալլքճեան Սահակ եւ Խաժակ եղբարց
Գահիրէ:

Տ. Յակոբ Վրդ. Թաշճեանէ Երուսաղէմէն՝
Գոսապեան Արամին Գահիրէ:

Նշանեան Աշոտ Երուսաղէմէն՝ Գորասէֆէր-
եան Յովհաննէսին Ատիւ-Ապէպա:

Նալպանտեան ՍիսակՆիւ Եորքէն՝ Նալպանտ-
եան Տին. Զ. ին Նիւ Եորք:

Նիկողոսեան Յակոբ Նիւ Եորքէն՝ Begnins/
հայ Ղարոցին Begnins (Զուիցերլա):

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԵՑԱԻ

ԳՊՐԵՎԱՆՔԵԱՆ ՔԱՐՈՉՆԵՐ

Համադրեց՝ Ղեւոնդ Եպս. Գուրեան

ԾԱՆՈԹ.— Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Գուրեանի առակերտող
բարձրասիւնան հոգեւորականներն եւ վարդապետներն
այս հասորին մէջ ունին Քսան Քարոզներ:

Գին 4 ՇԻԼԻՆ: Հասոյքը պիտի յատկացուի
ԳՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱՆԻ

Գիւնել՝ Rt. Rev. LÉON TOURIAN

229, Upper Brook St. Manchester (England)

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Գ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1929 — ՕԳՈՍՏՈՍ — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ — 8-9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

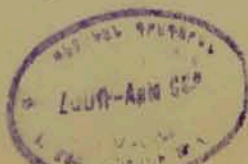
ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ԶԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԽՆՊԻՐՆԵՐ

Թ.

4. — ԿԵՆՏԱՂ

Ուղղակի մտնենք այս խնդրին մէջ, կուսակրօնութեան վրայ է խնդիրը: Առաջին ակնարկով և բնական կերպով ալ ամուրի կեանքը միայն իր վտանգաւոր կողմէն կը դիտուի և կը քննադատուի խստօրէն: Եթէ Հայց. եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան մէջ կեդրոնական տեղ մը կը բռնէ հայ եկեղեցականին պատրաստութիւնը, այդ կէտին վրայ ալ, առանց այլեայլի, կը շեշտուի կուսակրօնութեան ջնջումը. և այս շեշտը այնքան ուժգին կը դրուի ջնջումը բառին վրայ որ կարծես թէ ատով իսկ խնդիրը ինքնին լուծուած ըլլար, իբրեւ թէ Հայց. եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան Բարեկարգութեան խնդիրը կեդրոնացած ըլլար միայն կուսակրօնութեան վրայ: Իրականութեան մէջ սակայն կուսակրօնութեան խնդիրը դիտուածին կամ կարծուածին չափ մեծ կարեւորութիւն մը չունի. ուրովհետեւ, Բարեբախտաբար, Հայց. եկեղեցւոյ մէջ ամուսնացեալ եկեղեցականութիւնն է որ կը կազմէ: Հասկանալի մեծամասնութիւնը, և այդ մեծամասնութիւնը հաւատարմապէս պէտք ունի Բարեկարգութեան: Եւ այս է պատճառը որ մենք կարելի եղածին չափ աշխատեցանք բացատրելու թէ հայ եկեղեցականին պատրաստութեան, եւ եթէ ուղէք Բարեկարգութեան մէջ նկատի առնուելիք կէտերը պիտի ըլլան Կոչումը, Նկատագիրը և Ուսումը. յետոյ կուգայ Կենցաղին ընտրութիւնը:

Մարդոց կեանքին մէջ ամուսնութիւնը եւ ամուրիութիւնը, իրենց բարոյազգիական արժէքով, որչափ բնական, նոյնչափ ալ վարժութեան խնդիր մըն է: Ուրիշ խօսքով, սեռային կեանքի զեղծումներուն և ապականութիւններուն է: Ուրիշ խօսքով, Բարեկարգութիւնը բացարձակ ապահովութիւն մը չերաշխաւորէր առնելու համար ամուսնութիւնը բացարձակ ապահովութիւն մը չերաշխաւորէր: Ինչպէս որ ամէն կանամբի մարդ սեռային բարոյականի ու ապահովութիւնը, ինչպէս որ ամէն կանամբի մարդ սեռային բարոյականի ու ապահովութեան տիպար մը չէ, նոյնպէս ամէն ամուրի կամ կուսակրօն մարդ աւերակութեան տիպար մը չէ: Շատ, շատ են անոնք որ ամուսնացած են և ընտանիք անբարոյական մը չէ: Շատ, շատ են անոնք որ ամուսնացած են և ընտանիք

702-66
140-38

կազմած, սակայն և այնպէս հաւատարիմ չեն իրենց ամուսնական կենցաղին. օտար և վտանգաւոր հաճոյքներու մէջ կը տուայտին անոնք: Կան նաեւ շատեր, որոնք երջանիկ են իրենց ամուրի կենցաղին մէջ, այսինքն՝ բառին բովանդակ իմաստով կուսակրօն են, ըլլան եկեղեցական, ըլլան աշխարհական: Հետեւաբար ուղիղ չէ ամուսնութիւնը բացարձակ ապահովութիւն մը նկատել սեռային անանժութիւնով թիւններուն գէժ՝ թէ՛ ամուրիներուն և թէ՛ ամուսնացեալներուն: Ինչպէս որ կանխեցինք դիտել տալ, մենք չենք անտեսեր ամուսնութեան մէջ այդ ապահովութեան համեմատական նշանակութիւնն ու արժէքը՝ փորձութիւններու, վտանգներու և զեղծումներու գէժ, վասն զի այսչափը, յայտնի իրողութիւն մըն է ամէն ողջմիտ մարդու համար. այլ խնդիրը սա՛ է որ կուսակրօնութեան ջնջումը Հայց. եկեղեցւոյ մէջ, եկեղեցական դասուն կենցաղը փերաչինելու կողմէն, բացարձակ ապահովութիւն մը չերաշխատորեր հակառակ ու մանց կարծիքին:

Հոս տեսնէ՞ք դիտել տալ թէ սեռային խնդիրներու մէջ մեր ժողովուրդը ընդհանուր առումով պէտք ունի ողջ առողջ դաստիարակութեան մը և մարդանքի մը, որպէս զի ամուսնութիւնը հասնի իր սուրբ նպատակին, առանին կեանքի երջանիկ բեղմնաւորութեան և բարգաւաճումին մէջ, և ըլլայ ազրիւր մը օրհնութեան, որ կ'արտայայտուի կենսատու կորովի, առողջ աճումի եւ բնտանեկան կեանքի հաստատութեամբ եւ տոկունութեամբ, որոնք անհրաժեշտ պայմաններն են ժողովուրդ մը և աղբ մը կերտելու եւ պահպանելու համար: Ուրեմն, ամուսնութեան խնդիրը, իր ընդհանուր առումով, այնպիսի կենսական նշանակութիւն մը ունի հայ ժողովուրդի ամբողջութեան համար որ կարելի չէ պղտիկցնել զայն և պատշաճեցնել միայն եկեղեցականութեան կենցաղին, և ատոր անկումին պատճառ նկատել ամուրիութիւնը և անկէ յառաջ եկած փորձանքները:

Խնդիրը այս կերպով պարզելէ ետքը՝ մենք պիտի ըսենք թէ Հայց. եկեղեցւոյ բարեկարգութեան տեսակէտէն կուսակրօնութեան խնդիրը լուծելու համար պէտք է ազատ թողուլ եկեղեցականութեան թեկնածուները, ուղեն ամուսնանան, ուղեն կուսակրօն ըլլան, ասիկայ անձնական խնդիր մը պէտք է ըլլայ իւրաքանչիւրին համար: Պէտք չէ որ մէկը անբարոյական կամ անօրոտահելի նկատուի, որովհետեւ կուսակրօն է. իսկ միւսը՝ բարոյականի տէր եւ վստահելի համարուի, որովհետեւ ամուսնացած է: Այսպիսի տարօրինակ դատաստան մը հակառակ է ողջմտութեան, հակառակ է բարոյականի ոգւոյն եւ ատոր բարձրագոյն բմբունումներուն: Վասն զի կան մարդիկ, աշխարհական թէ եկեղեցական, որ ստուգիւ կուսակրօն են. կեանքին աւ կենցաղին այդ կողմը փակ գիրք մըն է իրենց համար: Եւ զեղեցիկ իրականութիւն մըն է ասիկա, որ զարմանք պիտի պատճառէ շատերուն:

Ամիսփելով մինչեւ հոս ըստածները, պէտք է ուրեմն այսպէս բանաձեւել խնդիրը, — ո՛չ թէ ջնջելու է կուսակրօնութիւնը, այլ ազատ թողուլ է եկեղեցականութեան քիկիւսածոները իրենց կենցաղին ընտրութեան մէջ:

Ասիկայ կատարելապէս համաձայն է նաեւ Պօղոս Առաքեալի մտքին, որ երկու կարեւոր կէտերու վրայ ուշադրութիւն կը դարձնէ(*) և նախ, ընդհանուր

(*) Խնամով կարգաւ Ա. Կրթ. է. 1—9 եւ 25—35:

կերպով աղատ կը թողու անձերը. ու որ չի կրնար գիմանալ, թող ամուսնանայ փոխանակ տառապելու. եւ սակայն, կը յարէ, կ'ուզէի որ այնպիսիներ ինծի պէս ամուրի ըլլային. յետոյ, քրիստոնէական բարոյագիտութեան տեսակէտէն, եկեղեցւոյ մէջ ամուրի կամ ամուսնացած, իրրեւ պայման կենցաղագիտութեան, առաւելութիւն մը պիտի չունենան իրարու վրայ. այլ պիտի ըլլայ կին ունեցողը չունեցողի պէս և կին չունեցողը՝ ունեցողի պէս, այսինքն, ինչպէս ըսինք վերեւ, զուտ անձնական խնդիր մը, ոչ աւելի, ոչ պակաս:

Շնորհիւ այս աղատութեան (կենցաղի ընտրութեան աղատութեան) ուրիշ կարեւոր խնդիր մըն ալ պիտի գտնէ իր լուծումը, այսինքն՝ եկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր աստիճաններ այս կերպով բաց կը մնան արժանաւորներու առջեւ: Անարժան մը, որովհետեւ կուսակրօն մըն է, չի կրնար բարձրանալ, զոր օրինակ վարդապետութեան և եպիսկոպոսութեան աստիճանին, չի կրնար Առաջնորդ ըլլալ. և ասոր հակառակ, արժանաւոր մըն ալ որովհետեւ ամուսնացած է, չի զրկուիր այդ աստիճանէն և պաշտօնէն: Եկեղեցւոյ պաշտօններուն մէջ յառաջացումներ եւ վարձատրութիւններ կը հիմնուին, եւ պէտք է հիմնուին, չինքան և փորձուած արժանիքի վրայ, այսինքն՝ այնպիսի արժանիքներու վերայ, որոնք ինքնին կ'արտացոլան Կոյմի և Նկարագրի տէր եւ լաւ պատահաւորաւ ուսեալ հոգեւորականի մը մէջ կեանքին եւ գործունէութեան արդիւններէն:

5. — ԱՊՐՈՒՍ

Դրամը արիական դեր մը ունի ապրելու արդի պայմաններուն մէջ: Այսպէս չէր հին ատեններ, որուն սովորութիւնները մնացած են մեր մէջ՝ եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը վարձատրելու տեսակէտէն:

Հայ ժողովուրդը երկրագործ ժողովուրդ մըն էր ընդհանուր առումով, և այս ժողովուրդը իր հոգեւոր պաշտօնեաները կը վարձատրէր իր հողին և գոմին ամէն տեսակ արդիւնքներով: Վարձատրութեան այս ձեւը համաձայն էր Սուրբ Գիրքի տրամադրութիւններուն, վասն զի հին օրէնքներա հանայութիւնն ալ այս կերպով կը վարձատրուէր: Դրամը քիչ էր հին ատեններ, և այս պատճառով ալ շատ քիչ գրամ կը խաղար հոգեւոր պաշտօնեաներու վարձատրութեան մէջ: Թաղութի պարագային, զոր օրինակ, ննջեցեալին կողպուտով կը վարձատրուէր քահանան եւ եկեղեցին ալ մասնակից կ'ըլլար ննջեցեալի կողպուտին: Կարգ մը կանոններ կան հոգեւոր պաշտօնեաներու վարձատրութեան այսպիսի կերպերու մասին, որոնց ուսումնասիրութիւնը շատ հետաքրքրական պատկեր մը պիտի տար: Առանց մխրճելու այդպիսի ուսումնասիրութեան մը պատկեր մը պիտի տար: Առանց մխրճելու և թէ հոգեւոր պաշտօնեաներու վարձմէջ, մեզի համար բաւական է գիտնալ թէ հոգեւոր պաշտօնեաներու վարձատրութեան այդ նախնականութիւնը մնացած է մեր եկեղեցւոյ մէջ իր ողիւծ և ձեւերով: Իր ողիւծ, որովհետեւ դեռ ժողովուրդը ինքն է զնահատողը վարձատրութեան քանակին և սրակին. այնպէս որ իր ունեցածին, կամ թէ աւելի ճիշտը, իր ուզածին համեմատ բան մը կուսայ իր հոգեւոր պաշտօնեային, իր ճեւալ, որովհետեւ եթէ հին ատեններ ժողովուրդը իրեւ ողորմութիւն. իր ձեւով, որովհետեւ եթէ հին ատեններ ժողովուրդը իր հողին և գոմին արդիւնքներէն մաս և բաժին կը հանէր իր հոգեւոր պաշտօնեաները ապրեցնելու համար, հիմայ ատենց տեղ գրամ կուտայ. որովհե-

տեւ գրամն է այսօր մարդկային ընկերութեան տնտեսական կեանքին կազմակերպութեան առանցքն ու միջոցը։ Դրամին ընձեռած այս դիւրութեան շնորհիւ է որ կրօր հաշուով, դարէ մը ի վեր, շատ մը եկեղեցիներու մատակարար մարմինները՝ սակեր որոշած են պասկի, մկրտութեան եւ քաղովի առթիւ, ժողովուրդի կարօյութեան համեմատ աստիճանաւոր ստեղծոյց մը կազմելով, որուն մէջ խնամքով նշանակուած են թէ եկեղեցին եւ իր պաշտօնէութիւնը ի՞նչ բաժին եւ մաս պիտի ստանան, զոր օրինակ, պսակի կամ թաղումի առթիւ։ Այս ստեղծոյցէն դուրս կը մնան կամաւոր, եւ սակայն անգիր օրէնք դարձած նուէրներ, որոնք ժողովուրդին կողմէն կը տրուին հոգեւոր պաշտօնեաներուն՝ Պատարագի, Տնօրհնէքի եւ այլ առիթներով, Պսակ չընկնելու դրութիւնը ամէն տեղ կայ գրեթէ, բայց այս կողմէն առաջնութիւնը կը տիրապիտէ Կ. Պոլսի եկեղեցիներուն մէջ։

Ամսաթոշակի դրութիւնը մտած է մեր եկեղեցւոյ մէջ թիւրքիոյ հայոց Ազգային Սահմանադրութեան հաստատութեան հետեւանքով, այն ալ Պատրիարքներու եւ Առաջնորդներու վարձատրութեան կազմէն։ Առ հասարակ հոգեւոր պաշտօնեաները կամ տարեթուակով վարձատրելու դրութիւնը սկսած է հարուստ եկեղեցիներու մէջ։ Զոր օրինակ, Եղիպտոս թուակով կը վարձատրէ իր առաջնորդները, ինչպէս նաեւ մասամբ իր քահանաները, մասամբ միայն, որովհետեւ անոնք կ'ստանան նաեւ իրենց ծուխերուն նուէրներն ալ։ Ամերիկայ, որ ընդարձակագոյն հայ դպրութիւն է, թուակով կը վարձատրէ իր հոգեւոր հովիւները, որոնք քանի մը որոշ առիթներով ալ կ'ստանան ժողովուրդին կամաւոր տուրքերը։

Ինչպէս որ կը տեսնուի այս նկարագրութենէն, հայոց եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան վարձատրութիւնը եւ վարձատրութեան եղանակը, իրենց ընդհանուր հանգամանքով, ժամանակիս ոգւոյն եւ պահանջներուն համաձայն, ապահով, բնական նաեւ պատուաւոր ձեւ մը չեն ստացած, եւ ոմանց կարծիքին համեմատ՝ վարձատրութեանց այս անապահով եւ անձնական արժանապատուութիւնը վիրաւորող ձևերն են որ արժանաւոր անձերը հեռի կը պահեն եկեղեցականութենէ։ Այս կարծիքը թէև անհիմն չէ բոլորովին, բայց շիտակ ալ չէ ամէն կերպով։ որովհետեւ կը ճանչնանք շատ արժանաւոր եկեղեցականներ, որոնք, հակառակ այդ կարծիքին, դրամական պէտք եղած դիւրութիւնները չեն վայելած իրենց արժանիքին եւ դիրքին համեմատութեամբ։ Որ կողմէն ալ նայուի խնդրին վրայ, իրօքութիւնը սա՛ է որ հայոց եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան վարձատրութեան ձեւը պէտք ունի հիմնական բարեփոխութեան, որ, մեր կարծիքով, կրնայ իրագործուիլ եթէ թուակի դրութիւնը հաստատուի եւ եկեղեցիներու մէջ։

Իսկ այս դրութիւնը կորենալ հաստատուելու համար հարկ է որ ժողովուրդը կատարեւապէս ամէն տարի տուրք մը տայ իր եկեղեցւոյն, իր ունեւորութեան արդար համեմատութեամբ։ Ասիկա կը նշանակէ թէ հայ ժողովուրդը ինքն պիտի լուծէ խնդիրը իր գիտակցութեամբ եւ իր ձեռքով, եւ այս կերպով պիտի վերնան տեսակ տեսակ անպատեհութիւններ, նոյն իսկ գայթակղութիւններ եկեղեցւոյ մէջ դրամ առնել տալու գործառնութեանց շուրջ։ Աւերդդ է հոս թուումն մասանցն ընել այդ անպատեհութիւններուն եւ գայթակղութեանց։

միայն պէտք զիմնալ որ դրամ առնել տալու տիրոջ ձեւերը մեր եկեղեցւոյ մէջ դրեթէ կորսնցուցած են իրենց վաղեմի բարեմիտ հանգամանքը, և ատոր տեղ տիրած է սակարկութեան և օրիպումի ոգին, և ասիկա արամադժապէս հակառակ է կրօնքի ոգւոյն, և անհաշտ՝ բարոյագիտական սկզբունքներու և կենցաղադիտական կերպերու հետ, որոնք շատ կը փնտռուն աշօտ մարդոց փոխադարձ յարաբերութիւններուն և կենցաղադիտական պայմաններուն մէջ:

Եկեղեցին տունն է Աստուծոյ, տունն է Աղօթքի, և աս երկու մասին ճշմարիտ հասկցողութիւնը բաւական պիտի ըլլար գրամական գործառնութեանց չուկայիկ տգեղութիւններով չպղտկցնել Աստուծոյ և Աղօթքի Ցան խորհրդաւոր նուիրականութիւնները, և չեղծել ու չխանդարել կատարած պաշտօններուն ու պաշտամունքին կրօնականութիւնն ու հոգեւորութիւնը. վասն զի, ասոնք հաւատացեալներու հաւատքին մէջ անպիտի իրականութիւններ են որ պէտք է յարգուն իրենց բոլոր կէտերուն և կողմերուն մէջ:

Անդրադառնալով խնդրին լուծման, դարձեալ կ'ըսենք թէ պէտք է իւրացնել ամսական կամ տարեկան թոշակի դրութիւնը մեր եկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր պաշտօնեաները վարձատրելու համար իւրաքանչիւրը իր կարգին, իր գիրքին համեմատ. դրութիւն մը սրուն պատուաւորութիւնը և գործնականութիւնը անվիճելի է, և ատոր համար է որ կը կիրարկուի այդ՝ եւրօպայի և Ամերիկայի եկեղեցիներուն մէջ առ հասարակ:

Հոգեւոր պաշտօնեան պէտք չէ որ նայի ժողովուրդի ձեռքին ամէն առիթ որ ծառայութիւն մը կ'ընէ և պաշտօն մը ու պարտականութիւն մը կը կատարէ: Անոր բոլոր ուն և ուրուշը պէտք է կեդրոնանայ իր կատարելիք պաշտօնին և պարտքին վրայ, առանց մօքի և սրտի թափառումներու: Եւ որպէս զի սայթաքումներ չունենայ այս կողմէն, հարկ է որ ան իր թոշակը ընդունի կանոնաորոշուած և զերծ ըլլայ այլևայլ մտահոգութիւններէ, կամ Աւետարանի խօսքով, ամենեւին չմտածէ վաղուան համար. որովհետեւ եթէ երկնքի թըռչուններն իսկ ապահովութիւն մը ունին իրենց ուսելիքին և խմելիքին կողմէն, և վայրի շուշաններն իսկ իրենց հագած բնական զեղեցիկութիւններով կը գերազանցեն դրամով և արուեստով շինուած թաղաւորական փառաւորութիւնները, հոգեւոր պաշտօնեան ալ թոշակի դրութեամբ հոգացուած և ապահովուած զգայ ինքնիքը (*), և միայն մտածէ իր պաշտօնին և իր պատասխանատւութիւններուն վրայ:

Ասիկա ամէնէն պարզ կողմն է խնդրին. աւելի կ'ըսուի է սակայն ժողովուրդին վերաբերեալ կողմը: Մեր ժողովուրդը հին դրութեամբ, որ կերպով մը կամաւոր է, կը սիրէ տալ իր ապրիքը հոգեւոր պաշտօնեային, և այս կերպով ոմանք շատ կուտան, ոմանք քիչ, իսկ շատեր ալ փող մը անդամ չեն տար:

Եթէ մեր ժողովուրդը իր եկեղեցիներուն ծախքերը, ամէն տարի, նախահաշուի մը համեմատ ինքն հոգայ, ամսական կամ տարեկան որոշ տուրքով, այլևս ինքնին կը վերնան հարուստի ազգատի, քիչի շատի խնդիրներն ու խնդիրները, կը վերնան աստիճանաւոր սակացոյցները, կը վերնան ձրիի և դրամատիրները, և հոգեւոր պաշտօնեաներ միշտ կազմ ու պատրաստ կը գտնուին զի վէճերը, և հոգեւոր պաշտօնեաներ

(*) Աւետարանի պաշտօնեաներուն վարձատրեան մասին կ'ըսուի որ խմամով ուսումնասիրուին Պողոս Առաքելին բաժնէր. Ա. Կոր. Թ. Գլխին մէջ:

իրենց պարտականութիւնները կատարելու ունէ առթիւ, եւ չեն բամբաստիր, չեն քննադատուիր դրամական դորձառնութեանց մէջ:

Կանխեցինք դիտել տալ վերեւ թէ եկեղեցականներուն ապրուստի խնդիրը ինքն ժողովուրդն է որ պիտի լուծէ, եւ լուծումի միակ կերպը սա՛ է որ ժողովուրդը իր կարողութեան արդար համեմատութեամբ տարեկան հոգեւոր սուրբ մը ստանձնէ և վճարէ կանոնաւորապէս իր եկեղեցւոյ սնտուկին, եւ եկեղեցւոյ տարեկան բոլոր ընթացիկ ծախքերուն համար, և ուրիշ կերպով փող մը իսկ չտայ հոգեւոր պաշտօնեային ձեռքը:

Եկեղեցականներու ապրուստին վրայ դրելու ատեն այս կերպով, կ'զգանք թէ այնքան ալ դիւրին գործ չէ հին ձեւերու եւ չափերու վարժուած ժողովուրդի մը ընդունել տալ նորագոյն ձեւեր և չափեր. սակայն չկայ ուրիշ ելք և միջոց ապրուստի խնդիրը պատուաւոր կերպով լուծելու համար:

Մեր ժողովուրդը եթէ կ'ուզէ բարեկարգ եկեղեցի մը, բարեկարգ պաշտօնէութիւն մը, պէտք է լրջօրէն հետաքրքրուի և ըմբռնէ իրեն ինկած բաժնին կարեւորութիւնը այդ բարեկարգութիւններու մէջ, ընդունի զայն սիրով և դորձադէ գիտակցութեամբ:

(Վերջին յօդուածը յաջորդ թիւով)

ԿՐՈՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԽԵՏԱՐԱՆԷՆ)

ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԸ

« երանի՜ որ բողոքալ եւ ծառայի խցն արարութեան, զի նոյա յագեցին » (Եթ. ե. 6):

Չորրորդ երանին ուղղուած է անոնց որ արդարութեան քաղցն ու ծառաւը ունին:

Արդարութիւնը գաղափար մըն է սակայն որ կատարելապէս չէ հասկցուած այս աշխարհի մէջ և թերեւս պիտի չհասկցուի ալ, ցո՛րչափ մէկուն համար արդարութիւն համարուածը անարդարութիւն է միւսին համար:

Ազահութիւն եւ եսասիրութիւն է անարդարութեան պատճառը: Եւ գիտենք որ ազահը չի կշտանար. միշտ ծակ է անոր աչքը, և ինչպէս որ կ'ըստի, ափ մը հող միայն կրնայ կշտացնել զայն:

Ինչպէս որ ազահ եւ եսասէր անձ մը իրմէ դուրս և իրմէ դատ ոչինչ կը տեսնէ իր շուրջ, այնպէս ալ ազահ եւ եսասէր պետութիւններ իրենցմէ դատ բան մը չեն ուզեր տեսնել աշխարհի վրայ: Ազահն ու

եսասէրը կը զիջանի բոլոր աններելի միջոցներու, որուն հետեւանքն է անարդարութիւն հանդէպ ուրիշներու. որովհետեւ ուրիշներուն եղած անիրաւութիւններով ու անարդարութիւններով է որ կը սնանի Ազահութիւնն ու եսասիրութիւնը և սակայն չի կշտանար: Այնպիսիներու Բառգիրքին մէջ չկայ Բարոյական: 1915ի աշխարհաւեր պատերազմը տեղի չէր ունենար, եթէ պետութիւններ ունենային արդար և աշխատող ոգի մը: Պետութիւններ իրենց արարքը արդարացնելու համար կը կոթնին Շահի և Դիւանագիտութեան վրայ, եւ ամէն իրազեկ անձ գիտէ որ Դիւանագիտութեան Բառգիրքին մէջ ալ չկայ «Բարոյական» կամ ասոր նման աղօտոր բառեր: Այս է պատճառը որ, զոր օրինակ, Հայ ազգին իրաւունքները, որոնք նուիրագործուեցան կըրակի գիծերուն վրայ, Դաշնակիցներու կողքին թափուած հայ արիւնով, զոհուեցան զիւանադիտական խաղերու...:

Լեռան Բառքը, որուն սկիզբն են երանիքները, ուղղուած է Աստուծոյ Թագաւորութեան նոր զինուորադրեալներուն, որոնք շատ փոքրիկ էին թիւով, Բայց այդ Բառքը միանգամայն ուղղուած էր այն

միջափայլին, որ կը դառնուէին ինքն Յիսուս-Քրիստոսու եւ Աստուծոյ Թագաւորութեան հետեւող փոքրածիւ խումբը: Այդ միջափայլին մէջ մասնաւորապէս աչքի կը զարնէին Հին ուխտին սարկիներն ու քահանաները, իրենց բոլոր կողմակերպութեամբ: Արդարութիւնը նոր կամ անծանօթ բառ մը չէր այդ միջափայլին մէջ. ընդհակառակն ա՛յնքան ծանօթ, ա՛յնքան տարածուած եւ ժողովրդականացած բառ մըն էր այդ՝ որ Արդար տիտղոսը կրող գերդաստաններ կային Իսրայէլի մէջ եւ կը պանծային այդ տիտղոսով: Պէտք է ըսել սակայն որ քիչերուն վրայ միայն կ'արդարանար Արդար տիտղոսը, իրբեւ արտատայայտիչը արդար մարդու գրական նկարագրին եւ արժանիքին: Այդ քիչերէն մէկն է երեսօպէմի առաջին եպիսկոպոսը, Արդար կոչուած Տիտանկղաւթի Յակոբոս Առաքեալը, որ միւս Զերեկեան Յակոբոս Գլխադիր Առաքեալին հետ՝ պաշտպաններն են Արդոյ Յակոբեանց հաստատութեան, Սիոնի բարձունքին վրայ:

Բայց անդին մեծամասնութեան վրայ եւ պաշտօնական չըմանակներու մէջ կը ծագուէր Արդարութիւնը: Յիսուս-Քրիստոս վա՛յ կարգաց անոնց, որոնք, զոր օրինակ, օրէնքին արդարութիւնը գտնէ ըստ ձեւին յարգած ըլլալու համար, աստանորդի պարտականութեան մէջ, իրենց ամենեւեռն չնչին խտանակները կը տասանորդէին ճշգրտօրէն, բայց կ'անտեսէին միւս օրէնքները, կամ, ուրիշ օրինակով, օրինական պարտականութիւններուն բոլոր ծանրութիւնը կը բեռնէին ժողովուրդին ուսելուն վրայ, բայց իրենք իրենց ճկոյթովն իսկ չէին մօտենար ատենց: Աւետարանի մէջ խնամքով շեշտուած է ասոր պատճառը. այսինքն՝ Աղահոթիւն եւ Եսօթիրութիւն:

Եթէ իրբեւ բարոյական հիւանդութիւն փտանչենք Աղահոթիւնն ու Եսօթիրութիւնը մարդոց վրայ, պէտք է խոստովանիլ որ ժառանգական են ասոնք, այսինքն մարդիկ իրենց այդ վիճակը կը պարտին իրենց նախածնողաց եւ կամ այսպէս ըսենք՝ իրենց վայրենի շրջաններուն:

Աւետարանին նպատակն է սրբազրել այդ վայրենի բնազդները եւ մարդիկը ընել արդար եւ աշխատէր: Ասոր համար շատ նշա-

նակալից է Չորրորդ Եւանջիւն, իրբեւ մին Աստուծոյ Թագաւորութեան մարդոց մէջ հաստատուելու պայմաններուն:

Արդարութեան դադափարը մեծ նշանակութիւն ունի մեր կեանքին մէջ: Արդարութիւնը ո՛չ միայն, իրբեւ արտայայտութիւն պարտքի եւ իրաւունքի սկզբունքին, պէտք է ցոյց տրուի եւ զորձագրուի հանդէպ ուրիշներու, այլ նաեւ մարդիկ պէտք է արդար ըլլան նոյնինքն իրենց անձին համար:

Արդարութիւնը միշտ խորհրդանշուած է կլիխով: Ունէ տեստուրի մէջ մեծ կարեւորութիւն ունի կլիսքի երկու նժարներուն հաւասարակշռութիւնը: Արդարութեան եւ արդար կշռին պահանջն է այդ եւ պայմանը: Հաւասարակշռութիւնը կը փնտսենք մեր նիւթական կամ անտրական բոլոր զործանութեանց մէջ, եւ չենք ներկր սրխաններու եւ խորգախտութեանց. բայց երբ խնդիրը կուգայ մեր անձերուն, հոն կը փոխուի կլիսք եւ կը կորսուի հաւասարակշռութիւնը: Այսպէս՝ նկատի առնք մեր կենցաղավարութեան պայմանները եւ անշատօրէն դիտեցէք՝ թէ ի՞նչ է մեր ուսելու եւ խմելու վիճակը, մեր աշխատութեան եւ հանգստի համեմատութիւնը, մեր շահածին եւ ծախսածին կլիսքը, մեր իրաւունքներու եւ պարտքերու մասին մեր տեսական ու զործնական բժրոնումը, եւայլն. վերջապէս քննեցէք ուղղակի մեր անձին հետ կապ ունեցող բոլոր խնդիրներն ու երեւոյթները, եւ պիտի տեսնէք որ նոյն իսկ մարդիկ արդար չեն հանդէպ իրենց անձին: Ի հարկէ այս երեւոյթը շատ մը պատճառներ ունի, որոնց ճշտմաներուն տակ մարդիկ կորսնցուցած են հաւասարակշռութիւնը. բայց ասոնց ալ գլխաւոր պատճառն է Աղահոթիւն եւ Եսօթիրութիւն:

Շուկայի կամ զործնական կեանքի մէջ ներկի կը համարուի անարդարութիւնը, եւ բարոյագիտութեան իրաւունքը յարգած ըլլալու համար մարդիկ նոր լեզու եւ նոր քերականութիւն հնարած են, «Շուկայի Քերականութիւն» ըստաճը, որ յաջողութեան բանալին կը կարծուի: Այնպէս որ հիմայ սուտ խօսած ըլլալու համար, պիտի կ'ընեն, այսինքն կը նկեն. խաբս կամ նկեզած ըլլալու համար, վարպետքիս կամ ճարպիկութիւն կ'ընեն: Կը կեղծեն ու կը շո-

դոմրոյն փոխանակ շխտակ կեցութեամբ, սրմաւ կշիռ կը գործածեն և առիկա անարդարութիւն չէ, այլ ճարտարութիւն, և այլն: Ասոնք կը համարուին կեանքի շատ սովորական երեւոյթները, այնպէս որ այլեւս մեղքի տեղ ալ չեն դրուիր: Եւ սակայն Աւետարանը ձիւղ այս սովորականներուն վրայ է որ կը ծանրանայ, որովհետեւ արդարութեան գաղափարին հակառակ են ասոնք:

Աստուծոյ Թագաւորութեան աւետանութեան և արդիւնաւորութեան պայմաններէն մէկն է Արդարութիւնը թէ՛ հանդէպ անձիւր և թէ՛ հանդէպ ուրիշներու: Մարդ ինչ որ է ինքն իր մէջ, նոյնն է նաեւ ուրիշներու հանդէպ: Ասոր համար է որ Յիսուս-Քրիստոս ուրիշ անգամ դիտել տուաւ իր աշակերտներուն և ըսաւ. եթէ ձեր արդարութիւնը աւելի չըլլայ քան Փարիսեցիներունը և Դպիրներունը, չէք կրնար ժառանգել Աստուծոյ Թագաւորութիւնը: Եւ ասով ուզեց ըսել թէ այդ մարդիկ, Օրէնքին այդ վարդապետներն ու մեկնիչները, չկեցողեացած են արդարութիւնը իր բուն իմաստէն: Արդարութիւնը աստուածային է, անոնք ըրած են մարդկային: Դուք այնպէս պիտի չընէք: Արդարութիւնը անոնց գիտցածէն և զործադրածէն տարբեր բան մըն է. անոնց արդարութեամբ չէք կրնար մնալ Աստուծոյ Թագաւորութեան մէջ, ձեր արդարութիւնը պէտք է տարբեր ըլլայ անոնցինէն, պէտք է աւելի ըլլայ, աստուածային ըլլայ, որպէս զի կարենաք հասկնալ Աւետարանը, Աստուծոյ Թագաւորութեան այդ օրինադիրքը, կարենաք ապրիլ Աւետարանով եւ կարենաք քարոզել Աւետարանը ուրիշներուն: Ուրեմն Երանի՛ ա՛նոնց որ արդարութեան քաղցն ու ծարուր ունին:

Այդ արդարութեամբն է որ քրիստոնեայ մարդուն անձը հաւասարակշիռ պիտի ըլլայ իր տնտեսութեան մէջ: Անոր բարոյական և ֆիզիքական թիրութիւնները պիտի սրբազանուին: Նոր ծնունդի և նոր կեանքի մարդը պիտի ըլլայ ան՝ թօթափելով վայրենութեան հեաքերը, — Ազահութիւնն ու Եաստիւթիւնը:

Այդ արդարութեամբն է որ քրիստոնեայ մարդը արդար պիտի ըլլայ հանդէպ իր նմաններուն: Վասն զի ինչ որ կ'ուզես

որ ուրիշներ ընեն քեզի, զուէ ալ այնպէս ըրէ անոնց: Եթէ կը պահանջես որ ուրիշներ սիրեն քեզ, նախ զուէ սիրէ զանոնք, եթէ կ'ուզես որ ուրիշներ չուտեն քու իւրաւունքներդ, զուէ մի՛ ուտիր անոնց իւրաւունքը. եթէ կ'սպասես որ ուրիշներ զոհողութիւններ ընեն քեզ համար և քու ազդիդ համար, պէտք է որ նախ զուէ ընես այդ զոհողութիւնը, և ընես արդարութեամբ, այսինքն քու չափիդ և կարողութեանդ արդար համեմատութեամբ, և ո՛չ թէ խորելով և զձձելով, վասն զի զուէ աստէրը քու ունեցածներուդ և կարողութիւններուդ, եւ պէտք է որ արդարութեամբ տաս և արդարութեամբ ալ պահանջես ուրիշներէն:

* *

Ըսենք այս բացատրութիւններէն ետք թէ Աւետարանի այս Դասին մէջ է նոյն խնդիր հայ ժողովուրդի ընկերային կեանքին վերաշինութեան գաղափարը, մեր հոգեւոր և ազգային կեանքին վերածնունդը:

Ես չեմ ուզեր բռնադրօսիկ խմատ մը տալ Ջորջոյ երանի՛րն, հեռացնելով զայն իր աւետարանական բուն խմատէն: Բայց, այնպէս կը կարծեմ որ արդարութեան գաղափարը մեր անհատական կեանքին և ընկերային յարաբերութիւններուն մէջ իրապօրեմէն՝ է որ պիտի կարենանք վերաշինել մենք զմեզ. վասն զի, հակառակ մեր նիւթական և բարոյական անհուն ու անփոխարինելի կորուստներուն, պէտք եղածին չափ նիւթական և բարոյական նորոյժի ստեղծուած են հայ ժողովուրդին մէջ աշխարհաւոր պատերազմէն ի վեր, որոնք եթէ արդարութեամբ հանուն զոհութեան սեղանին վրայ, այսինքն հեռի Ազահութեան և Եաստիւթեան բոլոր կերպերէն, արդարութեան աւետարանական խմատով և զործողութեամբ, վստահեմ որ կը վերաշինուի և կը վերածնի հայ ժողովուրդը, ո՛ր որ ալ գտնուի, և կ'արտայայտէ Աստուծոյ Թագաւորութեան վերահաստատութիւնը իր մէջ:

Բաւական հարստութիւն կայ հայ ժողովուրդի գաւաղներուն մէջ, խելք կայ ո՛րչափ որ կ'ուզէք, կորով, ոյժ կայ զտրամանակի չափով, բաղձանքներ ու փափաքներ սահման չունին մեր մէջ, իսկ խօսք և

գրիչ կրակի պէս, և զեռ ինչ որ կ'ուզէք կայ և չա՛տ կայ. բայց այս բոլորին բարւոք գործածութեան և ներդաշնակութեան համար միայն բան մը կը պահանջուի՝ արդարութիւնը, չորրորդ երանելով արտայայտուած արդարութիւնը, որ աստուածային է և որոշ վսեմ գաղափարին առջև, Շնորհային ծունկի եկած, մարդկային արդարութեան տկարութիւնները կը զգար իր մէջ, և իր այդ տկարութիւնները քաւելու համար Աստուծոյ Գթութիւնը կը հայցէր փոխանակ Անոր արդարութեան, որուն առջև ոչ ոք կրնայ արդարանալ:

Արդարութեամբ մի՛ դատեսցես:

Այլ գթութեամբ քով քաւեսցես:

Պէտք է ձգտիլ սակայն արդարութեան գաղափարին, աստուածային սրբութեան և մեծութեան: Այդ է որ պիտի սրբազրէ ազահութեան և ևսասիրութեան վայրենութիւնները մարդոց մէջ, և ասոր համար է որ Փրկիչն ըսաւ.

Երանի՛ անոնց որ արդարութեան քաղցըն ու ծարուր ունին. վասն զի արդարը կուշտ է միշտ իր արդարութեամբ:

Բ. Ե.

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

— Աստուծասիրութիւնը ինձի համար զերտողն դարձանք եղած կեանքի յափանքներուն դէմ, չեմ ունեցած վիշտ մը՝ որ չփարտտի մէկ ժամուան ընթերցումով մը:

— Պէտք է շատ սուտմասիրել, բիշ բան մը գիտնալու համար:

— Երբ այս դարուն մէջ շատ քննադատներ ու դատաւորներ կան, բայց չ'ըստի բիշ են ընթերցողները:

— Դժբախտութիւն մըն է մարդերու վիճակը. հազիւ թէ միտքը կը հասունայ, և անոն կ'սկսի տկարանալ մարմինը:

— Համ կ'առնեմ նախնիքներէն. այդ հին ժամանակները կը դիւթեն զիս, և պարտաւոր եմ միշտ ըսելու Պիլիոսի հետ. «Աթէնք պիտի երթաս, մեծարէ աստուածները»:

— Շատ սրամիտ մարդերը յաճախ ամէն բան արժամատրեցելու տկարութիւնը կ'ունենան:

— Կը սիրեմ գեղացիները. անոնք, որովհետեւ բաւական գիտուն չեն, ծուռ չեն արամբանքի:

MONTESQUIEU

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՋՆԵՐ

ԱՆՁՆԱՔՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Փորձեցէ՛ք ինքզինցիդ գիտնալու համար թէ հուսահիմն մէջն է՞ք. բնեցե՛ք ինքզինցիդ. չէ՞ք գիտեր ինքզինցիդ որ Յս. Բ. մեր մէջն է»:

(Բ. Կոնք. ԺԳ. 51)

Յանդուգն և յախճա՛ն դատաստաններ ընդդէմ ուղղելով իր խօսքը՝ Առաքեալն Պօղոս կ'ըսէր. «Դուք ո՞վ ես որ սերիշին ծառան կը դատես» (Հռոմ. ԺԲ. 4): Առաքեալը յայտնի է թէ կը հետեւի Յսի. պատուէրին և Աւետարանի ողբին: Տէրը ըսած էր Լիբան Քարոյին մէջ. «Մի՛ դատէք որ չգատուիք, զի ինչ դատաստանով որ դատէք՝ անով պիտի դատուիք, և ինչ չափով որ չափէք, անով պիտի չափուիք» (Մատթ. Է. 1): Ստուգիւ մենք յաճախ դատաւորի և մանաւանդ ամբաստանողի հանգամանքով անխնայ կ'ուզենք քննել սրտերը, չարախօսել և զրպարտել, քննադատել և դատաւորտել մեր ընկերները և ապա հաւատաքննութեան ենթարկել դանոնք:

Եթէ Առաքեալը հուսատարիմ իր Տիրոջ պատուէրին՝ կ'արգիլէ մեզ դատելու զայս, սակայն մեզ կ'արտօնէ դատելու մեր անձը: Անիկա ինչպէս որ վճռական է իր արգելքին մէջ, նոյնքան և որոշ է իր յորդորին մէջ: Ինչպէս Առաքեալին, նմանապէս Աւետարանի նպատակն է մարդուն ուշադրութիւնը դարձնել դուրսէն գէպի ներս, արտաքին աշխարհէն գէպի ներքին աշխարհ, իր նմաններուն վրայէն գէպի իր իսկ անձը: Կարեւորը զայս ճանչնալը չէ, կարեւորը զմեզ ճանչնալն է: Հին աշխարհի իմաստութեան «Ծանիր զքեզ» խօսքը, զոր Սոկրատ կարգացած էր Դեդփիսի տաճարին ճակատին վրայ, քրիստոնէութեան մէջ կը գտնենք զայն աւելի խորունկ իմաստով: Քրիստոնէայ ըլլալու համար հարկ չկայ որ մեր հոգին հայելի մը ընենք, միայն անոր համար՝ որ հոն ցոլացուն արտաքին գէմքերը. կարեւորը մեր իսկ պատկերը հոն տեսնելն է, կարեւորը զմեզ հարցաքննութեան ենթարկելն է, մէկ բառով՝

գմեղ դատելն է: Հոգևոր կեանքի մէկ անհրաժեշտութիւնն է այս անձնական քննութիւնը: Պէտք է մենք զմեզ դատենք անաշուտութեամբ և չափենք մեր բարոյական տկարութիւնները իրենց բոլոր խորութեանը մէջ: Պէտք է մենք զմեզ դատենք նաև ստուգելու համար թէ փրկութեան գործը իր գերը կատարած է մեր մէջ, թէ ճշմարտագէտ նոր կեանք սկսած է մեր մէջ:

Այս վերջին իմաստով է որ Պողոս Առաքեալը կը խօսի, երբ ըստ ամենայնի նախանձախնդիր իր պաշտօնին նպատակը ճշգիւտէ, և իր ընթերցողները մաքուր սովորութեան մը վարժեցնելու համար կը գրէ Կորնթոսի հաւատացեալներուն. «Փորձեցէք ինկիլինկի գիտնալու համար թէ հաւատքին մէջն էք. քննեցէք ինկիլինկի. չէ՞ք գիտեր ինկիլինկի որ Յս. Գո. ձեր մէջն է:»

Մեր բնաբանին մէջ կայ բառ մը զոր Առաքեալին ձեռքը երեք անգամ արձանագրած է իր մագաղաթին վրայ. «Ինքզինքնիդ» բառն է այն:

Փորձեցէ՛ք ինքզինքնիդ,

Քննեցէ՛ք ինքզինքնիդ,

Ձէ՛ք գիտեր ինքզինքնիդ:

Տարօրինակ բան, մարդ որ բնականէն հպարտ և եսասէր մըն է, որ միշտ իր ետը կ'ընէ կեղբոնը և նպատակը իր գործերուն, որ կ'ուզէ ուղղակի և անձնագէտ միջամուխ ըլլալ իր կեանքի բոլոր շահերուն, երբ խնդիրը կը կայանայ ամենէն կարեւոր հոգեւոր շահուն, այսինքն է փրկութեան, կը հրաժարի իր կեանքէն և կը զնէ ինքզինքը կրաւորական զիրքի մէջ այլոց ձեռքերուն տակ: Երբ խնդիրը առեւտրական ձեռնարկի մը վրայ է, կ'ուզենք ամէն բան գիտնալ, ամէն բան անձնագէտ վարել: Յանցաւոր պիտի նկատուէինք եթէ կուրորէն մեր բախտը վստահէինք այլոց, և նոյն իսկ մեր բարեկամաց: Մենք կ'ուզենք որ մեր գործերը մենք տեսնենք մենք քննենք: Եւ սակայն երբ ընդհակառակը խնդիրը մեր հոգեւոր գործոց շուրջը կը գտնայ, մենք տաղտուկ կըզգանք և փախուստի միջոցներ կը խորհինք հեռի մնալու համար մեր խղճին հետ զուլս գլխի հաշուեալութենէ, և այս հոգը կը թողունք այլոց՝ որոնք մեզ նման և թերեւս մեզմէ աւելի սխալական են:

Ձեռնէ մէկը ըսէր թերեւ. ներքին հոգեւոր քննութիւնը իմ ձեռնհասութիւնէս վեր է, մանաւանդ ազէտ և ապիկար եմ կրօնական խնդիրներ գնահատելու մէջ. ասիկա կը պատկանի հովիւին, քահանային, ինչու համար կարգուեր են անոնք. չէ՞ մի որ Այ. և մեր միջև միջնորդ են: Բայ աստի՛ մարդուն համար տեսակ մը ամբարտաւանութիւն պիտի ըլլար ինքզինքին գատաստանն ընելը, ինչպէս և անձնագէտ ինքզինքին վկայ ըլլալը, գիտնալու համար՝ թէ ստուգիւ ճշմարտութեան մէջ է թէ ոչ:

Ուրիշ մը պիտի ըսէր. ես կը պատկանիմ այնպիսի Եկեղեցիի մը որ ստուգիւ պանծալի է բոլոր Եկեղեցիներուն մէջ, որուն Կարգն ու Հաւատքը արդէն ապահովութիւն է իմ անձիս փրկութեան, որուն ծոցին մէջ կ'ապրիմ և կ'ուզեմ հոն մեռնիլ, և ասիկա կը բաւէ ինծի. անկէ անդին չեմ հետաքրքրուիր, մանաւանդ ինքզինքս և կրօնական հարցեր դատելու վիճակին մէջ չեմ, Եկեղեցիին կը պատկանի քննելը, գատելը:

Եւ ես, պիտի ըսէր երրորդ մը, կապուած եմ Աւետարանի սկզբունքներուն, կը յարգեմ Աւետարանը, կը սիրեմ դայն և կ'ուզեմ զործադրել անոր պատուէրները. ոչ զոք կը սիրեմ դատել. ջանքս է բարիք ընել. ինչ պէտք ունիմ որիչ բանի. ես վստահ եմ թէ կ'ընթանամ ուղիղ ճամբու մէջ:

Այսպէս՝ առաջինն ալ, երկրորդն ալ և երրորդն ալ իրենց անուղիղ համոզումներով զանց կ'ընեն Առաքեալին աշխատանքը և փրկարար պատուէրին գործադրութիւնը, և կը քննան անհաղու թեան մէջ նման այն նաւապետին՝ որ փութորիկի միջոցին իր խցիկին մէջ կը հանգչի անխռով կերպով, այլոց թողով հոգը վտանգին տարածութիւնը չափելու և փրկութեան միջոցը փնտռելու:

Պիտի չուզէինք անգիտանալ թէ մեր Եկեղեցին իր վարդապետութեամբ, իր պաշտամունքով, իր պաշտօնէութեամբ սուրբ և փրկարար հիմնարկութիւն մընէ՝ որ կը պատրաստէ մեր մուտքը հաւատոյ կեանքին մէջ, և կը բերէ մեր վրայ շնորհաց և օրհնութեան բարիքներ: Ստուգիւ չենք կրնար զանց ընել Եկեղեցւոյ արժէքը և նշանակութիւնը:

Դարձեալ՝ պիտի չուզէինք անդիտանալ հովիւին, քահանային դերը։ Աշխարհի վերայ այնպիսի խոտովայնոյ վայրկեաններ կան՝ որ մարդ կը զգայ մօքով՝ միայնում, սրտով՝ րդքառում, կամքով՝ խարխուլում, և կը փնտսէ պարկեշտ և ազնիւ անձ մը լսելու համար անոր խօսքը, յորպոյր և ազդարարութիւնը։ Եղբւի այն հոգեբան կանին որ պիտի չհաապէր ականջ զնկելու անձկալից հոգոյ մը խնդրանքներուն, և պիտի չուզէր միսթարիւ վշտացեալը և ոտքի պիտի չուզէր կոնգնեցնել ինկածը։ Այդպիսիին պէտք է կիրարկել եղեկիէ մարգարէին Խորայէլեան հովիւներուն ուղղած սա խօսքը. «Տկարները չուզողցուցիք, հիւանդները չբժշկեցիք, վիրաւորեալներուն վէրքերը չպատկոյցիք, մոլորածները չգարծուցիք և կորսուածները չփնտսուցիք» (Եզեկ. ԼԳ. 4)։

Եթէ ձեր մէջ կան հաւատացեալներ որոնք կ'անցնեն մօայլ ամպեր, և պէտք ունին լոյսի և նեցուկի, և պիտի չուզէր արգելել զանոնք երթալէ անձնուէր և պարկեշտ հոգեւորականներու մօտ՝ անոնց խորհուրդը և թեւադրութիւնները լսելու համար։ Ընդհակառակը պիտի ըսէի. գացէ՛ք, գացէ՛ք անոնց՝ որոնք կրնան ձեզ տալ քաջալերութիւն, գացէ՛ք ձեր անկեղծ բարեկամներուն, ձեր սրտակից եղբայրներուն, գացէ՛ք իրենց կոչումին գիտակից հոգեւոր առաջնորդներուն, պատմեցէ՛ք անոնց, պատմեցէ՛ք ձեր փորձութիւնները, ձեր կասկածները, ձեր անձկութիւնները, բացէ՛ք ձեր սրտերը անոնց։ Անշուշտ ամէն ցաւէ հասկցող և վշտի բաժակը ըմպող բարեկամ մը, հոգեւորական մը, պատրաստ պիտի ըլլայ ձեզ ընդունելու, ձեզի ունկնդրելու և ձեզ պատասխանելու։ Պիտի մօղթէի որ Աձ. սրբութեամբ ներշնչէր բոլոր անոնք՝ որոնք կոչուած են միսթարիւ և արեւոյնիւ վշտացեալները և ընկճուածները։

Բայց այս ընթացքը, այսինքն հաւատարիմ բարեկամը մը կամ կոչմանը տէր հոգեւորականի մը եղած գիտումի մը Աւետարանը շատ հաշտ աչքով չի նայիր, և տարանը շատ հաշտ աչքով չի նայիր, և պիտի ըսէի թէ նոյն իսկ Աւետարանը կը պատապարտէ այսպիսի գիտում մը, զի այսպիսի գիտում մը Աւետարանի տեսակէտով հոգեւոր ծուլութիւն մըն է, և ասի-

կա այնպիսի զերբին և հասարակաց սովորութիւն մըն է գարձած՝ որ հաւատացեալը իր իսկ ձեռքով կատարելի անձնաքննութեան մը վրայ չի խորհիր, և կը թողու որ այդ փորձը ուրիշը ընէ։ Ասիկա բարոյական անկում մըն է, բարոյական թշուառութիւն մը։ Այս սովորութիւնը կը նշանակէ կորսնցնել իր անկախութիւնը, կը նշանակէ քնացնել ինքզինքը և միայն իր խղճը, այս կը նշանակէ իր սեպհական հոգեւոր կալուածին մէջ տիրապետել տալ այլոց խղճին, այլոց կամքին, և անշարժ ու անզոր մնալ գարձի և քրիստոնէական կեանքի գործին մէջ։

Մի՛ ընկրկիք ուրեմն ձեզի յանձնուած ներքին քննութեան և անձնական գննութեան հանդէպ. այո՛, զիմեցէ՛ք ձեր վրտապանի խոստովանահօր, հաղորդեցէ՛ք ձեր ներքին անձկութիւնները երբ դժուարին պարագաներու մէջ կը գտնուիք, բայց մի՛ նեղէք ձեր վրայէն ձեր պատասխանատուութեան վերաբերեալ։ Խնդրը ձեր անձին փրկութեան վրայ է. հարկ է որ ուղղակի դուք ձեռք առնէք ձեր խնդիրը ձեր խղճին առջև, ի ներկայութեան Աստուծոյ և Անոր խօսքի լոյսին առջև, և Այ. լուսովը լուսաւորուած՝ ձեր խղճովը գտնեցէ՛ք և պատասխան պահանջեցէ՛ք ձեր անձնէն։ Մի՛ նայիք ուրիշներուն, նայեցէ՛ք դուք ձեզի, մի՛ վստահիք խոստովանահայրերու քննութեան բարեբար հետեւեցնելուն, անոնք արդէն իրենց անձին քննութեան գործը ունին, և իրենք իրենց մէջ ընկճուած կը զգան, քննեցէ՛ք ուղղակի դուք ձեզի, զձեզ ճանչնալու համար, և գիտնալու թէ բուն պահանջուած հաւատքին մէջն էք։

*
* *

Ենթադրելով թէ համոզուած էք Պօղոս Առաքեալի յանձնարարութեան կարեւորութեանը և կը փափաքիք զայն կիրարկել, հարց պիտի ծագէր ձեր մաքին մէջ թէ ի՞նչ եղանակաւ պիտի կատարէիք այս անձնաքննութեան գործը։ Ի՞նչպէս պիտի կրնայինք գիտնալ թէ ստուգիւ հաւատքի մէջ ենք. մէկ խօսքով ի՞նչ է բնութիւնը, ի՞նչ են նշանները քրիստոնէական, կենդանի և անձնական հաւատքի։

Առաքեալն Պօղոս անձնական քննու-

թեան պէտքը շեշտելէ յետոյ՝ մեզի տուած է նաեւ կանոն մը այդ քննութիւնը վարելու եւ արդիւնաւոր ընելու համար. «Փորձեցէք ինքզինքնիդ գիտնալու համար թէ հաւատքին մէջ էք, քննեցէք ինքզինքներդ. չէք գիտեր ինքզինքնիդ Ո՞ր ՅՈՒՔԱՆ Ձե՞ր Մէջն է։»— Յիսուս Քրիստոսի ներկայութիւնը մեր մէջ։ Այս է ահա նշանը՝ որով կրնանք հաստատել գոյութիւնը, իրականութիւնը մեր հաւատքին։ Յս. Բս. մեր մէջ։ Ահա՛ հաւատքը, ահա՛ կեանքը, ահա՛ փրկութիւնը։ Զանաւոր հասկընալու Աստուծոյ թուս միտքը։

Կը հարցնեմ ձեզի. Այ. Որդւոյն աշխարհ գալու նպատակը ի՞նչ է եղած։ Գիտենք որ նազովբեցի Յօը. ստուգիւ բարոյական աշխարհի Փրկիչը եղած է, այսինքն վերահաստատած է ճշմարիտ եւ կենդանի Այ. հետ մեր յարաբերութիւնը սրբութեան եւ սիրոյ ճանապարհաւ։ Մեր խոռովեալ խիղճը որ ստեղծումով կը նայէր Աստուծոյ իրրեւ իր Դատաւորին, Յս. Բս.ով կը նայի իրրեւ իր Հօրը։ Յսի. անձին մէջ տեսած ենք իրական բարոյական կատարելութիւնը, եւ այս ապականեալ աշխարհի վրայ Անոր մէջ տեսած ենք Սուրբ մարդը, ցաւի եւ վշտի կատարեալ մարդը, Ած. - մարդը, եւ հակառակ մեզի նման փորձութեանց եւ վշտի առարկայ ըլլալուն, Ան «եղած է յԱստուածուստ մեզ համար իմաստութիւն, արդարութիւն, սրբութիւն եւ փրկութիւն» (Ա. Կորնթ. Ա. 30), եւ բացած է մեր առջև կեանքի աղբիւրներ։

Բայց ասիկա մեր փրկութեան վսեմ գործին երկու երկանիքէն մին է։ Բաւական չէ որ աստուածային կեանքը մեզ յայտնուած ըլլայ Յս. Բս.ով, պէտք է որ այդ կեանքին հետ մեր կեանքը հաղորդակցութեան մէջ ըլլայ։ Ասիկա ներքին գործ մըն է, առանց որոյ՝ արտաքին գործը անօգուտ կը մնայ։ Այս գործը՝ որ Այ. գործն է, նոյնքան նաեւ մեր գործն է. «Այս է Այ. գործը, որ անոր զրկածին հաւատար» (Յովն. 2. 29), կ'ըսէր Յս. այն բաղձութեան որ իրեն կը հեռէր։ Ուրեմն հաւատքը ո՛չ միայն Աւետարանի հոգեկան ճշմարտութեանց հետ մեր կապակցութիւնն է, այլ աւելի նաեւ ամէն բանէ առաջ բացարձակ բարոյական գործ մընէ՝ որ կը պահանջէ գործակցութիւնը բոլոր ուժերուն մեր խզճին եւ մեր կամքին։

Մի՛ կարծէք որ Եկեղեցի կանոնաւորապէս յաճախելը, Ս. Պատարագի ներկայ գտնուիլը, կրօնական եւ Ս. Գրական ընթերցումներէ ակտիվութիւն բաւական են հոգեւոր կեանքի համար։ Ասոնք ամէնքն անտարակոյս լաւ բաներ են, բայց հրապարակային աղօթքի եւ Ս. Պատարագի մասնակցելով՝ մենք տակաւին անմասն եղած կ'ըլլանք եւ հետեւ մնացած կ'ըլլանք որտեղ անկէ՝ որ պէտք էր ըլլար հոգին եւ առարկան մեր կեանքին։

Մի՛ կարծէք որ Աւետարանական ճշմարտութեանց վրայ քիչ ու շատ զապափար մը շունեակներով, բաւական է հոգեւոր կեանքի համար։ Անշուշտ ասոնք անհրաժեշտ բաներ են, բայց ասոնք քրիստոնէական հոգեւոր կեանքը չեն կազմեր, ասոնք հոգեւոր կեանքի տեսական կողմն են, դործնական կողմն է կարեւորը եւ կենսականը։ Յաճախ մեծ անջրպետ կայ տեսականի եւ դործնականի միջեւ, վարդապետականին եւ կեանքի միջեւ։

Մի՛ կարծէք թէ Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան կամ շինութեան գործին ձեր գրամ տրամադրելը, զթութեան եւ կրօնական զանապս ընկերութեանց եւ հիմնարկութեանց բարգաւաճման համար ձեր գործակցութիւնը բաւական է հոգեւոր կեանքի համար։ Անտարակոյս գեղեցիկ բաներ են ասոնք ամէնքն, բայց տակաւին հոգեւոր կեանքի, հաւատքի նշան մը չէ։ Մարդ կրնայ ուրիշին համար հոգ տանիլ եւ անփոյթ գտնուիլ իր սեպհական այգիին, կըրնայ շատ խօսիլ եւ շատ գործել արտաքինապէս եւ մնալ սառն եւ մեռեալ ներքնապէս։

Պէտք է աւելին։ Ս. Պատարագի մասնակցութենէ վեր աւելի բան մը կայ։ Աւետարանական ճշմարտութեանց ճանաչումէն վեր ուրիշ բան մը կայ։ Եկեղեցւոյ շինութեանց ձեռնառու ըլլալէ վեր աւելի բան մը կայ։ Հաւատքն է այն, սէրն է այն, կեանքն է, նոյն ինքն Յսի. ներկայութիւնն է մեր հոգւոյն մէջ, Ի՞նչէք ձեր սրտին խորը անդամ մը, լսեցուցէ՛ք աղմուկները աշխարհի, աղմուկները նոյն խի Եկեղեցւոյ, ականջ դրէ՛ք այն ներքին ձայնին որ միայն կրնայ ձեզ վկայութիւն տալ թէ կ'ապրի՞ք դուք Աստուծոյ կեանքով, եւ նաեւ ձեր աշխատութեանց եւ ձեր

հոգերուն մէջ, ձեր տկարութեանց և ձեր անկումներուն մէջ Քս. եղած է իրապէս ձեր կեանքին սկզբունքը և կեդրոնը: «Փորձեցէք ինքզինքնիդ զխոնարհու համար թէ... Յս. Քս. ձեր մէջն է:»

Յս. Քս. մեր մէջ: Ո՛հ, ինչ մեծ շնորհ, ինչ փառայեղ առանձնանորհում: Յս. Քս. մեր մէջ. այսինքն տնոր հոգին մեր հոգւոյն մէջ, տնոր հոգին՝ որ ազդէրն է ճշմարտութեան, սիրոյ և յաւիտենական կեանքի: Յս. Քս. մեր մէջ. այսինքն լնութեան խաղաղութեամբ, զթութեամբ և խոնարհութեամբ. այսինքն՝ իրականացնել մեր մէջ Յսի. ճշմարտ և անմահ կոչումը, այսինքն՝ իջեցնել երկինքը երկրի վրայ: Ո՛հ, ինչ երջանկութիւն: Ո՛վ մեզմէ պիտի չուզէր ունենալ իրեն հետ «կենաց Առաջնորդը» (Գործք. Գ. 15), տանիլ զԱնիկա իրեն հետ ամէն տեղ, եկեղեցւոյ և աշխարհի մէջ, հիւանդութեան ինչպէս և առողջութեան մէջ, զժբախտութեան և բարօրութեան օրերուն, փորձութեանց և մահուան ճգնաժամերուն:

Ու երբ անգամ մը ապահոված ենք Անոր ներկայութիւնը մեր հոգւոյն մէջ, իրականացած պիտի նկատուէր իր այն յաւիտենական բաղձանքը զոր՝ յայտնեց սա վսեմ աղօթքին մէջ.

«Ոչ միայն անոնց համար կ'աղաչեմ, «այլ և անոնց խօսքովը բոլոր ինծի հաւատացողներուն համար. որպէսզի ամէնօքըն ալ մէկ ըլլան, ինչպէս դուք ալ, Հայր, իմ մէջս ես, ու ես քու մէջդ, որպէս «զի անոնք ալ մեր մէջ մէկ ըլլան, որպէս «զի աշխարհ հաւատայ թէ դուք զրկեցիր «զիս: Եւ այն փառքը զոր դուք ինծի տուիր, ես անոնց տուի, որպէսզի մէկ ըլլան ինչպէս մենք մէկ ենք: Ես անոնց «մէջ և դուք իմ մէջս. թող այս միութեանը կատարեալ ըլլայ և թող աշխարհ «զիսնայ թէ Դուք զրկեցիր զիս և սիրեցիր զանոնք ինչպէս զիս սիրեցիր» (Յովն. Ժ. 20-23): Ամէն:

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒԲԵԱՆ

ԶԱՐԻՆ ՅԱՂԹԵԼՈՒ ՊԱՅՄԱՆԸ

Շատ մարդիկ, որոնք իրենց ներքին աշխարհին մէջ կ'ուզէին մը ունենալ, բարի ու չարի կ'ուզէին, կ'ուզէին ան զայրկեան մը ուր կը գտնուէր թէ ալ յաղթած են չարին և ապահով են այնուհետեւ: Բայց ասիկա վրտանդաւոր պատրանք մըն է: Զարին պարտութիւնը ժամանակաւոր բան մըն է միայն: Աւելի զօրաւոր յարձակում մը պատրաստելու վրայ է անոր կողմէն: Ուստի փոխանակ զէնքերը վար զնեղով անփոյթ մնալու, հարկ է չարին ընկրկումի բոլոր օգտապարտել ինքնապաշտպանութեան նոր միջոցներ գտնելով և ամուր պատնէշներ կառուցանելով, ապա թէ ոչ վերջին պարտութիւնը աւելի ծանր կ'ըլլայ:

Ս. Աւետարանը (Մատթ. ԺԲ. 43-45) այս ճշմարտութիւնը կը ներկայացնէ մեզի առակաւոր ձևով մը: Մարդ մը իր մէջէն դուրս կը վռնէ պիղծ գեւը և ինքզինքը կը մաքրէ ու կը յարգարէ, աղնիւ կեանք մը ապրելու մտադրութեամբ: Բայց դուռնեքը ամբողջութեամբ հոգ չի տանիր: Արտաքսուած գեւը անջրդի վայրերու մէջ շրջելէ ձանձրացած, իրմէ աւելի զօրագոյն եօթը գեւեր ևս կ'առնէ ու յարձակումով մը կը մտնէ իր նախկին բնակարանը: Եւ այդ մարդուն վախճանը աւելի դէժ կ'ըլլայ քան սկիզբը:

Մարդ որքան ատեն որ այս երկրի վրայ կ'ապրի միշտ հաւանականութիւն կայ որ փորձուի, կամ յարձակումներու ենթարկուի չարին կողմէ. ուստի սահմանադրութեանը վրայ գլխեալ պահանքները պէտք է արթուն հսկեն հանապազ:

Այս է չարին յաղթելու պայմանը:

Միտքիդ ՆՈՐԱՅՐ ԱԲՂ. ՊՅՂԱՐԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ք Ա Ն Պ Ա Տ Ա Կ Ա Ն

Ա Ն Ա Պ Ա Տ Ա Կ Ա Ն Կ Ե Ա Ն Ք Է

Ե Պ Ի Փ Ա Ն Ի Խ Ս Տ Ա Կ Ր Օ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ն Ը

Եպիփան՝ Ծովաց մեծ նրզնաւորն էր,
 Շուրջն ունենալով շատ հետեւողներ:
 Երբ որ մ'անոնց հետ այցելել կ'երթար
 Յունական վանք մը՝ լոկ ուխտի համար,
 Համբուն վրայ պատահեցան
 Կրնոջ մ'իբրեւ ազնւական:
 Փորձելու համար բարձր իրեններուն՝
 Գովեց Եպիփան անցորդն այդ սիրուն.
 Եւ ըսաւ՝ քէ Շա՛ս գեղեցիկ էր ան.
 Հասակն էր շրթեղ, ու տեսն աննշման...
 Իր այս խօսքերէն խախտւումս չսկսաւ՝
 Մանուկ նրզնաւոր մը դիտել ըսաւ՝
 Թէ այդ կիներ գեղանի
 Կին մըն էր միականի:
 Զայրացած՝ Եպիփան դարձաւ դին այդ եղբոր.
 Արտաքին զայն խկոյն իր խումբէն հոգեւոր,
 Աստեղով. «Ուրե՛մն համարձակեր ես
 Այդպէս նայելու կրնոջ մը երես»:

(ՓԱՒՍՏԱՆ)

Ք Ա Ն Պ Ա Տ Ա Կ Ա Ն

Անապատի ծեր մը, որուն
 Քրտան մըղոն խուցն էր հեռուն
 Աղբերակէ մը, ամէն օր
 Զուր կը տանէր անկէ զնացելով տաժանաւոր.
 Ա՛յ ձանձրացած՝ իւրովի
 Ըսաւ, Ինչո՞ւ այս աշխատանքն ընեմ այսպէս,
 Լաւ չէ՞ որ գամ ու բնակիմ ես
 Այս ջուրին մօտ, որ չըզգամ տապը ծաւալի,
 Ու ծունկերս ալ չը շրմորին
 Ծանր բեռան տակ սափորին...:

Դարձած պահուն՝ Տեսու որ մարդ մը կ'երթար
Իր իսկ մօտէն, եւ իր ֆայերը կը համբէր անդադար .
Հարցուց անոր զարմանով .

«Ո՞վ ես դուն, ս'վ» . . .

Եւ երբ զիսցաւ թէ հրեւեակ մ'էր ան իջած բարձրէրէն ,
Ու իր ֆայերն համբելով՝ վարձք պիտի տար փոխարէն ,
Քաջալերուած ծերն՝ ոտեց իսկոյն
Հի'նզ մղան աւելի եւս երթալ հեռուն
Իր բրնակած տղէն նախկին ,
Ու աւելի մօ՛ճ ըլլալ երկինքին :

ՍՈՒՅԷԲ ՅՈՂԱՎԱՐ

Սկիսէի մէջ հաւաքուած ծերեր
Սասիկ գայրակա՛ծ են, ու կը խօսին
Յանցաւոր եղբօր մը մեղքի մասին .
Անոնցմէ միայն Հայր Մովսէս լու'ն էր :
Յետոյ դուռն էլաւ իննն այդ ժողովէն ,
Որ զրկար եղբօրն ըլլալ ապստէն :
Գրքնելով երկու մեծ ու փոքրիկ փութ ,
Մանրիկ աւագո՛վ մը զանազն լեցուց .
Մեծը կաթեց իր կրնակէն ,
Միսն ալ ափ ի բաց՝
Թերեւ մ'էր բռնած ,
Ու դարձեալ ներս մըտաւ : Ծերերը կը փակեն
Իրենց անարգ վէճն, ու հետաքրքիր
Կը հարցնեն. Ի՞նչ կայ որ՝ դուն այդպէս ըրիր :
Ու Հայր Մովսէս յայտնեց իր միտքը երկիւղած՝
Հանդարտութեամբ մը խորագրած .
«Ետիս նետուած փութը խոտը՝
Իմ մեղքերուս պարկն է բախուն ,
Իսկ փոքրը, պարկն է իմ եղբօր
Աններեղի՛ յանցանքներուն . . .
Թէ իմնս բողած՝ ասո՛ր կը նայիմ ,
Եղբայր մը չե՛մ, այլ բռնամի ոխերիմ .
Ճիշդ չե՞՞ դատաւոր նըսիլ առանձին՝
Ու մեր կրնակի նայիլ մեծ փութին» :
Ծերերն ըզգածուած՝ ըսին մէկ բերան .
«Ճի՛շդ է, ա՛յդ է, մեր երթալի՛ կեանքի նամբան» :

ՊԱՄՔԱՅԻ ՍՐՅՈՒՆՔԸ

Պամբոյ օր մ' ալ
Աղեֆանդրիս փաղափր զընաց,
Ու հոն տեսնելով կին մը խառնակեաց՝
Ըսկըսաւ լալ :
Իրեն հարցուցին
Պահառն իր լացին :
Պասախանեց խորհրդաբար .
Կուլամ երկու բանի համար .
Մէյ մը՝ որ այդ կինն է կորած ,
Ու չի զըբար իրեն Ասուած .
Երկորդ՝ որ ես չե՛մ կըրցած , ո՛չ ,
Այնքան հանոյ ըլլալ Տիրոջ ,
Որքան այդ կինը շրպաւով զարդարուն
Գիտէ հանոյ ըլլալ բոլոր մարդերուն :

ԻՄԱՍՏՅՈՒՆ ՎԱԻՌ ՄԸ

Եթէ Ասուած
Կարող չէ մեզի տալ մեր օրուան հացն ,
Ան չի կըրնար տալ ո՛չ հանդերձեալ կեանք , ո՛չ արքայութիւն ,
Որչափ ալ ըլլայ բարի եւ անհուն :

(ՎԱՐՔ ՀԱՐԱՆՑ)

ՃԱՄՔԱՆ

Ճամբան եմ. անկալուն է ամէն բան ,
Կ'երթամ, կ'երթամ ու կ'երթան
Սակայն ո՛ւր
Ըսէ դուն ուրուր .
Գէպ երկինք մ'ւր - ո՛ւր :

Ճամբան եմ. բնութեան զիրկն եմ հիմա
Երկինք վերեւ կը հեւայ ,

Խլուրդ մ'աճա
Ծակն է կը սուրայ ,
Գետնին ներքեւ ո՛ւր :

Ճամբան եմ. երկինքն է լուռ եւ հեռուն
Արեւն ետին գործ ամպերուն

Իմ հոգւոյս
Կը նայի անյոյս
Զրօք կ'երթայ ո՛ւր :

Ճամբան եմ. շատ մօտն եմ վախճանին

Ծաղկները ինձ կը նային ,
Աչեզ իմ
Կ'սեն ինձի ո՛ւր
Կ'երթան այսպէս լուռ :

. . .

— Ճամբան ես. չկայ սակայն բեզ վախճան ,
Մարմնոյդ մանն իսկ չէ գերեզման .

Հողին տակ
Խոնաւ , անյատակ
Կեանքը կը ծլի :

— Ճամբան ես. բայց մի՛ վախճաւ ետ զիսկ
Կեանքի կ'ըլլայ նոր փերակ —

Արծուրն քել
Ծաղկին նուրբ տերեւ ,
Եւ հոգւոյդ՝ արեւ :

Պաղեսփին համբուն վրայ

ԱԿԻԻԼԻՆԷ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԳԵՔՍԵՍԱՆԻՒ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

ԳԵՐԵԶՍԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

II.

Երրուսողէմի մեծ եկեղեցիներէն մին է Գեթսեմանի հնազարեան եկեղեցին, ուր կայ Ս. Կուսին դամբարանը, նոյն եկեղեցիին սեպհականութիւնը կը վերադարձնէ Հայոց և Յունաց, բայց Ղպտիները և Ասորիները իրր Հայոց հետեակներ կրնան պաշտամունք կատարել հոն: Այս յօդուածով պիտի ջանանք բացատրել նոյն եկեղեցիին պատմական ծագումը, անոր զարգացումը, կրած փոփոխութիւնները այլևայլ ժամանակներու մէջ, և յետոյ նկարագրել անոր վերադարձի հայկական յիշատակները:

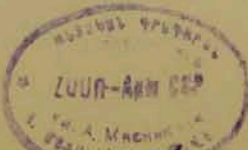
1. — Ս. Կուսի նկշման աւանդութիւնը:

Ս. Կուսին մահուան ու թաղման պատգանները Աւետարանի մէջ պատմուած չեն. աւանդութիւնն է որ մեզի կը տեղեկացնէ Յիսուսի մօր մահուան ու թաղման ատիւ տեղի ունեցած պարագաները: Գեթսեմանի մէջ կը թաղուի Ս. Կոյը ու անկէ մօրմնով կը վերափոխուի երկինք, ինչպէս կ'ընդունի եկեղեցին. այս մասին որքան Աւետարանի պատմութիւնը ժլատ է, նոյնքան առատ են անվաւերական գրուածքները, որոնք որքան որ նոր ժամանակներու գործ նկատուին, բայց զարմեալ անոնք հին աւանդութեանց արձագանգները կրնան համարուիլ: Ս. Կուսի ննջման և թաղման տեղոյ մասին աւանդութիւնը կրկին է, մին Եփեսոսի և միւսը Երուսողէմի. Եփեսոսի աւանդութեան զբաւրումը փաստը առաւելագէս կը ներկայանայ Եփեսոսի ժողովի (431) Հայրերուն սինոդական նամակին մէկ պարբերութեանէն, որով նոյն Հայրերը կը գրեն Կ. Պոլսի կղերին թէ Նեստորիոսը դատապարտուած է Եփեսոսի մէջ, ուր (կայն) Յովհաննէս Առաւուծաբանը և Տրամաչը Ս. Կոյս Մարիամ. . . խօսքին պարբերութիւնը առկա ձգուած է և ունի զիտումնա-

ւոր զեղչման մը դարձուածք. այս հատուածը շատ մօթ կէտեր կը պարունակէ, և չիրար գիմանալ քննութեան: Շատ մը քննիչներուն նայելով Եփեսոսի ժողովի Հայրերը մեկնողական ըմբռնումի մը ազդեցութեան տակ հագորդած են նոյն տեղեկութիւնը Պոլսի եկեղեցիներուն: Եփեսոսի շրջակայները գտնուած վերջին գիտերը փաստ մը չեն կրնար ըլլալ Եփեսոսեան եկեղեցարմ աւանդութեան. հաւանական է որ ան յերիւրուած ըլլալ հակառակ Երուսողէմի քաղմաթիւ եւ յայտնի աւանդութեանց որ կը պատմուին անվաւերական գրոց մէջ: Եփեսոսի ժողովէն վերջ երկար զարկի լուծ է Եփեսոսեան աւանդութիւնը, իսկ Երուսողէմիւն աւելի տնայն ու զարգացած է և ճոխ զրականութիւն մը ունեցած է անվաւերականներու հրատարակութիւններով, որոնց եղբակացութիւնը ինչպէս նաեւ ժամանակագրութիւնը, և նոր Կատկարանի ինչ ինչ մասերը մեզ կը համոզեն թէ Ս. Կոյը ձերացեալ տարիքին մէջ Երուսողէմ մտած է և թաղուած է Գեթսեմանի մէջ և վերափոխուած է իր գերեզմանէն, որուն վրայ շատ կանուխէն շինուած է եկեղեցի մը: Զեռագիրներու մէջ կը գտնուի անվաւեր գրութիւն մը թողք Դիոնիսիոսի Արխիպագարոյ ստալին եպիսկոպոսին Երեւանացոյ փողիին, զոր գրեաց նա պատմականի թղթոյն Տիսուսի եպիսկոպոսին Կրեւանացոյ, յաղագս ներման Սորոյ Ասուածածինին եւ Խուսին խորագրով, այս գրուածքը թանկագին յիշատակարան մ'է, որ կը գտնուի միայն հայ մատենագրութեան մէջ և կատարելագէս կը հաստատէ Երուսողէմի աւանդութիւնը: Այս գրուածքը հիմը կոչած է Մովսէս Մարեանցիին անուամբ մեզ հասած «պատմասիանի թղթոյն Սահակայ» անվաւերական գրութեան: Ս. Կուսի փոխման վաղնջական աւանդութեան վրայ խմբագրող աւելցուցած է Բարթոլոմէոս առաքիլոյն չնորհուած Ս. Կուսի պատկերին պարագան:

2. — Ս. Կուսի Գեթսեմանին Բիւզանդական եկեղեցին Երուսողէմի մէջ:

Բիւզանդիոյ երկրներն Պատմութիւնը շատ զրոյցներ կը պարունակէ այս եկեղեցիին շինութեան մասին, զրոյցներ՝ զոր Է. զարուն Յովհաննէս Դամասկացին մէջ կը

րերէ, և պատրիարք Յորնաղի կ'ընծայէ մեծագոյն զեր մը այս եկեղեցւոյ հիմնարկութեան մասին: Յորնաղ յենլով վաղեմի աւանդութիւններուն՝ կը պատասխանէ Մարկիանոս կայսեր բռնն փափաքին որով կ'ուզէր Երուսաղէմէն Պոլիս փոխադրել Ս. Կուսին մարմինը և թաղել իր շինած եկեղեցիին մէջ: Յորնաղի դէմքը ծանօթ է եկեղեցական պատմութեան մէջ. իր մամանակակիցներէն շատերը հակառակ էին իր դաւանարանական սկզբունքներուն դոր արտայայտած էր Քաղկեդոնի ժողովին մէջ. նոյն իսկ զհազարէր բրին զինքը ու հալածեցին: Յորնաղ չի կրնար հիմնադիրը նկատուիլ Գեթսեմանի Ս. Կուսի գերեզմանի եկեղեցիին: Որոշ է թէ մինչև և. դարու կիսուն Ս. Կուսի գերեզմանին վրայ եկեղեցի չէր շինուած և Օգոստոս 15ի տօնին յիշատակութիւնը գոյութիւն չունէր. վրացերէն Սաղիմական ծխարան-Տօնացոյց մը որոշ կերպով հեռեկալ ծանօթագրութիւնը կուտայ, Օգոստ 15, Գեքսեմանիի միջ, Մարկիանոս կայսեր արքայացրը, յիշատակ Ս. Աստուածմանի: Այս տողերէն պարզօրէն կը հասկցուի թէ Գեթսեմանի Ս. Կուսի եկեղեցին առաջին անգամ հիմնարկած է Մարկիանոս կայսրը, անոր առատաձեռնութեան արդիւնքն է այս սրբավայրը որ ունէր Բիւզանդական ճարտարապետութեան ոճը. նոյն եկեղեցին՝ Մարկիանոսէն առաջ գոյութիւն չունենալը բացորոշ կերպով յայտնի է: Դ. դարուն լատին ուխտաւորներն էթէրիա Երուսաղէմ գտնուելով՝ Ս. Զատակին ներկայ եղած էր Ասագ հինգշաբթիի կէս գիշերուան թափօրին, իր Ուղեգրութեան մէջ կը գրէ թէ թափօրը Զիթենեաց լեռնէն իջնելով կանգ առաւ նախ Հայր մկրի և յետոյ Գիւստի մասնութեան մասնութեան միջև, ուր կարգադրեցան պաշտօն ընթերցումներ Առհարանին: Էթէրիա բնաւ չի յիշեր Ս. Կուսի գերեզմանի եկեղեցին: Մարկիանոս մեռած էր 457ին, հեռաւարար աւարտած էր նոյն եկեղեցիին շինութիւնը 453ին. ուստի նոյն շինութեան շատ վերջն էր որ՝ 481ին Պետրոս Վրացին կ'այցելէր Երուսաղէմի եկեղեցիները, բայց իր կենսագիրը չի մանրամասնէր անոր այս այցելութեան պարագաները: Ե. դարու այս երկրորդ կիսուն կը կապուի Պաղեստինի մէջ Ս. Կուսի Վերափոխման տօնին

հաստատութեան պարագան. նոյն ժամանակին՝ տարակոյս չի կայ թէ անապատական Թեոդոսի բացատրութեան և վերջ շիշուած սաղիմական ծխարանին համաձայն, Ս. Աստուածմանի յիշատակին հրապուրուած բաղամարտի ուխտաւորներ Երուսաղէմ կուղային կատարելու համար այս տօնը: Յայտնի ըլլալով Երուսաղէմի ծանօթ ծխարանին առանձնական և տեղական հանգամանքը, պէտք է խոստովանիլ թէ Օգոստոս 15ի տօնը սաղիմական ծագում ունէր և կը վերաբերէր Գեթսեմանիի մէջ Մարկիանոսի շինած եկեղեցիին: Այս թուականը վերջնականապէս ընդունուելով Պոլսի մէջ, Մօրիկ կայսեր (582—602) հրովարտաւորը պարտադրուեցաւ որ իշ եկեղեցիներու, որպէսզի նոյն օրը կատարեն Ս. Կուսի Ննջման տօնը (Dormition), ուրիմն որոշապէս յայտնի կ'ըլլայ թէ և. դարուն արդէն հիմնուած էր Գեթսեմանիի Ս. Կուսի եկեղեցին:

Զ. դարու վաղութիւնները որքան այս եկեղեցիին կացութեան, նոյնքան Ս. Կուսին Գերեզմանին գոյութեան մասին շատ յատակ են. այդ վաղութիւնները կը քաղենք Theodosiusի, Breviariumի, Plaisanceի անանունին Ուղեգրութիւններէն, որոնք, ինչպէս նաև Ննջումն Ս. Կուսին անուամբ ծանօթ ատորական թարգմանութիւնները կը հաստատեն թէ Ս. Կոյսը վախճանած է իր գերեզմանին մէջ. կ'ըսէին նաև թէ գերեզմանը կը բաղկանար երեք այրերէ, առաջինը շատ ընդարձակ, ուրիշ կը մօտէին միջին այրիի մը մէջ, որ ունէր շատ փոքր սենեակ մը, որուն արեւելեան կողմը կը գտնուէր կաւէ նստարան մը: Բայց Ննջումն Ս. Կուսին հայերէնը չունի այդ մանրամասնութիւնները և որոշապէս կը գրէ թէ Ս. Կոյսը իր տանը մէջ վախճանեցաւ, և յետոյ կը յիշէ անոր թաղման և վերափոխման պարագաները: Հնագոյն ուղեգիրները կը յայտնեն թէ այն տունը՝ ուր վախճանեցաւ Ս. Կոյսը, Ս. Սիոնն է, ան տեսակ մը կրօնական թանգարանի ձև առած էր: Մոտեստոսի և Սոփրոնիոսի օրով Ս. Կուսի Ննջման աւանդութիւնը աւելի ճոխացած է և անով աւելի հաստատուած է Երուսաղէմի աւանդութիւնը. նոյն թուականներուն Սիոնի մէջ ցոյց կուտային ա'յն վէմը՝ որուն վրայ տարածուած

էր Ս. Կոյսը իր օրհասի պահուն, անոր կարծր խշտական ալ հոն բերուած էր ուս-
րիշ տեղէ, և է. դարուն արդէն Արզուլի
կար, ինչ զձա՞ծ Սիոնի ընդարձակ եկեղեցիին
յատակադիժը շոյց կուտայ ա՛յն տեղը ուր
Ս. Մարիամ վախճանած էր, և թէ նոյն
եկեղեցիին իւրաքանչիւր աշիկուն նոյն
բաղորձուած էր ո՛հ եւ յիշատակով մը:

Գեթսեմանիի Ս. Կուսի այս եկեղեցին
Պարսկները կործանեցին երբ յարձակե-
ցան Պաղեստինի վրայ է. դարու սկիզբը:
Կէս դար յետոյ, Արզուլի կաթի ուղեգրա-
կան պատմութիւնը շոյց կուտայ մեկ թէ
եկեղեցին վերաշինուած է, և թանկագին
տեղեկութիւններ կը հաղորդէ Ս. Կուսի
Գերեզմանին և վերնայարկ տաճարին յո-
րինուածքի մասին: Ասորիսան հին ժամա-
նակադրութեան մը համաձայն, Մուսլիէն
խալիֆան, երեսուդէմ այցելած ժամա-
նակ, Գողգոթայի մէջ աղօթելէ յետոյ ուխտ
ըրած է նաեւ Գեթսեմանիի Ս. Կուսի եկե-
ղեցիին: Ապաւիլ Մէլիքը նպաստաւոր չի
գտնուեցաւ: Երբ ան 690 ին Մէքքէի տե-
րանալով՝ իր զօրապետը՝ Էլհամաճ Նորո-
գել սկսաւ Քեհալէի նշանաւոր սրբավայրը,
մտածեց անոր զրկել Ս. Գեթսեմանիի
սիւները, բայց Պաղեստինի երեսիկի եր-
կու քրիստոնեայ պաշտօնականներ համադե-
ցին Ապաւիլ Մէլիքը և խոստացան անոր
զրկել Յուստինանոս Բ.էն ստացուած սիւ-
ները, փոխարէն անոնց՝ որոնց կը փախ-
քէր խալիֆան: Թ. դարու սկիզբը այս ե-
կեղեցին տակաւին չէր կործանուած: 808ի
Պաղեստինի մէջ կազմուած Commemora-
rium de casis Dei տնուամբ շուքակին մէջ
կը կարդացուի որ Յովսափատի այս եկեղե-
ցիին մէջ կային բացի վանականներէ քսան
և վեց կոյսեր: Նոյն թուականին եպիփան
վանականն ալ կը գրէ թէ Գեթսեմանիի մէջ
կը զանուէին հարիւր կոյսեր, որոնց իր
խցիկէն ուղղութիւն կուտար մենակեաց մը՝
իր պատուհանէն դիտելով: Այս կոյսերուն
յատուկ էր Գեթսեմանիի վերնայարկ եկե-
ղեցին՝ ուր կը պահպանէին Տիրամօր Գե-
րեզմանը:

3. — Գերսեմանիի Ս. Ասուածածին
եկեղեցին Խաչակրաց ժամանակ:

Ս. Կուսի գերեզմանի եկեղեցին ժ.Ա.
դարուն քանդուած էր, հաւանաբար Խա-

չակիրներուն կողմէն երեսուդէմը պաշա-
րուած ժամանակ. վասն զի նոյն դարու
ժամանակագիրներէն յայտնի է թէ Խաչա-
կիրները երեսուդէմ մանկէէ ուսաջ, քան-
դուած էին քաղաքին պարսպէն դուրս
մնացած սրբավայրերը. անոնցմէ մին էր
Ս. Ասուածածանի եկեղեցին որ թէեւ
կործանուած էր, բայց Ս. Կուսին գերեզ-
մանը անազարտ կը մնար: Լատին գրաւ-
ման տաճին տասը տարիներու մէջ նոյն
տաճարը աւերակոյտ մ'էր: 1106ին Դանիէլ
վանահայր իր այցելութեան առթիւ կը
նկարագրէ թէ «փայտեայ տանիքով մեծ
եկեղեցի մին աւերակներուն զիմացը կը
գտնուէր: Ֆրանկ յաղթականը՝ Godefroy de
Bouillon Ս. Քաղաքին գրաւումէն յետոյ
մտադրեց վերաշինել կործանեալ տաճարը,
անոր հրաւէրին ընդ փոյթ առաաճեա-
նութեամբ պատասխանեցին իշխանապուն-
ները և կղերականք, և խալոյն 1112ին
գործի սկսան, Ս. Կուսի Գերեզմանի պահ-
պանութիւնը կազմակերպութեան տակ
աւնուեցաւ, 1130 ին ալ տաճարին վերա-
շինութիւնը աւարտեցաւ: 1154ին Իսկրիս՝
Գեթսեմանիի մէջ այցելութիւն կուտար
Սիրքի Մայրիսկին նուիրուած մեծ և գե-
ղեցիկ եկեղեցիին, Կեղրոնի խորը մասնա-
կի կերպով այժմ տննուած այս եկեղե-
ցիին վերաշինութեան թուականը տարա-
կոյսի տարեկայ չի կրնար ըլլալ:

Այս յիշատակարանին պահպանութիւ-
նը կը զիւրացնէ միջինդարեան նկարա-
զրութիւններուն իմաստը: Համեմատելով
զանոնք այժմու վիճակին հետ, ընթերցո-
ղը պիտի տեսնէ թէ Ս. Կուսի դամբարա-
նը յարդելով մէկտեղ, Խաչակիրներէ վերջ
տեղի ունեցած քանդումները կատարուած
են աւելի տաճարին ներքին զորդա-
րանքներուն և ճակատի մէկ քանի կէտե-
րուն վրայ: Կը թուի թէ եկեղեցին իր առ-
ջեւ ունէր գաւիթ մը, ուր Խաչակրաց օ-
րով, թաղուած են մէկ քանի անուանի իշ-
խաններ, գաւիթին զոյգութիւնը կը հաս-
տատեն ոչ միայն նոյն ժամանակի կրօնա-
կան ճարտարապետութեան անհրաժեշտու-
թիւնները, այլ նաեւ տաճարին արտաքին
զրան արդի ձեւը, վասնզի յայտնի կ'իլի
որ հոյակապ և մեծղի դուռը այժմ կը
տեսնուի և նոր վերհպումներով պատկեցած
ու այլանդակուած է: Երեսուդէմի հին յա-

տակագրեցին կամ 1178-ին սկսեալ Յովսէփա-
տի մեծաւոր Յովհաննէսի կնիքէն կը հաս-
կցուի թէ Ս. Կուսի տաճարին գաւիթը ունէր
կոնաձե երկու տանիքներ կամ երկու փո-
քըր գմբէթներ: Այս պարագան կը հասկցուի
նաեւ Theodorici ուղեգրական պատմութեան:

Միեւնոյն ուխտաւորը կը նկարագրէ
նաեւ վերնայարկ եկեղեցին՝ որ վարէն
կ'ենէին այնքան սանդուխներէ՝ որքան որ
կ'իջնէին Ս. Կուսին գերեզմանը երթալու
համար: Նոյն եկեղեցիին վերեւ յիշուած
մեծաւորին կնիքին ներկայացուցած Ս.
Կուսի տաճարին շինուածքը՝ Քրիստոսի
Գերեզմանին զանգակատան նման բոլորա-
ծիր և ցցուն գմբէթ մը ունէր: Հոն շին-
ուած էր տեղացի քրիստոնեաներուն յա-
տուկ սեղան մը: Վերնայարկ և ստորնա-
յարկ երկու եկեղեցիներու այս կերպ բա-
ժանումը՝ որ արդէն աւանդութեամբ ալ
կը հաստատուի, ինչպէս կը գրէ նաեւ մեր
երուսաղեմացի Հաննէ պատմագիրը (էջ
272), թող կուտար որ զանազան դաւանու-
թեամբ քրիստոնեաներ իրենց կրօնական
պաշտամունքները կատարեն եւ անմասն
չմնան Ս. Կուսի Գերեզմանէն: Գաւիթին
սեպտաձե բարձր պատերը և ամրաշէն հօր
աշտարակները կը պաշտպանէին սրբափայ-
լը և վանականաց խուցերը թշնամիներու
յարձակմանց դէմ:

Ս. Կուսի գերեզմանը բնական էր որ
ամենէն աւելի կը գրաւէր ուշագրութիւնը
ճանապարհորդին որ քառասուն տոթիճան
բնդարձակ սանդուխէն վար իջնելով կը
հիւնար այն որոնակարներուն՝ որ կը
ժածկէին կամարները և պատերը, մասնա-
ւորապէս Ս. Կուսի ննջման և յուղարկա-
ւորութեան այն տեսարաններուն՝ որ գրծ-
ուած էին նկարչութեան Բիզանդական
ուղեցոյցի կանոններուն համեմատ և ներ-
շնուած ըլլալով անվաւերական պատմու-
թիւններով, կը ներկայացնէին թէ Յիսուս
Տիրամօր հողին իր բազկացը մէջ աւած
էր, արտասոււթոր աչքերով Առաքեալը
չըմպատած էին զազաղը, Յեփոնիա հրէան
(ըստ Յայնաուրիի, Սոփոնիա քահանայ) իր
երկու ծայրատեալ բաղունները (moignons)
գէպ իր մարմինը կը քաշէր, մինչ իր երկու
կտրուած ձեռքերը գետնին վրայ կ'երևնա-
լին: Հրեշտակն էր որ պատժած էր Յեփո-
նիայի յանգուի սրբապղծութիւնը: Երկու
դուռներ կը բացուէին վարի սրահներուն
ներքնակողմը: Մին՝ Արեւելեան կողմը, որ

հաղորդակցութիւն ունէր Գեթսեմանի
այրին հետ, միւսը՝ Արեւմտեան կողմը, կը
ներկայացնէր այն մուտքը ուրկէ Առաք-
եալը Ս. Կուսին մարմինը փոխադրեցին:
Աւելի վարը, երկու փոքր մատուռներ կը
պարունակէին իշխանական գերեզմաններ:
Այլ կողմինը՝ ամենէն նշանաւորն էր,
վանդի հոն թաղուած էր Միլիսանտ թա-
ղուհին, զուտար Պաղարին Բ. ի և կիներ
Foulques ի՝ երուսաղէմի երրորդ թագաւո-
րին, մեռած 1161 ին: Երկաթէ վանդակա-
պատ մը կը պահպանէր անոր շիրմը: Բաց
այստի, հաւանաբար ձախ կողմի մատրան
մէջ թաղուեցան Մարիամ՝ Պաղարին Բ. ի
կիներ, Կոստանս՝ Անտիօքի իշխան Պոէմոնտ
Գ. ի մայրը, իր եղբայրը՝ Ռենո եւ քոյրը
Ֆիլլիպպա:

Կուսին գերեզմանին մօտ կային մող-
թական երկու արձանագրութիւններ եւ
Հերոնիմոսի և Ս. Բարսեղի պատկերները,
որ կը կրէին զրապանակներ՝ որոնց առաջ-
նոյն վրայ կը կարգացուէին Հերոնիմոսի
նամակներէն մասեր՝ Ս. Կուսի Գերեզմա-
նին վերաբերեալ, իսկ երկրորդին վրայ՝
ոտանաւոր հատուած մը՝ որով Ս. Բարսեղ
կը հերքէ Յուլիանոս կաշսեր անպարշտու-
թիւնը: Ստորերկրեայ եկեղեցիին դասը ու-
րուն կեդրոնը կը գտնուէր Ս. Կուսին Գե-
րեզմանը, յոյց կուտար վերափոխման աե-
սարանը Սգատ. 15ի տօնախմբութիւնէն տա-
նուած բաղմամբիւ համարներով:

Մարմարներ և մողայիքներ կը զար-
դաւէին Ս. Կուսին գերեզմանը, որուն ներ-
քին բաժանումը խնամքով նկարագրուած է
Ռուսապղի Դանիէլ կրօնաւորին կողմէն, հե-
տեւեալ տողերով «Այս գերեզմանը, որ շին-
ուած է հովտի մը մէջ, ժայռին մէջ փորուած
փոքր այր մ'է. ունի այնպիսի ցած գուռ մը,
ուրկէ մարդ մէջքը ծռելով հազիւ կարող կ'ըլ-
լայ մօնել: Այլին խորը, զրան գէմ, ժայ-
ռին մէջ կը տեսնուի փոքր նստարան մը,
որուն վրայ գրուած է երանեալ Կուսին և
Տիրամօր մարմինը, և ուրկէ վերափոխեցաւ
յերկինս: Այս այրը գրեթէ մարդու մը բար-
ձրութիւն ունի, չորս կանգուն լայնու-
թիւն և նոյնքան ալ երկայնութիւն. աշ-
րին ներսի կողմը մարմարեայ գեղեցիկ քա-
րերով զարդարուած փոքրիկ մատուռի մը
երեսովն ունի: Ծիւղ Գրիստոսի Գերեզ-
մանին նման կամարներով եւ սխեներով

դարդարուած էր Ս. Կուսին Գերեզմանը և պատկուած ոսկիէ և արծաթէ պատուական անօթներով: Ճոխապոյն պատկախարի մը նման՝ Ս. Կուսին Գերեզմանը չիճադատող վերնախարսխին վրայ կային արծառադրութիւններ: Բայց Ս. Աստուածածնի եկեղեցիին այս բոլոր շքեղութիւնները տեսական չեղան, 1187 ին Սարաէատինի յաղթութիւնէն յետոյ, տեղւոյն եկեղեցական բոլոր մասերը, հիւանդանոցը, վերնայարկ եկեղեցին քանդուեցան և անոնց բոլոր նիւթերը գործածուեցան քաղաքին պարիսպներու խրամատները նորոգելու համար: Ս. Կուսին Գերեզմանը և անոր հոյակապ մուտքը՝ մերկացած ու կապտուած ամրաւէն աշտարակներէն և ընդարձակ դաւիթէն, քանդուէն ադատ մնացին, բայց քննուեցան գերեզմանի շուրջը և պատերուն վրայ գտնուած զարդերը: Քիչ յետոյ եկեղեցիին բոլոր դռները քարով հիւսելիցին, բացի հարաւի մեծ դռանէն, որպէս զի ախտաւորներու մուտքի ատրճը գիւրութեամբ կարողանան գտնաւել: Շարունակական քանդումներէն յետոյ եկած հոգիքը փակեցին ա՛յն պատահանները՝ որ գեանայարկի եկեղեցին ըստ բաւականի կը լուսաւորէին միջին դարու մէջ, այնպէս որ աչքը կրնար գիւրաւ որդիլ նկարները և արծառադրութիւնները: Կեդրոնի ջորին ձմեռնային ջուրերը այս յիշատակարանին ընդհողումին միակ պատճառը չէին կրնար ըլլալ, վասնզի արդէն 1283 ին կացութիւնը այնպէս էր որ ձորին խորքը խառնուած էր եկեղեցիին դարաւառփին (terrasse) հետ և անոր վրայէն ալ ճամբայ մը բացուած էր:

Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնի բիւզանդական շրջանի եկեղեցին կործանուելէ յետոյ, ինչպէս վերե յիշեցինք, իտալական կողմէն կատարուած վերաշինութիւնն ալ կրտով քանդուեցաւ, անոր գեղեցիկ զարդերը ու նկարները լուսաւ ջրնուեցան, եկեղեցիին հոյակապ դաւիթը ու զրան աշտարակները ու ամրութիւնները վար առնուեցան և չէնքը մնաց իր մերկ ու անշուք պատերովը, պատահանները հողի տակ մնացին և այն լուսաւոր եկեղեցին մնաց մութի մէջ. Կեդրոնի ջորին հեղեղները հողի տակ թաղեցին եկեղեցիին ստորին մասը: Ահա՛ Տիրամօր Գերեզմանի եկեղեցիին այժմու վիճակը: Բայց այս ե-

կեղեցիին վրայ գործուած յաջորդական բոլոր քանդումներու ժամանակ անաղարտ մնացած է Ս. Կուսին Գերեզմանը, որ կը մնայ իբր սրբազան խորհրդանշան մը քրիստոնէական եկեղեցոյ հաստատութեան:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱԳԱՒՆՈՒՆԻ

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ(*)

Ա.— Նախախարակէն ու Մեախան

Տիրեր կայսեր իշխանութեան օրով, Պաղեստինի մէջ կրօնական մեծ շարժում մը տեսնուեցաւ: Յովհաննէս անուամբ մարգարէ մը, որուն խառակրօն կեանքը, խոշոր հագուստները և հրատապ խօսքերը իրենց դաշակութիւններով աշխատանքներով նշանաւոր հանդիսացած միւս մարգարէները կը յիշեցնէին, իրեն կը քաշէր հրէական բազմութիւնները: Անոնց կը յանձնարարէր ապաշխարել իրենց անցեալ մեղքերուն համար և ալ այնուհետեւ խորշիլ անոնցմէ: Իր հրահանգները տալէ վերջ՝ Յորդանանու հովիտը կ'իջեցնէր այդ ապաշխարողները և կը մկրտէր զանոնք: Իր քարոզութիւնը գլխաւորապէս իր հայրենակիցներուն ուղղուած ըլլալով՝ հեթանոսներուն մէջ տկար արծաղանդ մը միայն ունեցած էր: Յովհաննէս իր շուրջ հաւաքեց քանի մը աշակերտներ, որոնցմէ ու-

(*) Այն պատմական գրութիւնը հեղինակն է Խ. Լեւերեզ, Բենեփիսեան կրօնաւոր, որ ծնած է 1869 ին, Պելինկայի մէջ:

Բիստոնէական հնախօսութեան մասին հրատարակած է կարեւոր գործեր, որոնցմէ մեկնանքներ միայն կը լիւնեն հոս. **Ջեմարի Բիստոնէական Հնախօսութեան**, 2 հատ. **Բիստոնէայ Ափրիկէ**, 2 հատ. **Բարաիւսի**, 15 հատ. բարգմանած էր կիլիկացիական եպիսկոպոսը: Է. Էփէլէ գերման մատենագիրն **Պատմարիւն Ժողովոյ**, 16 հատ. Եայլն: Իր գլխաւոր եւ հոյակապ աշխատանքը կը նկատուի բազմապէս **Բազմիւր Բիստոնէական Հնախօսութեան եւ եկեղեցական Պաշտամանց** երկաւրունջ աշխատութիւնը, որ զեռ կը շարունակուի: **ՍԻՈՆԻ** ընդհողմեան օգտակար համարելով բիստոնէական եպիսկոպոսական վրայ հեղինակն գրեալած փոքրիկ երկը, մաս առ մաս կը հրատարակենք զայն, բարգմանութեամբ Կիւլեղեկեան սանուց, աւագ սակաւագ Ընծայարանի Ս. Արուստ:

մանք իրեն հաւատարիմ մնային մինչեւ իր ապարելզին վախճանը, ոմանք ալ յարեցան ուրիշ մարդորէի մը, որուն ինքն իսկ նախակարապետն էր, այսինքն Աստուծոյ որդւոյն և Մեսիային: Աքանջելիք ներս տեղի ունեցան Յովհաննէսի և Յիսուսի հանգիստան առթիւ, և Յիսուս ուղեց որ մկրտուի Յորդանանի մէջ. և շատ շանչած՝ Գալիլեոյ մէջ սկսած էր ան կատարել պաշտօն մը աշխարհի վայելուն՝ որուն յիշատակը յաւերժացաւ մարդոց յիշողութեան մէջ: Յանդգական իրեք տարիներու միջոցին, Յիսուս ինքն ալ, աշակերտներու խումբէ մը շրջապատուած, ժուռ եկաւ Պաղեստինի մէջ, հազարաւոր մարդեր, կիներ և մանուկներ տանելով իր ետեւէն, որոնց կ'ուսուցանէր Աստուծոյ Թագաւորութիւնը: Իր ներկայութեան, իր հաղորդակցութեան, իր շարժումներն և խօսքին շնորհիւ հրաշալիքները կը բաղձապատուէին: Ան կոյրերուն աչքերը կը բանար, ինչպէս և խուլներուն ականջը, ցաւազարներուն առողջութիւն կուտար և մեռածներուն կեանք:

Թէ և իր բարեգործութիւնները անհամար էին և անսահման էր իր դուրսը, սակայն իր վարդապետութիւնը անողոք առեւտրութիւն մը կ'արթնցնէր. վտանգուած շահերու և զիմախողիքի կեղծաւորութիւններու առեւտրութիւնն էր այն: Պիտի կրնար կարծուիլ՝ թէ հրացուծն ու երախտագիտութիւնը ամէն անոնց որոնք Յիսուսէն խրատ ու բռնկութիւն առին՝ անոր անձը պաշտպանող բանակ մը պիտի կազմէին, բայց այնպէս չեղաւ:

Հրաշք մը՝ որ նախապէս կատարած իր հրաշքներէն աւելի հոշակ ունեցաւ, այն է Ղազարոսի յարութիւնը, գահավէժ փութացուց զէպքերուն ընթացքը:

Աւր որ կ'երեւէր Յիսուս՝ իր ներկայութիւնը ինքնին ծնունդ կուտար այն խելայեղ ծափածայն դրոստիքներուն՝ որոնք անկեղծ կը թուին Արեւելքի մէջ՝ ըլլալով աշխարհի յանկարծական և բաղձամբոյս: Իր երեւադէմ մուտքը առած էր յաղթական զնացքի մը երեւոյթը. իր թշնամիները սպառնալիք մը համարեցին զայն իրենց դէմ, ու փութացուցին իրենց յարձակումը: Նզովուեցաւ, մատնուեցաւ, յանձնուեցաւ ատեանի, գոտնուեցաւ, զատապար-

տուեցաւ, պատմուեցաւ, և այս դրսումն (կեդրոն) այնքան արագորէն ի գործ դրուեցաւ որ սեւէ ազդու միջամտութիւն կարելի չեղաւ տաջ բերել, ոչ սահմանած ամբոխին և ոչ ալ սարսափահար ու փախընսական աշակերտներուն կողմէ: Աւրաթ երեկոյ՝ երբ Յիսուսի արկնոտ ու բրաւայած մարմինը Ռաշէն վար կ'առնէին, ոմանք համարձակեցան ըսել՝ թէ Անոր երեք տարուան միջոցին կատարած քորոզութենէն և հրաշագործութենէն ընդհուպ անհետացուած յիշատակ մը միայն պիտի մնար:

Անոնք կը սխալէին: Երեք տարիներ Յիսուս սփռած էր իր սերմը առատորէն մարդկային հոգւոյն արգաստերէ հողին մէջ. հունձքը կը բարձրանար, և կիրակի առաւօտ երբ աշակերտներուն մէջ չըջան ըրաւ Վարդապետին յարութեան՝ երեսուն երեւոյթներուն և կենդանութեան արտասովոր լուրը, երբ վկայութիւնները բաղձացան, ու ճշդրտուեցան, երբ Պետրոս և Յովհաննէս, Մարիամ Մագդաղենացի և Թովմաս և Էմմաուսի ուխտաւորները և ուրիշ հինգ հարիւրէ աւելի մարդիկ ալ խօսեցան, յայտնեցին, հաւատեցին, երկրի վրայնոր բան մը տեսնուեցաւ. Հաւատքը:

Եթէ Բրիտաննէութիւնը յետոյ ապա ներշնչեց ընկերային խմբուած մը, նախապէս սակայն կրօնական հաւատալիք մըն էր և մնաց իրրեւ աստուածային կրօնք մը. հոս է ահա իր տեղդութեան և բեղմնաւորութեան գաղանբը:

Սակայն Բրիտաննէութիւնը այնքան նոր բան մըն էր, և ժամանակին քաղաքակրթութեան պտուղն ու արտայայտութիւնն կողոյ հեթանոսութեան հետ աշխարհի անհաշտ էր՝ որ այս երկու իրականութիւններուն միջև կոխը անխուսափելի եղաւ և մօտալուտ: Յաղթանակը Բրիտաննէութեան խոտաշոյտած էր, սակայն ան պիտի ստացուէր ի զին համբերատար ճիգի մը և հերոսական մրցութեան: Այս ճիգը դոյութեան ընդհանուր պայմաններուն վրայ ներդրածեց հեթանոս ընկերութեան մէջ և եղանակաւորեց զանոնք. փոխանակեց զանոնք իր յարաշոյշուող (ideal) և կիրարկեց, մինչև որ վերջապէս պարտադրեց զայն:

Բրիտաննէութեամբ մեր կեանքին մէջ

իրականացած ընդհանուր շարժումն համառոտ պատմութիւնն է որ առաջադրած ենք ուրուպրիւ հոս:

Բ. — Անխուսափելի ընդհանրումները

Առաջին օրէն՝ Քրիստոնէութիւնը գիտակցութիւնն ունէ՞ր արդեօք թէ անկարելի պիտի ըլլար հրէութեան և իր միջև համաձայնութիւն մը: Անշուշտ ո՛չ: Հակառակ այն ռիսին՝ զոր իրենց ազգած պիտի ըլլար վարդապետին զատապարտութեան և մահուան յիշատակը՝ առաքեալները շատ հեռու էին հերժուած մը սեղծելու գաղափարէն, ու մենք կը տեսնենք զանոնք թէ՛ Տաճարին և թէ՛ ժողովարաններուն մէջ իրենց տեղերը զբաւած, աղօթելու համար իրենց կրօնակիցներուն հետ՝ սրունքն կը կարծէին թէ ո՛չ մէկ բան կը բաժնէր զիրենք: Յիսուս անոնց ըսած էր՝ թէ ինքն եկած է աշխարհ ո՛չ թէ խզելու ալ իրաւ տալու համար, և իրենք՝ հաւատարիմ անոր օրինակին և ներշնչուած անոր ոգիէն՝ չէին ուզեր զատուիլ Իսրայէլի կրօնիցէն: Երբեք չէին հանգրծած Քրիստոսի գրաւելիք տեղը անոր մէջ: Ահա՛ թէ ինչո՞ւ օրինաւորութեամբ և հանդարտօրէն կը մասնակցէին անոնք հասարակաց աղօթքին և հրապարակային զոհադրո՞ւթեան: անխուսձ կամ վատահ էին Տիրոջ բայցայայտ յարութեան, անոր փայլուն հրաշքներուն և անոր շնորհքին զօրութեան վրայ՝ յազթելու համար այն զիմազրութիւններուն՝ զորս իրենց քարոզութեամբ կը փանային զսպել: Անոնց կարծիքն էր՝ յանուն Աստուծոյ Որդւոյն չզիջանիլ ստորագաս կարգի մը: սակայն անկարելի է, առ ի չզոյշ օրեւ տեղեկութեան, ընդհամարել թէ՛ ի՞նչ հանգամանքներով առաքեալները Յիսուսի անձին մէջ մորմնացած Մեսիային առէին իր յատուկ տեղը՝ ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտամունքին մէջ ինչպէս որ կը կատարէին հրեաները:

Թէև անոնք ժամանակ մը կարծեցին յաջողիլ, բայց այդ յօլը քիչ տևեց. իրենց բոլոր ընդառաջումներուն Հրեաները (անոնք որ չէին դարձած Քրիստոնէութեան) պատասխանեցին մերժումով, զաճանութեամբ և ընդհուպ արիւնահեղ բռնութեամբ: Սակայն եւ այնպէս

առաքեալները կը յամոռէին Իսրայէլի ժողովուրդով սահմանափակել իրենց հօրիզոնը: Ա. Պետրոս օր մը համարձակած էր մինչև իսկ եկեղեցին բանալ հեթանոսներուն, բայց պարտաւորուեցաւ մէջ բերել իր պաշտօնաւորութիւնները, զրեթէ արդարացնելու համար ինքզինքը. և, չնայելով Տաճարի քին հաշտարար կեցուածքին, անոնց համաձայնութեան մը գալու քաղաքականութիւնը աւելի հակառակորդներու կը հանդիպէր քան թէ կուսակիցներու: նոյնիսկ նորածին եկեղեցիին շարքերուն մէջ: Առաջին օրերու պաղարեր քարոզութիւններէն սկսելով՝ նոր հաւատքը նորապարձներու միջոցաւ տարուած էր հեթանոս երկիրներու մէջ սփռուած հրէութեան, թիւով և ազդեցութեամբ արագօրէն զարգացած էր նոր տարր մը, երկու կուսակցութիւններէ ներկայացուած երկու ձեւաւորումներ հաստատութիւն կը գտնէին. անոնք էին՝ Հրէադաւաններն (Judaïsants) ու Հելլենականները (Hellenistes):

Առաջին ընդհարումը, բոլորովին ներքին, տեղի ունեցաւ անոնց միջև, բայց վերջ գտաւ իրաւասո՞հութեամբ մը: Առաքեալական Դատը իշխանութիւնը իրեն պահեց, սակայն սարկաւազներու սահմանադրութիւնը կարեւորութիւն մը տւեցաւ և այնուհետեւ տեւք եղաւ հաշիւի առնել Հելլենականութիւնը: Երուսաղէմի համայնքը կը շարունակէր Հրէականութեան պատկանելնալ և համակերպիլ անոր ծիսարանին, սակայն սահմանուած պահերու ժողովներէն դուրս, ունէր իր առանձին հաւաքումները, և իր ծիսակատարութիւնը. ամէն օր՝ Տաճարէն ելլելէ վերջ՝ խումբ խումբ կը շրջէին զանազան տուններու մէջ, ուր հացը կը բեկանէին, և զոհաբանական աղօթքներ կը մոտաւայանէին Աստուծոյ, ուրախութեամբ և միամիտ սիրտով:

Աւելի ծանր ընդհարում մը կը պատրաստուէր: Առաքեալները լուծիւն պահելու չափ զգուշաւորութիւն գործ չէին դնէր, ընդհակառակը. ինչ որ կրնանք բժբունել անոնց քարոզութեան, սա՛ է թէ՛ անոնք կը քարոզէին մահուան դատապարտուած և յարութիւն առած Յիսուս-Քրիստոսը, իշխան և փրկիչ, Հօր աջ կողմը նստած, Իսրայէլի ապաշխարութեան և մարդոց փրկութեան համար: Սարկաւազ-

ները, աւելի երիտասարդ և աւելի համարձակ ըլլալով՝ վէճի կը բռնուէին, իրենց ընդդիմախօսները կը բռնադատէին լսելու կամ հարուածներ տալու։ Սակաւաւ Ստրկաւագ նշանաւոր զոհը եղաւ՝ որ ամենէն առօջ իր կեանքը տուաւ իր հաւատքին համար։ Իր մահուան յաջորդեց յայտնի հալածանքի շրջան մը։ առաքեալներն ու Քրիստոսի հաւատքովը ամենէն աւելի վըտանգի ենթարկուած նշանաւոր անձերն էրուսաղէմէն հեռացան, ժամանակի մը համար։ Ոմանք սկսած էին նեղ զանեղ այս շրջապատը և հետէն կը նայէին՝ Պաղեստինի սահմանազուխներէն անդին։ Հաւատքը բաւական նշանակելի յառաջդիմութիւններ կ'ընէր Անաիոքի մէջ, ուր Քրիստոսի (Christianoi) ծագրական մակդիրը կը կրէին անոնք որ կը հաւատային Յիսուսի։ Բայց բաւական չատ կուտակիցներ կը շահէր Գամասիոսի մէջ, ուր խիստ միջոցներ ձեռք առնուեցան անոնց դէմ։ Այս հալածանքներուն հետեւանքը եղաւ խղճմը գործնականապէս։

Բայց այս բանը գլուխ ելլելէ առաջ՝ վերջին փորձ մըն ալ պիտի կատարուէր։ Պօղոս Եկեղեցիին մէջ մտած էր, և անոնք որ գիտեն թէ ի՞նչ մարդ եղաւ ան, վայրկեան մ'իսկ պիտի չհաւատան թէ քաջութենէ զուրկ կամ մտաւախ մէկն ըլլալով՝ որդեգրած ըլլայ այն մեթոդը որուն հետեւեցաւ ան։ Թերեւս ան կը խորհէր թէ առաքելական խումբին կողմէ կ'աւանդուէր ընդհանուրութեան մը կը հանդիպէին՝ պիտի չկրնային զոհաբերել արդիւնք մը առաջամենայն զէպս՝ անիկա անձամբ ուղեց փորձ մը ընել, և ահա թէ ի՞նչ շահեցաւ անով։

Սաղամոնայի, Պիսիդիան Անտիոքի, Իհոնիոնի, Լիւստրայի, Դերբէի, Պերգէի (Պամփուլի), Փիլիպպի, Թեսաղոնիկէի, Աթէնքի, Կորնթոսի և Եփեսոսի մէջ Պօղոս սկսաւ իր քարոզութիւնը ժողովաբաններու, քարոզից խաչուած և մեռելներէն յարութիւն առած Յիսուսը։ Գրեթէ ամէն տեղ ձախողեցաւ ան և ստիպուեցաւ ընտրել կամ ուրիշ տեղ մը կամ հրապարակը, բախտաւորութիւն համարելով՝ խոչտանդումներէ, խոգմութիւններէ և պատիժներէ մաղապուր ազատիլը։ Այնու-

հետեւ ապացոյցը ձեռք բերուած էր. հրէութեան և Քրիստոնէութեան միջև համաձայնութիւն մը, ինչ որ ալ ըլլային անոր դրուելիք հիմքեր, անկարելի էր։ Եթէ քանի մը տարիներ ևս ուշացան հրապարակաւ յայտարարելու զայն, պատճառն այն էր որ թշնամութիւնը յայտ կուգար միևնոյն թաղին մէջ բնակող մարդոց միջև։ ձաղանքներու կամ կեղեքումներու ձեւին տակ, որոնք կը կիրարկուէին նման գործառնութիւններու առթիւ, և բոլոր թաղեցիներն ալ հրեայ անուան տակ կը ճանչցուէին, և ոչ ոք յոգնութիւն յանձն կ'առնէր զանոնք իրարմէ զանազանելու, իրենց հաւատալիքներուն համաձայն։

Նման ընդհարում մը տեղի պիտի ունենար նաեւ Քրիստոնէութեան և հեթանոսութեան միջև։ Մեր թուականին սկիզբը, հեթանոսութիւնը կրօնական կարեոր գիւրք մը կը գրաւէր և յաւիտենական ըլլալու յաւակնութիւնն ունէր կայսրութիւնը, այնպէս որ Յիսուսի առաքեալները երկար առեն չկրցան տածել յոյսը խաղաղութեամբ ապրելու այն կայսրութեան հետ՝ որուն պետը բաղիններ ունէր Հոռմի ու Օղոստոսի աստուածային պատիւներուն սահմանուած։ Սակայն և այնպէս հոռմեական կրօնքն ու հելլենիստիկ աստուածութիւնները նուազ գլխաւորագլու կ'երևէին իրենց հակառակորդներուն հանդէպ։ Յորչափ սկիզբիկութիւնը վայելուչ գիրք մը կը պահէր և անասուածութիւնն ալ զգուշաւոր էր, Քրիստոնէաները գրեթէ որեւէ վախ չունէին պաշտօնական կրօնքէն։ Բայց աստի ո՛չ սկիզբիկութիւնը և ո՛չ անասուածութիւնը հրապարակի վրայ չէին երևեր, և չէին ուղեր խախտել կամ կործանել ամբոյսներու հաւատքը։ ամբարշտութիւնը բնորանի վերապահուած շրջալուծեան պատճն էր. կրօնքը իրեն բարոյական կանոն սահմանուած և պարտադրուած էր բաղմութեան։ Հոռմի մէջ՝ կրօնքը կը զեկաւարէր ամբողջ կեանքը, կը հրամայէր ծխական կարգին ու կը կանոնէր բարոյականը։ Կարգապահութիւն մը և պաշտամունք մըն էր, առանց հրամանակարարութեան (dogmes), միթոսներու և զրոյցներու, և ասիկա իւրաքանչիւրին խիղճը ազատ կը թողարկէր։ Յունա-Հոռմեական պանթէոնը հիւրընկալ և ասպնջա-

կան եղած էր տարաշխարհիկ աստուածութիւններու: Հեթանոս կրօնքներու իրարու հանդէպ ունեցած այս թոյլատու ոգին առնով կը բացատրուի՝ որ անոնցմէ և ոչ մինչառ վստահ չէր իր ընկելիք գործին: Անոնք որ կը հաւատան բազմաթիւ աստուածներու՝ անտարբեր են եթէ անոնց թիւը աւելնայ: Շատ հաւանական է որ Հրեաները պիտի ուզէին Եհովան ընդունիլ առ պանթէոնի մէջ՝ ամենէն պատուաւորներուն կարգը: Բայց միշտ զգուշացան, ենթացելով որ այդպէս խորհած ըլլան պահ մը, և սակայն՝ իրենց անհամբոյր միաստուածութեամբ՝ Յուդիոս Կեսարի ժամանակէն սկսեալ՝ անոնք յաջողեցան իրենց կարեւորութիւնը զգացնել և վարպետ յերկրումներով իրենց պաշտամունքն ու հաւատքը անվիճար պահելին առանց վերաբերելու կապալաւորութեան զուրազմածութիւնները: Կարելի է կասկածիլ ռաիայն թէ եկեղեցիին պիտի լիովին վստահութիւն ունեցած ըլլան այս կացութեան անորոշ անւորութեան մասին, և թէ անոնք ատոր վրայ հիմնած ըլլան հաստատուն մտայն հաւանականութիւններ, բայց այնքան խնդիրներ և այնքան անձանթ պարագաներ կը ներկայանային անոնց, որ ժամանակին հանդամանքներէն ու փորձառութիւնէ կ'ըստաւէին իրերու լաւագոյն լուծումը:

Իրենց որդեգրած լուծումը ամենէն խոհականն ու լաւագոյնն էր: Հակառակ Բերիստոնէութեան և հրէութեան միջև եղած թաքուն պայքարին, անոնց իրարմէ անջատումը պաշտօնապէս չէր եղած: Բերիստոնէութիւնը ապրեցաւ և տեղի խնայուած և իրրեւ անտես, այդ երկդիմութեան շնորհիւ: Նոյնիսկ բարդաւանեցաւ, տարածեց իր առաքելութիւնները, և արմատացաւ Անտիոքի, Եփեսոսի, Աղեքսանդրիոյ, Կորնթոսի և Հռոմի պէս քաղաքներուն մէջ, ուր հռոմէական ոստիկանութիւնը այնպէս կը ձեռնդէր թէ որ և է տարբերութիւն չէր գնիր հրեաներուն և քրիստոնեաներուն միջև: Կղօղիոսի իշխանութեան տակ, ոստիկանութիւնը երկու կողմերն ալ վտարեց Հռոմէն՝ առանց խտրելու: Վէճերը անդադար կը վերածնէին անոնց միջև. Գաղիոն անտիհիպատար Սեբեթիոյ մէջ բաներ մը գիտէր այդ մասին, բայց այդ վիճարանութիւններուն նիւթը սոյնափ նուրբ կ'երեւէր առնականներուն

(magistrats) և հռոմայեցի ոստիկաններուն՝ որ հասկնալ իսկ չէին ուզեր: Հրեաներու և քրիստոնեաներու միջև անհամաձայնութիւնը կը կայանար Բիստոսի անձնաւորութեան վրայ. ասոնց համար Աստուած էր ան, անոնց համար խորհրայ մը. իսկ Հռոմայեցիներուն համար՝ պարզ պատուակ մըն էր անկարգութիւններու:

Ներքինի իշխանութեան օրով քանի մը տարի ևս ապրեցան այն անանձնաւոր հռոմէներուն հովանին տակ զոր հրեաները կը վայելէին, սակայն 64 ին, փոթորիկը պայթեցաւ: Ըլլայ քախտին բերմամբ, ըլլայ կանխամտածածով, Հռոմ գրեթէ ամբողջութեամբ այրեցաւ: Այդ անակնկալ աղէտքը նախ ապշուցեց, և յետոյ անօրինակ ատելութիւն մը յառաջ բերաւ. հանրային կարծիքը կայսեր վերադրեց այդ չարիքը: Երեսն հաւեցաւ թէ չափազանցութիւն մըն էր գործածը: Այդ սրբապիլծ ռժիսը վտարանդած ու ոչնչացուցած էր աստուածներու բազմութիւն մը, ուստի և կրօնական քառութիւն մը անհրաժեշտ նկատուեցաւ:

Եւ որովհետեւ կայսրը ո՛չ պատասխանատու կրնար ըլլալ և ո՛չ ալ կրնար պատմել, իր տեղը գնելու յանցաւորները դատաւ: Ձերբակալութիւններ տեղի ունեցան զանազաւաներով, հրդեհի ռժիսով ամբաստանուած քրիստոնեաներ բանտարկուեցան, ապա ամբաստանութիւնը շեղեցաւ, և հալածանքի առարկայ դարձաւ քրիստոնեաներուն հաւատքն ու հիթանոս աստուածներուն զոհ մատուցանելու միտքները: Գարշիլի տօներ խմբուեցան ուր, տանջանքներու ստիպմամբ մոռցուց զբարեգործութիւններու վարձագութիւնը, և ժողովուրդին զուժը շարժեցաւ ի տես այն բազմութեան՝ որ մէկ մարդու մը վրէժխնդրութիւնը միայն յագեցնելու համար բոցերու կը մատնուէր: Հիթանոս պետութեան և քրիստոնէական կրօնքին միջև կ'սկսէր իսկու՝ որ երկուքուկէս դար պիտի տեւէր (64—134), և նիւթ պիտի մատակարարէր մարտիրոսութեան արտակարգ դիպացներգութեան: Անոնց ստալլին բախումի օրերուն՝ պաշտարը ստոյգ գետնի մը վրայ դեակուեցած էր, կայսերական հրովարտակը կը զլանար քրիստոնեաներուն գոյութիւն ունենալու իրաւունքը: Քրիստոնեայ մի՛ կկցցի (Christiani non sint): Քրիստոնէութեան ձեռամբ գլուխ հանուած հիթանոս աշխարհի նուաճումին պատմութեան մէջ, այս երեք պղտիկ բառերը կը հնչեն իրրեւ խոստումը յաղթութիւն աւետոյ պաշտօնագիրի մը (!):

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵԶՆԻԿԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆԶԱԿԱՆ

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Մեր Ոսկեդարեան Թարգմանիչներուն ամէնէն հոյակապը, որուն՝ զբաւոր աւանդութեամբ մը՝ կ'ընծայուի Ս. Գրքի հայերէն Թարգմանութեան վերջին օրրազրութիւնն ալ (Կորին, Սորենացի), իր խիստ երկասիրութեան՝ այն է Ընդդիմ Աղանդոցին մէջ՝ շատ տեղեր՝ հայերէն ընկալեալ Թարգմանութեան քայլ առ քայլ հետեոյ մը չէ եղած, ինչպէս պիտի տեսնենք, աչքի առջև ունենալով թէ՛ չին եւ թէ՛ նոր կատարաններէ իր մէջ բերած վկայութիւնները: Պէտք է ըսել որ այս երեսօթը անսովոր չէ առաջին Թարգմանիչներու խումբին համար, որոնք ասորի կամ յոյն եկեղեցական Հայրերու գործերը Թարգմանելու առնէն՝ Պէշիթոյէն կամ Եօթանասնիցէն առնուած վկայութիւնները կը պահեն նոյնութեամբ՝ հեղինակին մէջբերումներուն համաձայն: Եթէ նկատի առնենք այս ուղղութիւնը եզնիկի գործին այս կամ այն մասերուն մէջ՝ թերեւս անտեղի չթուի ենթադրել՝ թէ ան հետեւած պէտք է ըլլայ ասորի հեղինակութեան մը, երբ՝ զոր օրինակ՝ մեր Թարգմանութեան մէջ երկիցս յիշուած «գառն»ը (Ելք, ԻԳ 19. ԼԳ 26) կը փոխէ «ուր»ի. «գուշ ի մօր կաթն չհրամայէ կփել» (էջ 277)(*) և կամ՝ երբ «ընկալ» մահ ի յաղթութիւն» խօսքին տեղ (Ա. Կորնթ. Ժէ 54) կը գրէ «ընկալ մահ ի պարտութիւն» (էջ 296): Դժուար չէ տեսնել որ այս երկու փոխանակներն (variante) ալ համաձայն են ասորական բնագիրին, որուն համեմատ ունի և Եփրեմ. «Ար' եւ փեսցիս գուշ ի կաթն մօր խրոյ», — «Ընկալ մահ ի պարտութիւն» (Մատենագր. Ա. 117 և Գ 28 տպ. Վենետիկ)(**):

(*) Եզնիկի էջերը կը նշանակենք 1826 ի Վենետիկեան տպագրութեան համեմատ:

(**) Թերեւս այս կարգի նշան մը համարուի նաև ընդդիմ Մարկիոնի գրեւծքին մէջ Աղամ առնունին համար «գի ի կաւոյն արարաւ» բացա-

Անցնինք այժմ եզնիկի աստուածաշնչական այն քանի մը վկայութիւններուն՝ որոնք նկատողութեան արժանի են իրենց տարբերութիւններովը:

Հիմն կտակարանին.

«Միաք մարդոյ . . . ի խնամա չարին հաստեակ հն» (Ծննդ. Բ 21) = «Մարգի . . . ի խնամա չարին միտեակ հն» (էջ 44). — «մեզ» (Աղմ. Ճեռ 16) = «եղևակ» (էջ 213). — «... ետուր կերակուր գորացն Հեղիսց» (Աղմ. ՀԳ 15) = «ետուր կերակուր ժողու վրոց երուկացաց» (էջ 103)(*) — «գլուղրս ցողոյ» (Յոր ԼԲ 28) = «գլիսր անհեղ» (էջ 244). — «որթ պտարե . . . որթ գլու պանացեակ» (Երեմ. Բ 21) = «որթ վայելոյ . . . որթ գլ օտարացեակ» (էջ 183). — «Միշտ եւ տեղեակ եր [իմ] գբեղ յորովայնի, գիտեմ գբեղ (Երեմ. Ա 4) = միշտ եւ նկարեակ կիր յորովայնի, ծանեակ գբեղ» (էջ 170). — «հաստաւ գերիկն» (Ամոգ Գ 12) = «հաստաւ գերեւուն» (էջ 196). — «հաստաւաց դմարդն յանեղծութիւն, ի պատկեր իւրոյ բարեւարութեան» (Իմաստ. Սոգ. Բ 23) = «... յանեղծութիւն պատկերի իւրոյ մը՝ ճրկեմարտութեան» (էջ 75): Հոս անօրոյտ չըլլար յիշել նաև Եսայիի վերագրուած «հաստաւ քան զչարե ժողովացի տղարն» խօսքը (էջ 77)՝ որ հազիւ կը շօշափէ նոյն Մարգարէին Ծէ 1 համարին իմաստը. նոյնպէս Յօրի «հաստաւաց գերիկը ի վերայ ոչընչի» (ԻԶ 7) բացատրութիւնը՝ զոր թերի կը յիշատակէ եզնիկ (էջ 189)(**), և զոր կը

տրութիւնը. երբայցիքէն աղամա (հոյ, երկիր) բառէն կը հանէ գայն եզնիկ, հաւանաբար օտարագրի հեղինակութենէ մը օգտուելով:

(*) Կ'արժէ դիտել առ նաև որ Մարգարէ այն համարին և նախորդին մէջ (կրկնուած ձեռն մը տակ) խորակեցե կամ փերեցե բառերուն տեղ՝ եզնիկ կը գործածէ քախքախեցե բառը:

(**) «Ձգեաց (զհեախի զոչնչիւ, կախեաց) գերկը ի վերայ ոչընչի»: Անտեսուած է կախեաց բայը՝ զոր յայն և ասորի բնագիրներն ունին միանգամայն Այսպէս թերի է նաև Գործմ Առաւելոյի Ժե 20 և 29 համարներէն մէջ բերուած վկայութիւնը եզնիկի մօտ (էջ 283), ուր մեռելոյն կամ նեղմոյցեակ անտեսներն ուտելն իբրեւ տարբեր արգելքներ կը նշանակուին, եւ յետոյ երեւին կուգայ մտցուած «վասն գոհելոյն» կամ «ի կերակրոց կոյց»ը (էջ 284): Դարձեալ՝ թերի յիշատակութիւններէն մէկն է Մարկոսի ԺԶ 17 համարը, ուր կը պակարի «չիզուս խօսեցին»ը, և զանգանութիւն մը կայ բառերու (էջ 83), եւայն:

ջանայ Եսայիի ալ ընծայել երկու անգամ (էջ 193, 197), նախապէս ակնարկած ըլլալով որ այդ ա՛յդպէս է այնպիսին (էջ 189), կամ՝ յատուակի(?) = յատրի Եսայի), Աճառեանի նորագլուխ Զեռագրին համաձայն:

Նոր Կտակարանին

«Ճառ և պատու դարի, ծառ և պատու շար... քանդի ի պզդոյ անի ծառն ճանաչի» (Մատթ. ԺԲ 33) = «Ճառ և պատու քաղցր, ծառ և պատու դառն... քանդի ի ծառոյ անի պատու իւր ճանաչի» (էջ 120-1). — «չիս պատառոյն» (Յովհ. ԺԲ 27) = «ընց պատառոյն» (էջ 57, 181), ինչպէս ունի նաև Ոսկերեքեանի թարգմանիչը (Մեկն. Թղթ. Պող. Ա. էջ 46). — «Ոչ ըստ այնմ ինչ է որ կամիցի և ոչ ըստ այնմ որ ընթանայցէ, այլ ըստ Աստուծոյ որ ողորձի» (Հովս. Թ. 16) = «Ոչ ըստ կամի է և ոչ ըստ ընթանալ, այլ ըստ Աստուծոյ ողորմելոյն» (էջ 167-168). — «հնազանդեցան և պաշտեցին» (Հովս. Ա. 25) = «սպասարեցան և պաշտեցին» (էջ 218-9). — «Եթէ ոք սրբեացէ զանձն իւր... եղիցի անօթ արտաւանք սրբեալ և պիտանի տեսան իւրօրմ» (Բ. Տիմ. Բ 21) = «Եթէ ոք սրբէ զանձն իւր... եղև նա անօթ կազմեալ պիտանացու ի զորմ տեսան իւրօր» (էջ 168). — «ի սարակցանցի» (Ա. Կորնթ. Ժ 25) = «ի մակղովնի» որ և ի մնալանտանցի» (էջ 284). — Յուդայի Թուղթին 7 համարի «քնկերացն մարմնոյ» և Եգնիկ կը թարգմանէ «մարմնոյ օտարի» (էջ 37)*:

Այս ակնյայտնի տարբերութիւնները թերևս ընթերցողին թելադրեն ու հարցումը՝ թէ ինչո՞ւ ուրեմն կրնայ հաստատուիլ որ Եգնիկ սրբագրած ըլլայ «փութանակի» թարգմանուած հայերէն Աստուածաշունչը, որուն հետ ինքն ալ համաձայն է, և հազիւ թէ քանի մը համարներ միայն կրնան նոյնացուիլ իր պատահական մէջբերումներուն հետ: Միեւնոյն ատեն կասկած ալ կ'արթննայ միտքերու մէջ՝ թէ իւրօք Եգնիկ հեղինակն և իր գործին: Ըստ մեզ՝ այս կրկնակի խնդիրներու լուծումը կը կարօտի ասկիական բանասիրական լուրջ հե-

տալօտութիւններու, ուստի և մենք կ'ըզգուշանանք կանխահա հետեւութիւններ հանել: Աս միայն կրնանք համարձակուիլ՝ թէ Կողբացի վարդապետը՝ որ հաւանաբար իր հասուն հասակին մէջ՝ նախ իւրեւ անուսկից Եգնիկի գրկուեցաւ գրաւոր թարգմանութիւններ ընկու համար, և յետոյ դնուց օր կողմանու Յունաց» հելլէն լեզուն սորվելու (Կորն. Բ), ինչ բացատրիկ պայմաններով և օրքան ատենի մէջ կրցաւ հրաշալիօրէն խելամոկի ժամանակին բարձրագոյն ուսումներուն, Պղատնի մը զէմ մաքստելու (էջ 241), և Հովսեփոսն ալ պատահեալ բանիւք ՝ ձամարտակող մը նկատելու շտի... (էջ 240):

Թողլով սակայն ինչ որ զեռ կրնայ խնդրական համարուիլ, կ'ուզենք անդրադառնալ օ՜ր կէտին՝ թէ Եգնիկի գործը, հայ Աստուածաշունչի արքայութիւնին առաջ ըլլայ թէ վերջը, իրբու հանգամանքը փութած չեն զանեք. վասնոր, ինչպէս վերը գիտել տուինք, մեր առաջին թարգմանիչները ստիպուած չէին հայերէն ընկալեալ թարգմանութեան մը հետեւելու, մանաւանդ օտար հեղինակի մը գործն ի հայ փոխադրելու ատեն*: Այս ատեն թեան համեմատ՝ կարելի կ'ըլլայ լուսաբանել նաև Եգնիկի այն տողերը (էջ 53) որոնցմով կ'ականարկուի Յայկոսիանի Պիլի վիշապին (մԲ 7 և 8) և որոնցմէ կը փութայ հետեցնել Սիմոն Վերբեր իր Ausgewählte Schriften der Armenischen Kirchenväter նոր գործին ներածութեան մէջ (1. էջ 14)՝ թէ Ե. գարուն արդէն թարգմանուած ըլլայ Նոր Կտակարանի վերջին այդ գիրքը: Իրաւ է որ Եգնիկ կը չիշէ «սպասմը կոչուած վիշապը որ կ'արանկուի» (էջ 53) բայց մեկ-

(*) Յոյն ընդգրկին $\epsilon\tau\epsilon\rho\sigma$ (օտար) բառը $\epsilon\tau\alpha\rho\sigma$ (ընկեր) կարդացուած է մեր Աստուածաշունչի թարգմանութեան նայելով:

(*) Բաղմամիւ օտար ազգիւրներու զոյու-թիւնը Ընդդէմ աղանդողին մէջ ապացուցուած իւրողութիւն մըն է այսօր: Բայց անոր մէջ կան հայեցի գրեալներ ալ՝ որ Եգնիկի կը վերաբերին և ո՛չ ուրիշի մը: Թէ Կ. Աղանց այդ հարգատ կտորներուն վրայ ալ հարցական նշան մը դրաւ, Լուսաւորչի անունը կրող կանոններէ քաղուած մը համարելով զանոնք (Sb'ia Revue de l'Orient Chrétien, 1925—1926 էջ 369—377). ասկայն չենք կարծիք որ առաջնութիւն մը պէտք ըլլայ տալ այդ «շարքմանքին» որուն մէջ հոյլ մը աղանատներ կան, և Եսայիի $\delta\sigma\sigma\text{---}\alpha\epsilon\nu\tau\alpha\rho\sigma$ ն ալ — Եգնիկի «իշացուիլ» — «խմովիւն ի յիշոյ» բա-յատրութեամբ նորածնուած կ'երեկո:

նոգաբար մէջ բերուած այդ բոսերը գոյութիւն չունին Յայնստեան մէջ, Կարելի է ենթադրել ուրեմն, որ ուրիշ աղբյուրէ կամ օտար հեղինակէ մը փոխ առնուած են անոնք. վասնզի գիտենք նաեւ թէ այդ Գիրքին թարգմանութիւնը մեր մէջ հազիւ Թ-ժ դարերուն կատարուած է, և ընդունելութիւնն ալ տեղի ունեցած է մի գարուն, ևամբոնացիի օրով:

Գիշ առաջ անհարկեցինք թէ մեր ընկալեալ թարգմանութեան հետ, բացառաբար միայն(*), կը նոյնանան եզնիկի աստուածաշնչական մէկ երկու վկայութիւնները իր բովանդակ գործին մէջ: Ասոնցմէ մէկն է Պօղոսի « յափշտակեալ... մինչև յերոսոլիմ » (Է. Կորնթ. ԺԲ 2) խօսքը՝ որ բնագրական մանրակրկիտ վերլուծութի մը առարկայ կ'ըլլայ մեր Վարդապետին կողմէ, զրեթէ նոյն ըլլալով մեր Աստուածաշնչի թարգմանութեան հետ(**): Այդ նոյնութիւնը պատահական չեղբոր մեղի, և հաւանական կը համարինք եզնիկի գրչին յետանգոյն մէկ ազդեցութիւնը շօշուփել առոր մէջ, քանի որ տեսանք՝ թէ հայերէն ընկալեալ թարգմանութեան օգտուած չէ երբեք, և անոր հեղինակութեանը ազատատանելու երես չի՝ ցոյցներ բնաւ:

Վէճը տեղի կ'ունենայ Առաքեալին Զաւրիստ օրհանոյն բառերուն շուրջ՝ զոր Մարկիոն թարգմանելով «մինչև երրորդ երկինքը», յետին և ներքին երկու երկինքներէն զատ, կ'ուզէր ստեղծել երրորդ մը, հոն բնակեցնելու համար իր դաւանած օտար կամ քաղի Աստուածը: Եզնիկ, խոստովանելով հանդերձ՝ թէ յունարէնին մէջ այդ խօսքին իմաստը երկդիմի էր, աւելի ուղիղ կը նկատէ սակայն, թարգմանել զայն «մինչև յերրորդ երկին»(*), այսինքն՝ միևնջեւ երրորդ մասը երկինքին (էջ 261), որով-

(*) Այս կարգէն են. «Չորսկն ոչ ետես», և այն համարը (Ա. Կորնթ. Բ 9)՝ զոր նոյնութեամբ մէջ կը բերէ Եզնիկ (էջ 263): Զանց կ'ընենք նշանակել ուրիշ նմաններ ալ, նկատելով որ՝ Ոսկեղաւեան հայ թարգմանիչ մը՝ ըստ լեզուին՝ կրնար չտարբերել իրեն ժամանակակից թարգմանիչէ մը աստուածաշնչական միևնոյն հասուածք կամ համարը հայերէնի վերածելու ատեն:

(*) Ըստ մեր թարգմանութեան «մինչև յերրորդ երկինք», Կարելի է ենթադրել՝ թէ ճիշդ չէր եզնիկի համար նոյն իսկ այդ յոգնականա-

հետեւ ա՛յդպէս իմանալով Կարելի էր արուշիկ յրախսին տեղն ալ՝ որ յափշտակեցաւ Պօղոս, և այլն: Դիտել կուտար նաեւ հակասակորդ կողմին — եթէ իրօք Մարկիոնեան հայ աղանդաւորներ կային մեր մէջ — թէ այդ խօսքը ստանց յողի (τὸν) էր յունարէնին մէջ, ուստի և ն յօրը պէտք չէր գնել «երրորդ երկին» բառին վրայ հայերէնին մէջ:

Ինչպէս կը տեսնուի՝ եզնիկ քերականական հասարակ գիտելիք մը իրրեւ փաստ կը ծառայեցնէ իր հասկցողութեան՝ որ յատուկ ալ չէ: Եւ կը խորհինք թէ ի՞նչ պէտք կար այդքան պնդելու, իր իսկ հեղինակութեանը փաստակցով, երբ իրմէ շատ առաջ Ոսկերեան նոյն համարը մեկնելու ատիւ՝ յօղով կը կարդար զայն՝ ἐν τῷ τρίτῳ οὐρανῷ (երրորդ երկինքին մէջ) (Migne, P. G. 61 էջ 576). և Բարսեղ չէր վարանած երրորդ երկինք մը ընդունելու, ուստի և Վեցօրէքի հայ թարգմանիչը անվերապահօրէն կը գրէր, « յափշտակեցաւ յերրորդ երկին» (Ծառ Գ էջ 48), ինչ որ կ'ըսէին Մարկիոնեանք ալ՝ ըստ վկայութեան Եզնիկի (էջ 253, 259, 261): Անտեղի չէ ուրեմն ենթադրել՝ թէ հին յոյն հեղինակ մը կրնար ասանկ նուրբ փիճարանութեան մը միջամտիս եղած ըլլալ, ինչպէս եփրեմ ալ կ'անհնարէր սա բառերով. «... յերրորդ երկինք, որպիս և Յոյնք ասեն» (Մատենագր. Գ. էջ 112)(*): Առաքեալական այդ տողին թերեւ երկու կերպով հասկըցուելուն պատճառը այն էր որ՝ ոմանց հա-

յօյցիչ ց գիրը, եթէ իր առանձինն բառը, որու մասին պիտի յայտնենք յետոյ մեր կարծիքը, միաբաւ (եզակի) և ո՛չ թէ առանց յողի նշանակութեամբ կ'իրարկած ըլլայ ինքքը:

(*) Ասորի եկեղեցական Հայրն ալ համաձայն չէր այդ յունական քաջաշուքին. և երրորդ երկինքը աղանդաւորաբացարձակէ մը չունէր իրեն համար: Ըստ, իր մէկ աղօթքին ֆրանսերէն թարգմանութիւնը. «Paul... qui monta jusqu'au troisième ciel (Echo d'Orient, 1926 էջ 20)» — Մեր ազգային հեղինակներն ալ շատ բարակը չեն մտածած այդ մասին. Մագիւտարոս կը գրէ. «Եւ ինքուրեւ երանելի առաքեալն՝ որ յափշտակեցաւ միևնջեւ յերրորդ երկինք», (Թուղթ ԿԸ. էջ 166 Տպ. Կոստանդնույն), և Վանական վարդապետ մէջ կը բերէ թո՛ւմ քահանայ վարդապետին (Թ. Արծրունի?) սա խօսքը. «ամօք յուսաւոր բնուեալ կայ ի վերայ, և չորս զբախտին՝ զոր երրորդ երկինք ասէ Պօղոս», և այլն:

մար տրէտսն ամականն էր սնոսնին, և ու
մանք ալ սնոսնին յատկացուցիլը կը նը-
կատէին տրէտսին, գոյականաբար անհետմ
այս վերջինը, ինչպէս կ'ընէ նաև Եզնիկ:

Գալով Հայ Հեղինակին մատնանշած և
յօդին, զիտեղ կուտանք՝ թէ տակաւին Սի-
մոն վերերի նորագոյն թարգմանութեան
մէջ՝ յայտնի թիւրիմացութեամբ մը՝ ան
կը փոխանակուի յունարէն յ զիւրով (Eznik,
Wider der Irrlehren, I. էջ 161), ինչպէս բրած
էր Schmid քառորդ դարէ մը աւելի առաջ
հրատարակած իր գործին մէջ (Eznik, Wider
der Sekten, էջ 185), և Ֆեառէր այն առան
սա իրաւացի զիտողութիւնն բրած էր.
«Կ'ուզէի նով յունարէն չիմ իմանալ, ալլ
հայերէն և յիտագաս մանիկէր, և զինի զն-
բանս և սնոսնին զանազանութիւնն ընել
չուցիր, ալլ տրէտս և տն տրէտսի զանազա-
նութիւնը» (Տէս Հանդ. Ամ. 1901 էջ 153):
Չենք հասկնար թէ յունարէն չի մը ինք-
նակոչ ներկայութիւնը ուսիկ'ց է բու-
սած, քանի որ յոյն բնագիրն է նաեւ
տրէտս սնոսն, և միայն սեռական հարմ
խնդիր կ'առնէ նաեւ նախագրութիւնը: Գու-
ցէ այդ չփոթութեան առիթ տուած ըլլայ,
ինչպէս Շմիդի՝ նոյնպէս և վերերի, 1826
ին հրատարակուած Եզնիկի 26 էջին ներ-
քե գրուած նաեւ տրէտս սնոսն ընթերց-
ուածը (*): Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն՝ հայե-
րէն և ին պէտք է տալ իրաւունքը: Արդէն
Հայկազեան Բառարանը (1836 ին) լուսա-
բանած է Եզնիկի խօսքը՝ ա՛յապէս. «ա-
ռանց արթերն առէ, որ է՝ և», և 1887 ին
Հ. Այալընեան ալ նոյնը կը կրկնէր Չալիս-
եան Քերականութեան մէջ (էջ 261), թէ և
և յօդը «երկին» բառին համար հասկնալով,
և ո՛չ երրորդ (մասն) ին համար, որը՝ իր-
րե գոյական մը մերկացուած ըլլալով իր
յօդէն՝ առն առած էր Եզնիկի, — աւելի
հաւանութիւն օտար հեղինակի մը — պաշտ-
պան կենալու դատի մը, որ մեկնաբանա-
կան հիմնուոր հանգամանք մը չունէր, և
որուն հետքը չեն պահած ո՛չ միայն մեզի
ծանօթ հին՝ ալ և նոր ժամանակներու բոլոր
թարգմանութիւնները, Առաքեալին այդ
տողերը հասկնալով միշտ՝ «մինչև երրորդ
երկինը» (**):

ՀԱՏԱՎԱՃԱՌ

ԲԱՌԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

(Մատթ. ԻԱ. 12. Մարկ. ԺԱ. 5. Յովհ. Բ. 15)

«Հատավաճառ» բառը՝ որուն լուսնա-
փոխ նշանակութիւնը կուտայ Հայկազեան
Բառարանը՝ յոյն բնագիրի բառին հետ
ուղղակի համեմատելով դայն, ճիշդ է ար-
գեաք. մի դուցէ մեր առաջին թարգմանիչ-
ները, թերի ստուգաբանութեան մը հետե-
ւած, և ըստ այնմ թարգմանած ըլլան: —
Այսպիսի հարցում մը հաւանաբար անտե-
ղի պիտի թուի շատերու, մանաւանդ որ
խնդրական բառին նշանակութիւնը ըն-
դունուած ու նուիրականացած է արդէն:
Մենք այս անդրադարձումը կ'ընենք, աշ-
քի առջև առնենալով Հարմարի Համարա-
բանին Աւսուցչականներէն Պ. Blakeի այն
նկատողութիւնները՝ որոնցմով կ'ապացու-
ցանէ ամերիկացի արեւելագէտը՝ թէ հայե-
րէնէն թարգմանուած է «Աղիշ» անունը
կրող վրացերէն նոր կտակարանի հին մէկ
Ձեռագիրը, և թէ այդ իրողութեան ստուգ
նշաններէն մին ալ սա է որ՝ «Հատավաճառ»
բառը նաև կամ սեղմ ժախող թարգմանած է
վրացին, զարնամալի (amazing) «խա՛ւ մը
գործելով» (Տէս Հեղինակին The caesarian
text of the Gospel of Mark գրուածը էջ 295):

Նոյն Եզնիկի «Ձի ոչ առէ թէ մինչև ցերբորդ եր-
կինն, ալլ թէ ցերբորդ երկին առանձինն տեսլայ»
(էջ 261) բացատրութեան վերջին բառերը քե-
րականութիւն: Արդ՝ եթէ առանձինն բառին առանց
յօդի նշանակութիւնը տանք՝ տեսլայ ձեր պէտք
կ'ըլլայ հարցալ «տեսլով»: Բայց կը կարծենք որ
ուղղակի «տեսլոյ» բառը չէ, ալ «առանձինն»-ը,
զոր թերեւ նախապէս «առանց և ի» գրած էր Եզ-
նիկ, և ընդօրինակող մը՝ իրրե սխալագիր կամ
անհասկնալի բառ՝ փոխած պիտի ըլլայ՝ թէ «առանց
առանձինն ծանօթ բառին, խօսքին քերականա-
կան ձեր խանգարելով: Մինչդեռ «առանց և ի»
տեսլոյ, խօսքը՝ հարմար աներկոյթի մը խնդրա-
նութեան կանոնին համաձայն ճիշդ կ'ըլլայ ըստ
ինքեան: Պիտի առաջնորդի սակայն՝ թէ «առանց
արթերն առէ, որ է՝ և» խօսքը երկրորդ անգամ
և աւելորդաբար կրկնուած կ'ըլլայ: Այդ կրկ-
նումը մենք անտեղի չենք դաներ, վասնզի և ի
պակասը կարելի էր մասնանշել թէ՛ Եզնիկի բա-
ռին և թէ գոյականաբար իմացուած երրորդին
համար միանգամայն:

(*) Հ. Գեղիկեանի նոր հրատարակութեան
մէջ ալ նոյն սխալը դեռ կը մնայ անփոփոխ:

(**) Հոս անօգուտ չենք համարիր նկատի առ-

բայտ գտնելով Հայոց եկեղեցիին մէջ՝ եղծեր կեղծեր է եղածը, ու այդպէս ալ անմահացիւր — Ապացոյց. Որովհետեւ «Աղիւն» վրացերէն Ձեռագիրը Սահակ-Մեսրոպեան զարոյցէն շատ առաջ գոյութիւն ունեցող հայերէն նոր կտակարանի մը թարգմանութիւնն է եղեր, եւս յեն: Բայց, Մ. Մինասեան մոռցեր է յիշելու՝ որ «Աղիւն»-ը Թ. զարու Ձեռագիր մըն է, ինչպէս նշանակած է Հարվըրտի Ուսուցչականը, եւ անոր թարգմանութեան թուականն ալ կը գնէ Զ. զարուին՝ իր ուրիշ մէկ գործին մէջ. (The old georgian version of the gospel of Marc, ներածութիւն էջ 15 [Patrologia Orientalis t. xx, Fasc. 3]: Հարկ է ընդունիլ ուրիշն՝ որ Սահակ-Մեսրոպեան զարոյցի աշխատութենէն ուղղակի օգտուած է վրացի թարգմանիչը, մանաւանդ որ թէ՛ «հաստատուած» (իր հայեցի նշանակութեամբը) և թէ՛ ուրիշ քանի մը բառական այն բացատրութիւնները՝ որոնք իրենց նիւթական առումներով փոխադրուած են «Աղիւն»ի մէջ, Ս.Մ.Է.Ն.Բ.Ն. Ա.Լ. առհասարակ մեր ազգային և ընկալելի թարգմանութենէն չեն տարբերիր բնաւ: Պէտք չիկայ աւելի առաջ երթալու. միայն, եթէ կը ներուի մեզի, կ'զգուշացնենք կոչնակի զիտուն յօդուածագիրը, անհիմն ենթադրութիւններէ, յանուն պատմական ողջմտութեան. որպէսզի մեր ազգային-եկեղեցական մատենագրութեան յայտնի իրողութիւնները չփոխանակուին մտադածին փաստերու հետ, որոնցմէ յաճախ կը սխալ տարուի Մ. Մինասեան, իր ազգագրական յանդուգն յղացումներուն մէջ ալ(*):

Ե. Ե. Դ.

ԱՆԳԻՐ ԱՍԱՑՈՒԱԾՆԵՐ

(AGRAPHA)

Այս անտիք անունը, որ սլոգանաբար աներս կը նշանակի, կը տալի ասորաբար այն ասացածներուն և աստիքաբաններուն որոնք չեն գտնուիր մեզի ծանօթ Աւեստաններու մէջ: Երկու տեսակ են անոնք. ա) անոնք որ կարգ մը ծնագիր անասաններու մէջ կը գտնուին, անցնում մեզի ծանօթներուն վրայ. և բ) անոնք որ ինքնուրույն փոխանակուած անուններու կողմէն մէջ քերում են:

Տարակալնո գրութեան համաձայն մը կը փախի հետեւեւ մեկ փանի պատկերները ո՛րք քի բանասիրական նպատակով, ալ խորհելով քի կրնան հետաքրքրուիլ եւ միևնոյն տեսն շայնական ըլլալ: Անոնք առաջին դարերի կուսանանկցիկ շատերուն մէջ Աւեստանի ոգին կը նշուի: Համապար քերականի աստիքաբաններ, որոնք առաջիններէ կուգային, հոս հոն ինքնա կտրուել են անոնք, խոստոված Աւեստանիցներու գրչին: Սակայն շինծոները այդքան շատ են որ դժուար է հարապահելը որոշել: Կը մնայ զանոնք դասել իրենց արժեքին:

Այնպիսով համաձայն է

The Apocryphal New Testament, by M. R. JAMES Oxford, 1924.

ՏԻՐԱՆ ԱՐԳ. ՆԵՐՍՏԵԱՆ

1. Բէշ-Ձեռագիրը, Մատթ. Ի. 28-ին յետոյ կ'ստեղծեն. — Բայց դուք փնտնեցէք պատկերներէ մեծաւոր, և մեծագոյնէ աւելի փոքրագոյն ըլլալը: Եւ երբ ներս մտնէք և ճաշելու հրաւիրուիք՝ մի՛ հետամտիք բարձր տեղոյն, մի՛ գուցէ քեզմէ աւելի երեւելի մէկը ներս մտնէ և քեզ ճաշի հրաւիրողը քեզ բռնէ. «Բիշ մ'աւելի վա՛ր իջիր», և դուն ամէնաւ: Բայց եթէ հետամտիս դուն աւելի աննշան տեղոյն՝ և աւելի աննշան մէկը ներս մտնէ՝ քեզ ճաշի հրաւիրողը պիտի բռնէ քեզի. «Աւելի վա՛ր իջիր», և այս քեզի շահաւէտ պիտի ըլլայ: Հմեմ. Դուի. ԺԴ. 8-10.

2. Դուի. Զ. 4-ին ետք՝ Բէշ-Ձեռագիրը կ'ստեղծեն. — Նոյն օրը տեսնելով մարդ մը որ շարաթ օրը կ'աշխատէր, ըսաւ անոր. «Ա՛յ մարդ, եթէ դուն արդարեւ գիտես ինչ ընելը՝ երանի՛ քեզի. բայց եթէ չես գիտեր՝ նոյնիմալ մըն ես և օրէնքի գէտ մեղանշող մը:

(*) Ի միամտութիւն ընթերցողներու՝ անօգուտ չենք նկատեր գիտել տալ՝ որ Հարվըրտի Համալսարանին և իրեն աշխատակցող ընկերներուն որոշ նպատակն է, ինչպէս վերը յիշուած անգղիերէն աւստրալիական թուականի ալ կ'իմացուի, նոր կտակարանը Պաղեստինեան կոչուած Բնագիրի մը համաձայն վերահանդիմել, և այդ գիտնականներուն միտքէն իսկ չէ անցած Սահակ-Մեսրոպեան զարոյցի գործը կատարածի տակ զննու անտեղի վարկածը:

9. Կանն Առաքելա՛ն Նկեղեցւոյ՝ ի մեջ կայ
հետեւեալ հետաքրքրական հաստատոյր։ — Պեռ-
բոս ըսաւ։ Կանոններ զնկու մէջ չա՛տ յա-
ռաջ դասելնք։ Ճշգիւ նշանակելնք մարմնի
և արեան մատուցման մասին ալ։ Յովհան-
նէս ըսաւ։ մոռցած էք, և՛ դրայրներ, և՛ իւր
վարդապետը հայն ու բաժակը ուղեց և
զանոնք օրհնեց՝ ըսելով, «Այս է իմ մար-
մինս և իմ արիւնս» թող չտուաւ Ան որ
սա՛ կիները մեզի հետ ըլլան։ Մարթա ը-
սաւ։ Մարթամի՛ պատճառով էք այն, վա-
սերդի Ան տեսաւ ներս ձգտիլը։ Մարթամ
ըսաւ։ անկէ ետք այլևս չնկողացի, վասնզի
Ան ըսաւ մեզի տակէ առաջ թէ՛։ Այն որ
տկարէ՛ պիտի փրկուի զօրաւորին միջոցաւ։

Այնպիս ևն յն. և յՏ. քննարկները. իսկ ա-
ստեղծնր ունի։ Ես չնկողացի արգարես, այլ
յիշեցի մեր Տիրոջ խօսքը և ուրախացայ.
վասնզի զիտէք թէ Ան ըսաւ մեզի առաջուց,
և՛ ի՛նչու մոռցանէք մեզի, թէ՛ այն որ տկար
է՛ պիտի փրկուի զօրաւորին միջոցաւ։

10. Կղեմ. Աղեմ. Սբբ. Ե. 10. — Վա-
սերդի մարգարէն կ'ըսէ. «Վ՛ պիտի հաս-
կնայ Տիրոջ մէկ առակը, բայց անկէ՛ որ
իմաստուն է և զիտուն և կը սիրէ իր Տէ-
րը։ Վասնզի քիչերու տրուած է ամէն բան
պարունակել։ զի վայրագար չէ՛ր որ Տէրը
հրամայեց աւետարանի մը մէջ. իմ գաղ-
տնիքներս (խորհուրդներս) ինծի՛՝ և տանս
որդիներուն համար են» (Եսայի.) (ԻԿ.) 16։

11. Կղեմ. Աղեմ. Սբբ. — Վասնզի
այդ խօսքերը նոյն ուժը ունին՝ ինչ որ ա-
ստեղծ, որ Երբայեցեոց Աւետարանին մէջ
գրուած են. — Ան պիտի չգաղըր փնտռելէ
մինչև որ գտնէ, և գտած ըլլալով՝ պիտի
սքանչանայ, և սքանչանալով՝ պիտի տիրէ,
և տիրելով՝ պիտի հանգչի։ (Նոյնը կայ նաև
Ոսիթիկոնք գտնուած հին տառերով Աւես-
տանի մը մէկ պատկերակայ քերթին վրայ։)

12. Յերոնիմոս կ'ըսէ. — Երբայեցեոց
Մատթէոսի աւետարանին մէջ այսպէս է.
Մեր վաղուան հացը տուր մեզի այսօր։
Այսինքն՝ «այն հացը՛ զոր պիտի տաս մե-
զի արքայութեանդ մէջ՛ ա՛յսօր տուր»։

13. Յերոնիմոս՝ Մ. Ժ. 13, կ'ըսէ.
Այն աւետարանին մէջ՛ զոր նազարեանները
(և Երիտնիկներ) կը գործածեն (և զոր ևս
վերջերս Երբայեցեոցէն յունարէնի թարգ-
մանած եմ, և չատեր գոյն Մատթէոսի
աւետարանին սկզբնաղբիւրը կը նկատեն)

այն մարդը որ դասացեալ ձեռք մ'ունէր՝
կը նկարագրուի իւր որմնաղիւր, որ սա՛
բառերով օգնութիւն կը հայցէ. «Ես որմ-
նաղիւր մըն էի և ձեռքերովս ապրուստս կը
ճարէի։ Կ'աղաչեմ, Յիսուս, առողջութիւնս
ինծի՛ վերադարձուր, որպէսզի ստորնա-
բար չմտրամ ուտեստիս համար»։

13. Որոգիկեսի՛ Մ. Ժ. 13, 14-15-16-17-18-26-ի. — Երկ-
րորդ հարուստ մարդը ըսաւ անոր. Տէ՛ր,
ի՛նչ բարի բան կ'ընամ ընել և ապրիլ։ Ան
ըսաւ անոր. ա՛յ մարդ, կատարէ՛ Օրէնքը
և Մարգարէները։ Ան պատասխանեց Ա-
նոր. պահած եմ։ Ան ըսաւ անոր. գնա՛,
ծախէ՛ բոլոր ունեցածդ և բաշխէ՛ աղքատ-
ներու, և եկուր և հետեւէ՛ ինծի։

Բայց հարուստ մարդը սկսաւ գլուխը
քերել, և տալեկա իրեն հաճոյ չթուեցաւ։
Եւ Տէրն ըսաւ անոր. ի՛նչպէս կ'ըսես ու-
րեմն թէ պահած եմ Օրէնքն ու Մարգա-
րէները։ Գրուած է Օրէնքին մէջ. Սիրէ՛
դրացիդ (ընկերդ) քու անձիդ պէս, և,
տե՛ս ահա, քու Երբայրներէդ շատերը,
Արրահամի որդիներ, ազոտա քուրջեր հա-
գած են և քաղցէ կը մեռնին, և քու
տունդ՝ լեցուն է աղուոր բաներով, և ա-
տոնցմէ ոչինչ դուրս կ'իջնէ անոնց համար։
Ու Ան դարձաւ ու ըսաւ իր Սիմոն աշա-
կերտին, որ իր քովը կը նստէր. Սի՛մոն,
Յովհաննայի որդի, աւելի զիւրին է որ
ուզար ասեղի ծախէն մօտէ, քան թէ հա-
րուստ մը՝ երկինքի արքայութիւնը։

ԿԵՂԵՊԻՈՅ ԿԱՔՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԺԲ.

ԱԶԱՐԻԱ ԶՈՒՂԱՅԵՏԻ

ՍԻՄՈՆԻ ԵՄՍԻՆ ՏԵՂԵԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՀԱՅՈՑ ՄԱՍԻՆ

(աւել-)

[Ընդմիջում 213 էջէն]

բաշները, այս պաշտաւին մօտիկ երկու եկեղեցիներ կան մէկը Ա. Փելիլ, որ կ'ըստէ թէ թագաւորին եկեղեցին էր, իսկ միւսը որ նախորդած է Սուրբ Սալիայի, կաթողիկոսական եկեղեցի է. բիշ ծախքով կարելի էր նորոգել տաճը, բայց չեն համարձակիր նորոգել: Վասնզի թիւրքը առած է զանոնք Հայոց ձեռքէն առարկելով թէ բարձրագոյն են և չենուած են իրենք բերդ: Անոնք կը յուսան ընել այդ նորոգութիւնները երբ Տէրը կամի և զանոնք յանձնէ քրիստոնէից տիրապետութեան: Բոլոր Հայերը միշտ այս բանը կը խնդրեն իրենց ազօթներուն մէջ, և կ'ըսեն մեզի.— «Ազատեցէ՛ք մեզ այս հարստահարութեան որուն տակ կ'ապրինք, ան տանն մենք լատին (կաթողիկ) կ'ըլլանք. այն տանն զուր տէրը կ'ըլլաք մեր մարմինն և հոգիին, և ինչ որ կը հրամայէք, կ'ընենք այն տանն»(*):

Նոյն քաղաքին մէջ կան նաև ուրիշ 12 եկեղեցիներ կամ մատուռներ, որոնց մէջ կը մատուցուի պատարագը, և կիրակի ու օրն օրը պաշտամունքներ կը կատարեն: Աստիք կը պահուին պաշտան կերպով, թէ և անոնցմէ շատերուն մէջ պիտի մէկ կամ երկու խաչերէն զատ ուրիշ խորհրդապատկեր (emblème) չկայ: Ամենց մէջ պատկերները կը պահեն սեղանին (autel) տակ, թիւրքերու սոփորական հայածանքէն զերծ մնալու համար: Ա. Յովհաննէս մատրան մէջ շատ լաւ կը պահեն Ա. Սեղեքտարոս պապին աջը (bras), Միմ Հայաստանի արքեպիսկոպոս Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորդին աջը, Ա. Նիկողայոսին աջը, երեքն ալ արծաթի մէջ զրուած և զարդարուած թանկագին քարերով ըստ օրինի լատինացի: Ա. Պարոտ մատրիի աջն ալ ունին, բայց առանց ուրիշ զարդարանքի:

Շատ մը հայերէն Աւետարաններ ունին արծաթապատ, նաև արծաթ բուրձառներ և խաչեր, քանի մը հին ոճով հռոմէական խոյրեր (mitre), գիպակէ նախարար մը (pluvial en brocart), երկու թևով արծաթի մը պաշտամունքի (tabouret d'office en fer), որոնք կ'ըստէ թէ Հռոմէն գրեհուած են, բայց մաշած են հնութիւնէ: Շատ մը շուրջառներ (pluvial) ալ ունին իրենց երկրին ու ճով, զորս պատարագի տանն կը դորձանէ: Աւին երկու ձեռագիր Աստուածաշունչ, մին

(*) «Délivrez—nous de la tyrannie sous laquelle nous vivons, alors nous deviendrons latins (catholiques); vous serez alors maîtres de nos corps et de nos âmes et nous ferons ce que vous nous commanderez»:

մանրանկարով, և ուրիշ շատ մը գիրքեր: Ամէն բան լաւ կը պահուի և յանձնուած է մատուար յահանաներու՝ ազգին անունով:

Այս կաթողիկոսին իշխանութեան ներքեւ են քանչորս առաջնորդներ (prélat), եպիսկոպոս թէ արքեպիսկոպոս, և կաթողիկոսական եկեղեցիին ամենէն մօտիկ տաններու եպիսկոպոսներն են որ կ'ընտրեն կաթողիկոսը: Բայց երբեմն այնչափ ժողովուրդին երեկոյններն են որ կը նշանակեն կաթողիկոսը թիւրքը պաշտօնականութեւ հրամանով և պաշտպանութեամբ, և ետքը կը խնդրեն եպիսկոպոսներու և արքեպիսկոպոսներուն հաւանութիւնը: Ուրիշ անգամներ ալ, երբ կաթողիկոսները ծերանան, քանի մը եպիսկոպոսներու և ազգին երեկոյններուն հաւանութեամբ, օգնական մը կ'առնեն իրենց, նոյն տանն նշանակելով իրենց յաջորդ: Հիմա կուտն կաթողիկոսը, Ազարիա՝ այնպէս եղած է, այսինքն իր նախորդէն նշանակուած է եպիսկոպոս Սուրբ-Սոփիայի և օգնական կաթողիկոսութեան, երբ քաղաքի էր և վարժապետ, և իր նախորդին վանանութենէն ետքը ազգին կողմէն ընդօրոնեցաւ ու հաստատուեցաւ:

Այս կաթողիկոսին իշխանութեան ներքեւ են գրեթէ 20,000 բնակիչներ, որք կը բնակին Կիլիկիոյ և Սիւրիոյ քաղաքներուն, գիւղերուն և բերդերուն մէջ: Քանի վանք կայ՝ հարկը վանականներով, երբ հարկը անկի քահանայներով և շատ մը սարկաւազներով ու կղերներով:

Ասոնց ամենէն զիտուններն են.

Ազարիա կաթողիկոս,
Պարոտ վարդապետ կարկասեցի,
Յովհաննէս Եպոս. Զեթուսի,
Տիրատար վարդապետ Տիւրիկի,
Դաւիթ Արքեպոս. Երուսաղէմի:

Կաթողիկոսը կ'ապրի նաւերներով և ողորմութիւնով. տանն մը տուն գլուխ տարեկան տարք մը կ'առնէր, բայց թիւրքը խլեց զայն իր ձեռքէն. ապրելու համար՝ այցելելով շարունակ ժողովուրդ ազգին մէջ, որ կուտայ իրեն պէտք եղածը, և իր հօտին յանձն տաւ այս զրկումներով է որ ան կը պահէ իր վանականներն ու սպասաւորները:

Վերոյիշեալ կաթողիկոսին, պաշտպան կարախնային հրամանով, արուած է ոսկեթիկ խոյր մը, ոսկի սկիւ՝ արծաթ մազաւորով, մարմնակալ մը և քսակ մը, արծաթ թելով բանուած մարմնակալ մը, Աստուածամոր երկու պատկեր, անագեայ 25 սկիւ իրենց մազգմաներով, նկատելով որ շատ մը եկեղեցիներու մէջ պատարագ կ'ընեն վայրէ, սպակիէ կամ կաւ սկիւներով:

Հայ ազգին զխաւոր հերետիկոսութիւններն ու մարտութիւնները նոյն են Յակոբիկներուն հետ: Վրան թէ Տէրն մեր Յիսուս Գրիգորս ունի մի բնութիւն, մի կամք և մի ներգործութիւն:

Կը սրբալինեն Դեռակորոս:

Ասաջին երեք տիկերական ժողովները միայն կը հանչանան:

Սուրբ Աստուածի (երեքսրբեանի) մէջ կ'աւելցնեն որ խաչկաւ վանի մեր: Ասկէ զատ զուտ անապահ գինիով կը պատարագեն առանց ջուրի:

Այս գրութիւնը կարճ կապելու համար կը լռեմ ուրիշ մտորութեանց մասին:

ԻԱԶԱԿՐՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱԿԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՒ ՍԱՂԻՄԱԶԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ ՍԸ ՕԳՏԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆԸ .

Ընդհանրապէս սա՛ կարծիքը կը տիրէ թէ Եւրոպայիները մտրակուած կրօնական խնդէ և վիրաւորուած իրենց կրօնական զգայուններուն մէջ, տեսնելով Երուսաղէմի Սուրբ հոգիներ խալամ տիրապետութեան տակ, ձեռք առած են զենքը, ազատելու համար Քրիստոնէութեան մայրաքաղաքը անհաւատաներու ձեռքէն :

Բայց ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ այս քրիստոնէայ բարեպաշտները եօթներորդէն տասնեւմէկերորդ դար, 400 էն աւելի տարիներ կը ձգեն որ Երուսաղէմը հեծէ մահմետական լուծին ներքեւ, չեն խոցուիր անոր ցաւերէն և վերջը ճամբայ կ'ընեն խաչին իշխանութեան ներքեւ բերելու դայն :

Ինչո՞ւ համար չորս դարէ աւելի Եւրոպական Քրիստոնէութիւնը իր բարեպաշտութեան մէջ անարգութեամբ ըլլալու պատճառ մը չունենար՝ Սուրբ Տեղերը տեսնելով խալամներու ձեռքը և յանկարծ միտքը կ'իյնայ խնդիրը, իբր թէ Պետրոս անուն ճգնաւորի մը խօսքերով... մինչ խալամներուն՝ Պապեստինը գրաւած տաճարները չափազանցօրէն քրիստոնէայ և կրօնամոլ բնականական կայսրութիւն մը գոյութիւն ունէր, պապը ամէն ժամանակէ աւելի զօրաւոր հեղինակութիւն ունէր Եւրոպական միւս պետութիւններու մօտ և խալամներէ չախորժող ու անոնց զէմ խաչակիրութիւն մը քարոզելու կարող անձեր և ճգնաւորներ բաւական թիւով կը գտնուէին քիչ մը ամէն աւել :

Բացայայտ է որ կրօնական զգայուններէ տարրեր եղած են ուրեմն խաչակիր արշաւանքները կազմակերպողներուն պատճառները, ինչպէս որ պիտի տեսնենք :

*
* *

Մեծն Կոստանդիանոս կայսրին հոռիմէական կայսրութեան մայրաքաղաքը չըստմէն Կոստանդնուպոլիս փոխադրելը 300 թուին, ծանր հարուած մը եղած էր պապական իշխանութեան ապագային, և յաջորդական պապերը, թէ՛ Արեւմտեան կայս-

րութեան օրերուն և թէ՛ 476 ին անոր վերջանալէն ետքը, իրենց ձեռք զանազոյ ամէն կարելի միջոցները ի գործ կը զնէին պրծելու Կ. Պոլսի կեդրոնին կրօնական իշխանութենէն և տարածելու իրենց հոգեւոր տիրապետութիւնը Եւրոպական բոլոր երկիրներու մէջ :

Պապութեան այս փափաքը սակայն կարելի էր միայն հռոմէական Եւրոպայի Կ. Պոլսէն քաղաքականօրէն անջատուածով և առ այդ թէ՛ պապը և թէ՛ Եւրոպական մեծ ու փոքր իշխանները համաձայն ըլլալով դժուար չեղաւ խզումը : Բայց Եւրոպայի մէջ խիստ շատ էր իշխաններու թիւը մին միւսէն անկախ, մին միւսէն նախանձող : Իրենց այս վիճակը պատճառ կը դրուէր որ անոնցմէ և ոչ մին ունենայ տիրապետող ձայն մը ու ստեղծուի քաղաքական զօրաւոր կեդրոն մը : Այս կարգի ուժեղ և տիեզերականութիւն ներկայացնող ձայնը պապութիւնն էր, որուն գործին բնականաբար չէր դար իրմէ զատ ուրիշ զօրաւոր իշխանութեան մը առաջ զալը, հետեւեալ կարելին կ'ընէր Եւրոպայի այդ խառնակ վիճակը եղածին պէս պահելու որքան որ հնարաւորութիւն կար :

Եօթներորդ դարու սկիզբները սակայն մէջտեղ ելած էր նոր ոյժ մը, Մահմետականութիւնը, որ Ասիայ մէջ իր իշխանութիւնը տարածելէ վերջ, արագօրէն կ'ըսպանար Եւրոպայի, թէ՛ արեւելքէն, թիւզանդական կայսրութեան վրայ յարձակելով և թէ՛ արեւմուտքէն Սպանիան գրաւելով : Միւս կողմէ Եւրոպայի մէջ իշխանները, երբեմն նեղուած կրօնականներու ամէն առն իրենց գործերուն միջամուխ ըլլալէն, կը պատժէին զանոնք և կամ կը յարձակէին պապական հոգեւոր վրայ, որոնց զէմ պաշտպանուելու համար պապը կը դիմէր զօրաւոր ուրիշ իշխանի մը պաշտպանութեան, որ անվարձք չէր մնար :

Ահա այս կարգի նեղ պարագայի մը մէջ, 773 թուին, Սաւփան պապը զիմում ըրած էր Շարլըմաների, որ շատ մը երկիրներու գրաւումով իր իշխանութիւնը զգալի ընել սկսած էր ամէն կողմ : Շարլըմաներ ընդունած էր պապին զիմումը՝ Լոմպարտիան ապառելու համար օտար բռնադատութիւններէ, բայց իր իսկ իշխանութիւնը տարածած էր ի վրաս պապական հեղինակութեան : Սաւ-

փան պապին յաջորդը Լեոն Գ. 1⁰. համա-
ձայնեցնելու համար պապութեան հետհեռե
տուժող չահերը ընդարձակուող քաղաքա-
կան ուժին հետ. 2⁰. իսպառ քննելու համար
Կ. Պոլսոյ պատրիարքին հոգեւոր գերակայ-
ութեան յուսակնութիւնները և 3⁰. պաշտ-
պանուելու համար մահմետական յառաջ-
խաղացումին դէմ, որոնք քիչ ետքը կըցած
էին գրաւել Սիկիլիոն և իտալիական եր-
կիրներ, 800 թուի Ենսուէրի օրը կայսր օ-
ժած էր Շարլլմաներն և հաջակած Հռով-
մէական Սուրբ Կայսրութիւնը:

Կայսերական տիրադատին պապերու կող-
մէ տրուելը, անոնց յոյս տուած էր թէ Ե-
ւրաստողիտական զգացում պէտք էր պար-
տադրէր քաղաքական իշխանութեան վրայ
և թէ կայսրերը պէտք էին որ միշտ իրր
ստորագաս հպատակէին պապերու որո-
շումներուն և զճիւններուն: Սակայն կայս-
րերը, յեցած իրենց զինուորական ուժին,
չատ անգամ կ'ընդդիմանային պապութեան,
այնպէս որ Եւրոպայի յաջորդ երեք զա-
րերու պատմութիւնը, երկու ուժերուն հա-
կամարտութեան պատմութիւնն է մինչև
տասնեմէկերորդ դարու սկիզբները երբ
այդ ուժերու գլուխը գտնուեցան երկու
մեծ անհատականութիւններ, Հենրիկոս Գ.
կայսրը մէկ կողմէն և Գրիգոր Է. պապը
միւս կողմէն, որոնք ուղեցին ճշգիւ իրենց
հեղինակութեան սահմանները, յարձա-
կումը սկսելով պապութեան կողմէ:

Այդ ատեններ կաթոլիկ եկեղեցականու-
թիւնը կը գտնուէր խիստ ինկած մակար-
դակի մը վրայ: Սիմոնիանութիւն, օրի-
նական թէ ապօրինի ամուսնութիւններ և
ահաւելի գալթակոթիւններ անպակաս էին
հոգեւորական զատուն մօտ, որոնք շատ
անգամ ապաւինած քաղաքական իշխա-
նութիւններու պաշտպանութեան, անար-
գել կը գործէին եկեղեցական օրէնքներու
և սովորութեանց դէմ: Գրիգոր Է. պապը
1075 ին Սինոդ մը գումարելով Հռովմի մէջ,
կոնգակ մը հանեց և բոլոր այս գալթակ-
ոթութիւններուն վերջ մը տրուելը հրամա-
ցեց. մանաւանդ քաղաքական իշխանու-
թիւններէ եկեղեցականներու անուանու-
մին դէմ խօսեցաւ: Եկեղեցականները ըն-
դարձակ հոգերու և կալուածներու տէր
ըլլալով, իշխաններու գործին չէր զար ի-
րենց հսկողութենէն և իշխանութենէն

գուրս տեսնել զանոնք. միւս կողմէ կրօ-
նականներու գործին չէր զար իրենց ա-
զատ գործունէութեան և հաճելի կենցա-
ղին կապտուել տեսնել, որով թէ՛ իշխան-
ները և թէ՛ եկեղեցականները միացան պա-
պին դէմ դնելու: Հենրիկոս Գ., իրր և պա-
տասխան պապական կոնգակին, Միլանի
Արքեպիսկոպոս անուանեց իր կողմէն հա-
կապական հոգեւորական մը: Այսքանով չի
բաւականալով՝ 1076 Յունուարին Գերմա-
նիոյ Ուորմա քաղաքը սինոդ մը գումար-
ելով կաթոլիկոսներէ բաղկացեալ, Գրի-
գոր Է. պապը զահագուրկ հռչակեց և հը-
րամայեց անոր թողուլ պապական իշխա-
նութիւնը: Պապը պատասխանեց Փետր-
ուարին Վատիկանի մէջ Սինոդ մը կաղ-
մելով և նոր կոնգակով մը ինքն ալ փո-
խադարձաբար զահագուրկ հռչակեց Հեն-
րիկոս Գ.-ը, բանադրեց զանի և իր հպա-
տակները ազատ կացուց կայսրին հպա-
տակելէ: Հոկտեմբերին Գերմանիոյ մէջ,
այս արտակարգ վիճակին վերջ մը դնելու
համար գումարուած խորհրդաժողովի մը
մէջ յայտնի եղաւ որ պապը դեռ շատ մեծ
հեղինակութիւն ունէր: Շատ մը իշխան-
ներ և ազնուականներ մերժեցին կայսրին
ոյժ տալ պապութիւնը խորտակելու և
խորհուրդ տուին իրեն երթալ հաշտուիլ
պապին հետ: Ասիկա տալի մը եղաւ իշ-
խաններուն փոքրիկ վրէժ մը լուծելու կայ-
սրէն, որ շատ ինքնավստահ հով մը առած
կը յոխորտար նոյնիսկ ի՛ր բարեկամներուն
վրայ:

Կայսրը ստիպուած իր կնոջ և զաւա-
կին հետ յուրա ձմեռին ճամբայ ելաւ Գա-
նոա երթալու, ուր կը գտնուէր պապը
և ներդուլութիւն խնդրելու: Պապը նախ մեր-
մեց ընդունիլ զինք և Հենրիկոս Գ. իր
ընտանիքին հետ ձիւներուն մէջ անպա-
տըսպար քաղաքին զուռը չորս օր թափա-
սեցան: Ի վերջոյ Գրիգոր Է. հաւանեցաւ
կայսրը տեսնել, բայց հաշտութեան պայ-
ման առաջարկեց կայսրին բացարձակ հը-
պատակութիւնը ամէն ճիւղերու մէջ: Բայց
կայսրը իր իշխանութիւնը պիտի վերստա-
նար գատուելէ վերջ, զի իրր թէ իր հը-
պատակները շատ մը ամբաստանութիւն-
ներ բրած էին իրեն դէմ: Որով պապը նուի-
րակներ զրկեց Գերմանիա օրպէս զի լսեն հոն
տեղւոյն վրայ ժողովուրդին ունեցած գան-

գառները, նուիրակները սակայն, գաղտնի հրահանգի մը համաձայն հաւանաբար, փոխանակ Հենրիկոս Գ-ի խնդիրը կարգադրելու, սկսան նոր կայսրի մը ընտրութեան և կայսր հռչակեցին Ավագիւոյ Դուքս Ռուտովիլը։ Այս ընտրութիւնը շատերու գործին չեկաւ, զի այլ էր Հենրիկոս Գ-ի հպարտութիւնը խորաձակել և այլ անկիւն ամբարտաւան մէկը ընտրել։ Հենրիկոս երբ լսեց եղածները, խիստ բարկացաւ և անմիջապէս Գերմանիա վերադարձաւ, որ կողմնակիցներ գտնելով կուսեցան Ռուտովիլի գէմ բայց յաղթուեցաւ։ Պապը 1080ին կրկին բանադրեց կայսրը և Ռուտովիլի տուաւ տխուր, ամէն իշխանութիւն և հեղինակութիւն վերապահելով իրեն։ Այս արարքը բոլորովին կատաղեցուց իշխանները, որոնք մեծ մասամբ այս անգամ Հենրիկոս Գ-ի կողմը դարձան և նոր եկեղեցական ժողով մը գումարել տալով անգամ մը ևս գահագուրդ հռչակեցին Գրիգոր Է-ը և իր տեղը պապ ընտրեցին Կլեմէն Գ-ը։ Նոյն տարին կոխի մը մէջ Ռուտովի սպաննուեցաւ։ Պապականները և ֆոսնէ կուսակիցները Հենրիկոսի գէմ կայսր հռչակեցին Լուքսեմբուրգի Հերման իշխանը։

Հենրիկոս Գ. իրեն հետ տանելով Կլեմէն Գ-ը՝ ուժեղ բանակով մը Իտալիոյ վերայ քաշեց և շատ մը յաղթութիւններէ վերջ 1083ին եկաւ Հռոմ, գրաւեց քաղաքը և պապական աթոռին վրայ բազմեցուց Կլեմէն Գ-ը, որ փոխադարձաբար կայսրը օժեց Հենրիկոսը։ Գրիգոր Է. ախպուսեցաւ փախչիլ Ռովեննա, որ ամէն կողմէ պարտուած և ինկած մեռաւ 1085 Մայիսին։ Յաջորդ երեք տարիներու ընթացքին քառասական վիճակի մը մատնուեցաւ պապութիւնը։ Կարտինալները նոր պապ հռչակեցին Վիկտոր Գ-ը որ վաճի մը մէջ պահուրտած մնաց և մեռաւ ընտրուած տարին։ Անոր յաջորդ կարգուեցաւ Ռուբանոս Բ., 1088 Մարտին։ Նոր պապը փոխանակ ուղղակի միջոցներով գործելու կայսրին գէմ, ձեռքի տակէ միջոցներով ուղեց յաջորդը։ Եկեղեցականներու գէմ եղած հրամաններու գործադրութիւնը, որ այս իրարանցումին մէջ մոռցուած էր գրեթէ, անգիտանալ ձեռքուց և կայսրին գէմ զրգուց անոր անդրանիկ գաւալը՝ Գոնրատ

իշխանը, ինչպէս նաեւ ուրիշ շատ մը իշխաններ։

Ահա այս առիւթներ է որ Բիւզանդիոնի Ալեքսիոս կայսրը, ուղեւով օգտագործել Եւրոպայի այդ խառնակ միջնորդը և Սէլճուկներու կողմէ գրաւուած ընկալանգական գաւառները վերագրաւել, 1095ին գիմում բրաւ Ռուբանոս Բ-ի որպէս զի օգնէ իրեն։ Ասիէ տեղի բարեպաշտն առիթ մը շատ քիչ կը ներկայանար պատմութեան մէջ պապութեան կողմէ շահագործուելիք։ Պապը, բաժնեկու համար կայսրը իր զօրավորներէն, գիմում բրաւ Եւրոպայի բաւականապէս իշխանութեան և հռչակեց իրաւակիր առաջին արշաւանքը։ Այս կողմը զպապ քրիստոնեաներու սրտին և ամէն կողմէ գովեցին։ Պատրուակը բաւականապէս էր։ Եթէ Բիւզանդիոնի կայսրին օգնութեան երթալու կոչ ըլլար, շատ հաւանական է որ ձախողէր գործը, բայց քանի որ երեսնագէմի անունը կար մէջտեղ, այլևս ոչ կայսր և ոչ ալ քաղաքական որեւէ մարմին իրենց աչքին կ'երևար պաշտպանուելու արժանի։ Որով իշխաններ և ժողովուրդ միացած զային և գրաւեցին Պաղեստինը։

Երեսնագէմը գրաւելէն երկու շաբաթ վերջ մեռաւ Ռուբանոս Բ., որուն յաջորդեց Գարութիւն Բ. պապը (1099 — 1118)։ Հենրիկոս Գ. զրկուած իր բոլոր ուժերէն ամէն գնով ուղեց հաշտուիլ պապին հետ։ Բայց խնդրանքը չընդունուեցաւ։ Պապական գրգռումով կայսրին երկրորդ գաւալը գէնք վերցուց հօրը գէմ և վերջապէս ամէն կողմէ լքուած, 1106ին մեռաւ կայսրը արտակարգօրէն փոթորիկից կեանք մը ապրելէ վերջ։

*
* *

Առաջին իրաւակիր արշաւանքին առին, մահմետականներու հետ եղած կռիւներու ընթացքին, 1103—1104 թուականի առիւթներ ժօֆրուա Տը Լա Թուր (Geoffroi de la Tour) անուն մեծ ազնուական մը գերի կ'իյնայ իսլամներու ձեռք և Ծաթիմի խալիֆայութեան զինուորները գայն շատ մը ուրիշ գերիներու հետ Գահիրէ բերելով կը բանտարկեն։ Այս անձնուորութեան ազատութեան համար շատ տեղերէ գիմում կ'ըլլայ, նոյնիսկ թագաւորական պալատներ

կը խնդրեն Ֆաթիմի խալիֆաներէն որ ներուստ շնորհուի, բայց անօգուտ: Երբ Երուսաղէմի Պատուին Բ. թագաւորը իր կարգին 1123 Փետրուարին գերի կը առնուի Եգիպտոս և հոն մինչև 1124 Օգոստոս 29 մնալով՝ ազատ կ'արձակուի. յետոյ կը խնդրէ հոն գտնուող ուրիշ բանտարկեալներու ալ արձակումը և շատերունը կ'առանայ, բայց Ժօֆրուս կը մնայ գործակալ:

Ամէն կողմէ ճարահատ ազնուականին ընտանիքը և Խաչակիր միեկըր Երուսաղէմի Յակոբիկ եկեղեցականներու միջոցաւ կը գրին այն ատենի Երուսաղէմի Հայոց Եպիսկոպոսին որպէսզի ան ալ իր կողմէ անգամ մը գրիմէ Եգիպտոսի Ֆաթիմի խալիֆա Ալ Հաֆըզ Պիլլահին և բանտարկեալին ազատումը խնդրէ: Յաջողութեան պարագային անոնք հայ Եպիսկոպոսին կը խոստանան շատ մը «գեղեցիկ խոստումներ» և ի միջի ալոյց իրեն տալ ամբողջ գրիւղ մը, հաւանաբար Առէսիէ կամ Պէյթ Երիֆ:

Խաչակիրները գրաւէին որ Եգիպտոսի մէջ Հայերը մեծ իշխանութիւն ունէին և իմացած էին որ Վահրամ Պահլաւունի կը վարէր վէզիրութեան պաշտօնը և ստացած էր «Թաճ էլ Տօուլէ» (կայսրութեան թագ) տիտղոսը:

Երուսաղէմի Հայոց Եպիսկոպոսը, տեղի տալով իրեն եղած խնդրանքներուն, 1136ին կը միկնի Եգիպտոս և Վահրամ Պահլաւունի պաշտպանութեան միջոցաւ կը յաջողի իր ձեռնարկը գլուխ հանել, ինչ որ Խաչակիր իշխանութեան առջև մեծապէս կը բարձրացնէ այն ատեն հայերու վարկն ու հեղինակութիւնը:

ԳՐ. ՄԱՐԴՈՒՐ ՖԱԹԻՄԻ

Աղբիւրներ. — Universal History of the World, Edited dy T. A. Hammerton, 1928-9 London. Vol. 5 and 6:

Michel de Marache անուն Յակոբիկ զպրի մը ձեռագիրը 1138 ին գրուած և պատմուած Abbé Martinի կողմէ Journal Asiatiqueի 1888 Նոյ. - Դեկտ. Թիւին մէջ, էջ 487:

ԶԱՏԱԳՈՎԱԿԱՆ

«ՅԻՐՈՒՄ ՆԱԶՈՎՐԵՅԻ»

Այդ խորագրին տակ Մ. Տէրպետերեան, Պատանի Հայրենիք Անապրին Աղբիւրի թիւին մէջ (էջ 89-106) ուղած է քնննութեան ենթարկել Յիսուսի անձին պատմականութիւնը, և յանգնած ու յանգած է այն եզրակացութեան թէ Քրիստոսն իրական չիմը, որ Աւետարանի մէջ պատմուած է և քարոզուած Առաքեալներէն, իրրեւ պատմական անձ չէ ապրած այս երկրապագայի վրայ, այլ՝ առասպելական անձ մըն է ան և հետեւաբար անոր մասին զբոսուած հրաշալի պատմութիւններ պատմութիւն չեն, այլ առասպել և այլարանութիւն...:

Տէրպետերեան կ'ըսէ թէ ինքն ստաւըին անդամ 1913ին, Երկունքի Մայիս և Յունիս թիւերուն մէջ, Մանկաստանի հետեւողութեամբ, հրատարակած է յօդուածաշարք մը, և իմէ չեմ սխալիր, զիսկ կուտայ, այդ եղած է ստաւըին հայերէն հրատարակութիւնը Յիսուսի պատմականութիւնը կասկածի տակ դնող: Եւ ինքն բաւական ժամանակ յետոյ իմացեր է թէ իր գրածները առիթ առած են շատ մը քննադատութեանց այն ժամանակներն հրատարակուող հայերէն կրօնական թերթիքում մէջ: Բայց զժրախտաբար առիթ չէ ունեցիր կարգաւոր այդ քննադատականները, հետեւաբար չի գրաւոր թէ ինչ պատմական կամ գրական ապացոյցներու վերայ յենած են անոնք: Բայց ապահով է եղիր որ անոնց միակ զէնքը կոյր հաւատքն է (*):

Տէրպետերեան իր այդ յօդուածաշարքը հրատարակելէն ճիշտ 16 տարի ետքը,

(*) Տէրպետերեանի յոգած խնդիրներու առիթ Արեւիկ Թիւրքմենեան 1914ին հրատարակած է «Պատմական Յիսուս Քրիստոս» գրքիկը, Մարգարեանի ներս և Մարգարեանի սպորտներ: Պատմականական և միանգամայն ժողովրդական խաչ զարմ մը, իմնուած ապացոյցներու վրայ և ոչ թէ «կոյր հաւատք» վրայ, որ չափաւորուած են Տէրպետերեանի նման տաճարաւորներուն եզրակացութիւնները: Արեւիկ եմ որ այս անգամ ալ, Գանիթի ՀԻՔՂԷՆ ՍԻՆՆԻ կըսողով, հաւատով եւ զիստեամբ ներեց Տէրպետերեանի գրածները:

նորէն ձեռք առած է միեւնոյն խնդրերը, զըմբախտարար առանց հեռաքրքրուելու այն քննադատականներով, որոնք եղած են այն առեւն իր գրութեան մասին, և 16 տարի ետքը, չես գիտեր ինչ պէտքի և հորհրդի տակ, երբ ձեռք կ'առնէ միեւնոյն խնդրերը, չ'ըսեր մեզի թէ այս անգամ որո՞ւն հետեւելով գրած է իր յօդուածը Հայրենիքի մէջ. վասնզի ամբողջ յօդուածը, հակառակ իր պատմագրական երևոյթին, զուրկ է անաշու քննադատութեան մը ներկայդէն, և յայտնի կերպով ծաղրանք մը ունի իր քննադատած նիւթին հանդէպ և նախատինք մը անոնց, որ կը հաւատան Յիսուսի-Քրիստոսի անձին և գործին: Տէրպէտէրեանի յօդուածը բանաբազուկութիւն մըն է օտար գրողներէ, և իր ինչ ինչ մէջբերումներէն կ'երևի թէ հայրենի Աւետարան իսկ չէ կարդացեր, կամ եթէ կարդացեր է, հարեանցի կարդացեր է նոյնպէս պատմական գործեր(*):

Տէրպէտէրեան՝ պատմութեան, գիտութեան, տրամաբանութեան և այլ շրջանցիկ անուններով կը կարծէ հերքել Յիսուսի պատմականութիւնը, և սակայն չ'ըսեր կամ չի գիտեր թէ ինչէ՞ր խօսուած և գրուած են 1913էն ի վեր իր քրքրած նիւթին վրայ, և a priori կը համարձակի յայտարարել թէ «կոյր հաւատքի» վրայ հիմնուած են անոնք:

Այսպիսի ծանրակշիռ խնդիր մը նոր քննադատութեան մը ենթարկելու առթիւ իրաւամբ կ'սպասուէր որ Տէրպէտէրեան խօսեր նաեւ այն հեղինակներու վրայ, որոնք կ'ընդունին Յիսուսի պատմականութիւնը, և բաւական համարէր իրեն Couchoy-ներու կարծիքները իւրացնել, առանց տալու անոնց անունները:

Քննադատի մը ուղղամտութիւնը կասկածի կ'ենթարկուի, երբ միակողմանի է այն, և միակողմանի ու գիտամետաբոլ է Տէրպէտէրեանի քննադատութիւնը: Տէր-

պէտէրեան իր մտքին մէջ գրեթէ բիզ մը, թէ Յիսուս պատմական անձ մը չէ, և իր բոլոր ջանքը կը գտնայ այդ բիզին պաշտպանութեան շուրջ, և այս է պատճառը որ միայն այդ բիզին նպաստաւոր կարծիքները կը յայտնէ: Մինչ պատմական ճշմարտութիւնը և տրամաբանական ճշգրտութիւնը պարտք կը դնեն գիտուն և անաշու քննադատի մը վրայ, որ գիտութեան և ճշմարտութեան սիրուն, խնդիրը քննէ և քննադատէ ամէն կողմէ, և թէ հնարաւոր է, յառաջ բերելով մասնագէտ և վստահելի հեղինակներուն բոլոր թեր ու գէժ փաստերն ու կարծիքները, և անոնց բաղդատական ուսումնասիրութեամբը յանդի եզրակացութեան մը:

Տէրպէտէրեանի պատմագրութիւնը և այսպիսի խնդիր մը մօտենալու կերպը շոշոփանք մըն է, և ոչ թէ անկեղծ փափաք մը ճշմարտութիւնը հետազօտելու, և ասիկա դաշխակցութիւն մըն է ինքնին:

Տէրպէտէրեան թէ և կը ջանայ վստահացնել իր ընթերցողները թէ ինքն չուզեր մէկուն հաւատքը վրաւորել, այլ միայն կ'ուզէ խօսիլ անոնց որ բարոյական ոյժ և գիտակցութիւն ունին չարիքէ խուսափելու, անոնց որ առանց նախապաշարումի և կիրքի, բարեմիտ և քաջասիրտ են աշխարհի խնդիրներ ուսումնասիրելու և անվերապահօրէն յայտնելու իրենց պաշտպանը, և սակայն իրականութեան մէջ ան «կոյր հաւատք» ունեցող կ'անուանէ նաղովրեցի Յիսուսին պատմականութիւնը ընդունողները, կը ծաղրէ կրօնքի բարոյականը և նոյն իսկ կը դատապարտէ Քրիստոնէութիւնը, ինչպէս հակասութեանց պրկումներուն մէջ. վասն զի երբ իր յօդուածին սկիզբը կ'ըսէ. «Աշխարհի տարածութեան մօտաւորապէս կէսին վրայ քաղաքակիրթ մարդկութեան մէկ երրորդը կ'աշխատի այսօր քրիստոնէայ գրօշի տակ և քրիստոնէայ ազգերու ձեռքին մէջն է ցարդ մարդկային յառաջդիմութեան զեկը», յետոյ գիտել կուտայ. «Եթէ այն միլիոնաւոր և միլիոնաւոր քրիստոնէաներն որ թէ և տարբեր լեզուներով ու տարբեր բարքերով, բայց նախապէս Միջերկրականի եղերքներուն և հեղհեղէն ամբողջ աշխարհի վրայ ապրած, գործած ու տանջուած են անոր (= Յիսուսի) իտէալովը,

(*) Եւ իր յօդուածին մէջ աստղադրութեան հիմնկանոններէն հետեւելով համարելով, հախմիմեքէ աստղագրութեան և նուիրագրութեան անուններուն իսկ ծանօթ չէ, և զոր օրինակ, **Այսրիմուս**, **Փարսիմուս**, **Կալադիմուս**, իր բանադրած գիշերուն աստղադրութեան համեմատ նոյնութեամբ տուած են **Վուրիմուս**, **Ֆիլաիմուս**, **Կալադիմուս** անունները:

գլխաւոր իրականութիւնը, տեղեակ ըլլալին, թէ առասպելներն անոր կուսական ծնունդը և աստուածային յարութիւնը, — պատմութիւնը բոլորովին տարբեր կերպով ընթացած պիտի ըլլար ապահովարար և մեր մօլորակի կէսը տարբեր երևոյթ մը պիտի ունենար այսօր: Իսկ յետոյ կը վճռէ. «Միւս կողմէն Բիսուսի անունով է որ գործուած են պատմութեան մեծագոյն եղիւնները և անոր անունով մղուած են մեծագոյն պատերազմներ», և այլն: Հրաշալի չէ՞ Տէրպէտէրեանի պատմագրութիւնը և տրամաբանելու մեթոտը:

Եթէ կարելի չէ խօսիլ անոնց հետ որ կուրորէն կը հաւատան Բիսուսի կուսական ծնունդին, յարութեան, և այլն, արդեօք կարելի՞ է ականջ դնել քննադատի մը որ պատմութեան մեծ զէպքերը չի տեսներ աշխատ ինչպէս որ են, և կը կարծէ որ ատոնք իր և իրեն նմաններուն կամքէն կախուած իրողութիւններու կը նմանին, զորս կարելի ըլլայ յեղաշրջել քննադատական գրչով մը: Աշխարհի պատմութեան մէջ, Բրիտանիոյ պատմութեան պէս կա՞յ ուրիշ իրականութիւն մը, որ հիմնուած ըլլայ առասպելական անձի մը անունին և գործին վրայ և առանցք եղած ըլլայ քաղաքակրթութեան մը: Կա՞յ այսպիսի չքնադ իրականութիւն մը:

Ահա՛ այսօր Մեծն Ռուսիա մեր աչքերուն առջև պատուեց մէկդի նեւեց Աւետարանը, ուրացաւ պատմական Բիսուսի գոյութիւնը, արհամարհեց կրօնքն ալ և լղբահեց, — զո՞հ է քննադատ Տէրպէտէրեան իրերու առած այս ընթացքէն: Մարդկային պատմութիւնը բոլորովին տարբեր ընթացք մը առա՞ւ, և մեր մօլորակին եթէ ոչ կէօք, գոնէ այդ մէկ փոքրիկ կէտը, իր իսկ երեւակայած կերպով, տարբեր երևոյթ մը ունեցա՞ւ այսօր:

Ի՞նչպիսի իրականութիւններու տակաւնաւ եղանք և կ'ըլլանք սա՞ մեծ պատերազմէն իւրի, որ բարեբախտաբար Բիսուս-Բրիտանիոյ անունով չմղուեցաւ, և նոյն իսկ սա՞ մեր հայացի նեղ շրջանակի մէջ, ինչէ՞ր տեղի ունեցան և կ'ունենան զեռ, որոնք տեղի պիտի չունենային երբ . . . անկ ըլլար, հայ ժողովուրդը պիտի չփճանար երբ . . . նանկ ըլլար, և նոյն

և նոյն իսկ այս պահուս հայ զաղութները հանգիստ պիտի վայելէին երբ . . . երբ . . . երբ . . . :

Երկներով պատմութիւն կը շինուի:

Երկներով կը փոխուին մարդկային կեանքին պատմութեան զէպքերն ու զէմքերը:

Ասիկա քննադատութիւն չէ, ասիկա տրամաբանութիւն չէ, ասիկա պատմագրութիւն չէ:

Մենք պիտի չգրադէլինք Տէրպէտէրեանի «Բիսուս նաղովրդի»-ով, եթէ զայն թակած չըլլալին կարգ մը հաւատացեալ երիտասարդներ, որոնք զէ՛ Մոնթէյիտէյէն իրենց բողոքը կը հասցնեն Սիւնին, ընդդէմ այդ յօդուածին:

Բիսուս-Բրիտանոս նոր չէ որ կը քննադատուի, Աւետարանը այսօր չէ որ կը ծաղրուի, քրիստոնէութիւնը՝ պատմագրութեան անունով՝ հիմայ չէ որ կը դատափեաուի:

Ո՛չ մէկ նորութիւն Տէրպէտէրեանի ըսածներուն մէջ:

Պօղոս Առաքեալ շատ ուժեղ պաշտպանութիւն մը ըրաւ Բիսուսի անձին ու գործին համար քրիստոնէութեան առաջին դարուն մէջ իսկ: Եւ նոյն իսկ յայտարարեց որ եթէ Բրիտանոս յարութիւն չէ առած, այն ատեն ընդունայն է հաւատքը հաւատացեալին, և ընդունայն է քարոզութիւնը առաքեալին:

Արիոս և Նեստոր շատ աւելի ծանրակշիռ որբադրութիւններ տաջարկեցին իրենց ժամանակներուն, Բիսուս-Բրիտանիոյ մասին արեւոյ աստուածարանական ըմբռնումներու և դատանքի մէջ, և սակայն, չկրցան խախտել հաւատքին ժայռը:

Այսօր ալ միադաւանութիւնը (կարելի է ըսել զարուս՝ նիստրալոնութիւնը) կը մղէ ամէնէն զօրաւոր պայքարը Բիսուսի աստուածարանական ուղղութեամբ ըմբռնումին դէմ, բայց Աւետարանի և առաքեալներու պատկերացուցած Բիսուսին գլխաւորը անսլալ կը մնայ:

Տարբեր են կրօնքին և գիտութեան կալուածները: Տէրպէտէրեան ամէնէն մեծ սխալը գործած է կրօնքի կալուածին վերաբերեալ խնդիր մը փոխադրելով իր հասկըցած գիտութեան կալուածին մէջ: Այդ երկուքը թէ և տարբեր են իրարմէ, բայց

հակառակ չեն իրարու: Բնական է որ այս ցուցմունքներ չեն մաներ Տէրպէտէրեան-ներու ուղեղին մէջ, որոնք նման են անգիր բան չեն կրնար տեսնել: Յիսուսին պատմականութիւնը, աստուածութիւնը և այլն կրօնքին կը պատկանին, և հաւատքը, ոչ թէ «կոյր հաւատք», զօրաւոր ազդակ մըն է մօքի զժուարտութիւնները հարթելու համար:

Դիտուն մը, ճշմարիտ դիտուն մը չի կրնար հաւատք չունենալ:

Ճշմարիտ պատմագետ մը չի կրնար ուրանալ Յիսուս - Քրիստոսի պատմականութիւնը:

Ճշմարիտ քննադատ մը անկարելի է որ չկարենայ զանազանել իրողութիւնները հրաշապատումներէն:

Այո՛, Յիսուսի ծագումը չառ խոնարհ է: Եւրոպական հովիւներ միայն վկայեցին անոր մարդկօրէն:

Այո՛, Յիսուս աշխարհի յաւակնութիւններ չմշակեց որպէս զի իր անձով և գործերով գրաւեցներ իր միջավայրը և նման թու ասիւթ ընծայէր յայտնի պատմիչներու պատմութիւններ գրել տալու իր մասին:

Յիսուս ընդհակառակն անանկ պահեր ունեցաւ որ նոյն իսկ իրենները խնդիր տեղ գրին զինքը և չհաւատացին իրեն: Բայց ան էր նոյնինքն պատմական Յիսուսը, որ ապրեցաւ այս երկրագունդին վրայ: Ինքն պատասխանատու չէ անոնց որ իր մասին էւել պակաս բաներ գրեցին, և ինչ որ գրեցին չկրցան գրել պէտք եղածին պէս:

Պօղոս տուաւ այս երեւոյթին բացատրութիւնը: Ինչո՞ւ կը դարմանաք բնականաւոր առաքելալը որ Յիսուս իր Աւետարանը քարոզելու համար ընտրեց աշխարհի անուսները, բան մը չարժողները, խեղճ ձկնորսները: Վասն զի ամէնէն յառաջ անոնք պիտի հասկնային զինքն և ոչ թէ հոմէական կայսրութեան գործավարները Պաղեստինի մէջ, այսինքն Պիղատոսի պէս մարդիկ, որ չէին կրնար հասկնալ թէ ի՞նչ է ճշմարտութիւնը:

Յիսուս-Քրիստոս պատմական է, և ասոր ամէնէն զրօական ապացոյցն է իր պատրաստած աշակերտութիւնը: Տէրպէտէրեանի համար պատմական անձեր են Պետրոս և Պօղոս առաքելները: Թողունք

Պօղոսը, եթէ Պետրոս պատմական անձ մըն է, Յիսուսին աշակերտած Պետրոսն է ան: Աւերմն ի՞նչպէս Պետրոս կ'ըլլայ պատմական անձ, իսկ Յիսուս՝ առասպելական:

Տէրպէտէրեանի հասկըցած ու հետեւած քննադատական միակողմանի մեթոտով կարելի է պատմական նշանաւոր անձերը վերածել առասպելական գէմքերու, ինչպէս երբեմն ըրին Նարեկեանը և իր 12 զօրավարները, և ինչպէս որ Ամերիկայի նախագահ Թէոդոր Րուզվելթն ալ, օրինակի և հեզնանքի համար, վերածուած է զուարճալի առասպելի մը Տ.թ. Թօրպըրնի կողմէն (տե՛ս Պատմական Յիսուս Քրիստոսը, էջ 99-102):

Տէրպէտէրեանի հասկըցած և կիրարկած քննադատութեամբ կարելի է կասկածի տակ ձգել նոյն ինքն իր ծագման և գոյութեան պատմութիւնը: Կրնա՞յ Տէրպէտէրեան, իրմէ հաշուելով, երկու հարիւր տարի ետ երթալ և ըսել մեղի թէ որմէ՞ սերած է ինքն. միայն երկու հարիւր տարի, և ոչ թէ 2000 տարի, ուր գրուած է Յիսուս Քրիստոսի պատմութիւնը, բարեմիտ և հաւատացեալ մարդոց ձեռքով, որոնցմէ Ղուկաս միայն, իբրեւ բժիշկ, այսինքն իբրեւ իր ժամանակի գիտուն մարդը, բաւական խնամքով գրած է Յիսուս-Քրիստոսի և առաքելոց պատմութիւնները, իր Աւետարանով և Գործք Առաքելոցով, ստուգելով ամէն ինչ անոնցմէ, որոնք ականատես եղած էին Բանին: Պէտք է զո՞ր ըլլալ որ զոնէ այդպիսի բան մը կրցած են գրի առնել Աւետարանագիրները, իւրաքանչիւրը իր կարողութեան, իր հետաքրքրութեան և իր հաւատքին չափով:

Յիսուս-Քրիստոս և իր Աւետարանը հիմը կըստ է կրօնքի մը, որուն միայն կը պորտի աշխարհ իր այսօրուան քաղաքակրթութիւնը իր բոլոր բարիքներով: Եթէ այս քաղաքակրթութեան շնորհիւ լուսաւորուած աշխարհի մէջ չարիքներ ալ կան, Քրիստոնէութիւնը չէ ասոր պատասխանատուն: Յիսուս-Քրիստոս յայտնուեցաւ աշխարհի որպէս զի աւելի՛ լոյս, աւելի՛ կեանք ունենան մարդիկ, բայց մարդիկ ընդհանրապէս խաւարը սիրեցին: Յանցանքը իրենց է: Խօսելով միայն հայ ժողովուրդին տեսակէտէն, պիտի ըսենք որ հայութիւնը կորսուած կ'ըլլար մարդկա-

յին պատմութեան բնմէն, եթէ լուսաւորուած չըլլար Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանով: Հայութիւնը շատ բան կը պարտի Աւետարանին, և շատ կը ցաւինք որ Տէրպէտէրեանի նման քննադատներ իրենց հետաքրքրութիւնը կը պտտցնեն նիւթակաշնութեան աւաղուտ անապատներուն մէջ, ուր ամէն բան չոր է, ուր չկայ կեանք:

Կը ցաւինք որ Տէրպէտէրեաններ զիտութեան և պատմութեան անունով ոճիրներ կը գործեն գայթակղեցնելով բարի հոգիները իրենց շոշոկանքներով:

Կը ցաւինք մանաւանդ անոր համար որ Տէրպէտէրեան ծանօթ չէ, ինչպէս կ'երեւի իր միակողմանի դատողութենէն, ոչ պատմութեան, ո՛չ մարդկային հոգեբանութեան ո՛չ ալ հոգեբանական գիտութեան նորագոյն յայանութիւններուն, և ասոր համար չէ կրցած աստուածաբանութիւնը գտնել կրօնքէն, և Յիսուս-Քրիստոսը դիտել իր պարզութեան մէջ, այլ նայած է անոր վրայ միայն հրաշագործութիւններու մէջէն: Եթէ Տէրպէտէրեան անկեղծօրէն կը հաւատայ Աստուծոյ զոյգութեան, ինչպէս որ կարծել կուտայ իր յօդուածին սկիզբները, այն ատեն կը հալին իր մտքին բոլոր դժուարութիւնները և մաքուր քննադատութիւնը, ո՛րչափ ալ աններող ըլլայ, կ'օգնէ իրեն ականաւոր համար ճշմարտութեան լոյսը որ կը ճառագայթէ պատմական Յիսուս-Քրիստոսի անձէն և գործէն: Որովհետեւ, Առաքեալի ըսածին պէս, Յիսուս Քրիստոս միւննոյն է երէկ և այսօր և յաւիտեան: Պէտք չէ դանդաշել տեսակ ուսումներու, գրութիւններու և մեթոտներու անունով:

Տեսնուած է այս աշխարհի վրայ որ առասպելական անձի մը հակապատմական, հակաարամբանական, հակադիտական խօսքերուն և գործերուն վրայ կրօնք մը հիմնուած ըլլայ: Կարելի՞ է ասանկ քիզ մը նետել մէջտեղ և պաշտպանել զայն, ինչպէս որ կը փորձէ, ընել Տէրպէտէրեան: Մենք չենք հասկընար այսպիսի կրօնք մը և այսպիսի քննադատութիւն մը:

Փրատութեան ու պատմագիտութեան խտուածիւնը միայն ու միայն կրօնքի՞ համար պիտի գործածենք: Եթէ այո՛, այն ատեն մենք Սուրբ Պօղոսի հետ կը պատասխանենք և կ'ըսենք. — Եթէ Հրեա-

ները նրա՞յ կ'ուզեն, եթէ Յոյներ իմաստարիւն կը փնտռեն և եթէ Տէրպէտէրեան պատմական սուգարիւն կը պահանջեն, մենք ալ կը քարոզենք խաչեալ Քրիստոսը Հրեաներուն զայրակրորիւն, Յոյներուն յիմարտարիւն և Տէրպէտէրեանը ապշարիւն: Բայց անոնց որ կոչուած են, բոլորին ալ կը քարոզենք Յիսուս-Քրիստոսը, Աստուծոյ զօրութիւնը, Աստուծոյ իմաստութիւնը և Աստուծոյ յայանութիւնը: Որովհետեւ Աստուծոյ յիմարը ուրիշներէն աւելի իմաստուն է, Աստուծոյ տկարը, ուրիշներէն աւելի զօրաւոր է, և րարեմիա հաւատացեալը նիւթապաշտ քննադատներէն շատ աւելի ողջմիտ է (Հմմտ. Ա. Կրկն. Ա. 17—31):

Մենք չենք ուզեր վէճի և քննադատութեան ենթարկել անփիճելի և անքննելի իրողութիւնները: Ասիկա զուր ջանք մը պիտի ըլլար և անօգուտ վատտակ: Եւ այս սկզբունքով ալ խորհուրդ կուտանք Հայդ. Եկեղեցւոյ հաւատարիմ զաւակներուն՝ չաղղուիլ ամէնեւին Տէրպէտէրեանը, յանուն պատմութեան և գիտութեան արտադրած կարծիքներէն: Իսկ անոնք որ կ'ուզեն իրենց հետաքրքրութիւնը գոհացնել այդպիսի թերուզեմ կարծիքներու մասին, թող կարգան վերեւ յիշուած Պատմական Յիսուս Քրիստոսը վերնադրով ժողովրդական գրքոյկը(*):

ԽՄԲԳՐ. ՍԻՈՆԻ

(*) Եւգեն Յիսուս Քրիստոսի պատմականութեան գրածէն Բիսսետայ աշխարհի ամենէն ազատիս խաղկեղէն Bousset, Case, Harnack, Julecher, Von Soden, J. Weiss, 1911—1916, և անկէջ ետք փաղանգ մը նշանաւոր նեղիմանկեալ քե՛ւ եւրոպա եւ քե՛ւ Ամերիկայ:

ԻՆՉ Է ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԵՐ

[Ս. Յակոբի մէջ նոր ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻ
 Եփնութեան առիւն]

Մատենագարան կամ գրագարան՝ միայն գիրքերը (մատեն) պահելու պահպանելու յատկացուած չէնք մը չէ, այլ նաեւ՝ դանոնք օգտակարապէս գործածելու համար ծրագրուած գրութիւն մը:

Մատենագարաններ, սկզբունքով, հին ժամանակներէ ի վեր գոյութիւն ունին, բայց ասոնցմէ, զրեւ-կարդալ գիտցողներու առանձնաշնորհաւ զառակարգը միայն կըրնար օգտուիլ. և յայտնի է որ զրեւ-կարդալ գիտցողներ մատի վրայ կրնային համարուիլ այն առններ:

Թաղաւորական պալատներ և իշխանական դղեակներ ունէին իրենց մատենագարանները, ինչպէս նաեւ՝ եկեղեցիներ և վանքեր:

Տպագրութեան զիւտէն յառաջ բոլոր գիրքեր ձեռքով կը գրուէին, և կրնայ շատ զիւրութեամբ երեակայութիւն թէ ձեռագրողներ կամ գրիչներ հնարաւոր արագութեամբ կ'ընդօրինակէին մատենաները և կը լեցնէին մատենագարանները, որոնց թիւը սահմանափակ էր:

Հայոց պատմութեան տեսակէտէն նայելով Մատենագարաններու վրայ, պէտք է ըսել թէ Հայաստանի մէջ ձեռագրելու կամ գրչագրելու արուեստը զարմանալի յաջողութիւն ունեցաւ հայերէն գիրերու գիւտէն ետքը: Ա. Փարպեցի չքեղ ու արագ նկարագրութիւն մը ունի հայերէն գիրերու գիւտէն ետքը գրիչներու արագութեան և մրցանքին վրայ:

Ըստ Օրբէլեանի (※ 1304) Սիւնեաց նահանգին մէջ միայն տասըհազար օրինակ սուրբգիրք կար (անշուշտ մեծագոյն մասը Աւետարան): Այս թիւը երբ րոնելով՝ կարելի է, այդ զարեբուն մէջ, Հայաստանի տանըհինգ նահանգներուն և Կիլիկիոյ մէջ գտնուած Ձեռագիրներու համար մերձաւոր թիւ մը նշանակել: Եւ այդ մերձաւոր թիւին սուղագութեան վրայ դադարաւոր մը կրնայ տալ այսօր աշխարհիս բոլոր մատենագարաններուն մէջ գտնուող հայերէն Ձեռագիրներու հաւաքածոներուն համա-

դամարը. Ձեռագիրներ, որոնք ունէ կերպով դերձ մնացած են մաշուածներէ և կորուստներէ^(*), և զլսաւորապէս կեդրոնացած կը գտնուին այսօր Էջմիածին, Երուսաղէմ, Վենետիկ, Վիեննա, Կ. Պոլիս, Բացրի ուրիշ փոքր հաւաքածոներէն և անհատական սեփականութիւններէն:

Այս բոլոր Ձեռագիրներ կը պահուէին հայ վանքերու մատենագարաններուն կամ ն. Շնորհալի բառով՝ արկղներուն մէջ, ինչպէս նաեւ եկեղեցիներու մէջ: Եւ ասոնցմէ, ըսինք արդէն, զրեւ-կարդալ գիտցողներ, այսինքն քիչեր միայն կրնային օգտուիլ:

Տպագրութեան զարգացումը բոլորովին յեղաշրջեց Մատենագարաններուն ըմբլունդումը, և դանոնք բնաւ լոյսի և օթի կեդրոններ ի նպատակ հանրային կրթութեան:

Տպագրութիւնը մարդկութեան ամէնէն հին և ամէնէն վտանգաւոր հիւանդութիւնն է: Դեռ մինչև իսկ այսօր, այս լուսաւորեալ դարուն, մարդկային զանգուածին ջախջախիչ մեծամասնութիւնը կը տառապի տպագրութեամբ: Այս տպագրութեան զէմ մաքառելու համար է որ Մատենագարաններ Եւրոպայի և մահաւանդ Ամերիկայի մէջ կատարելապէս հանրային եղած են, այսինքն կառավարութեան կողմէն կազմակերպուած և ուղղակի ժողովուրդին արամագրութեան տակ գրուած են: Ատոնք բաց են ինչպէս ցորենիներ, նոյնպէս և գրիչներէ՝ մինչև ժամը 10, ուր մարդիկ կ'ընթան կարողաւ, սերտելու, ուսումնասիրելու համար: Նոյն իսկ մանուկներու յատուկ բաժիններ կազմակերպուած են Մատենագարաններու մէջ, որպէս զի անոնք ալ իրենց ուղած և սիրած գիրքերը գտնեն հոն և գոհացնեն իրենց հետաքրքրութիւնը:

Շատ քիչ անձեր կրցած են իրենց համար անձնական Մատենագարան կազմակերպել, իրենց սիրած ձեռագրուն և նիւթերուն ուսումնասիրութեան համար, և կամ իրիւ գիրքի սիրահար՝ հաւաքածոներ կազմած են:

Անձնական Մատենագարաններ շատ դրամ կը պահանջեն, և ամէն գրասէր մարդ

(*) Անշուշտ, մնացած և կորսուած հայ Ձեռագիրներուն թիւը անհամեմատ շատ է քան թէ մնացածները:

եթէ միշտ փափաք ունի իրեն սեփական մատենադարան մը ստեղծելու, բայց պէտք եղած դրամը չունի իր ուղած գիրքերը գնելու համար:

Հանրային Մատենադարաններով հարթուած են այսպիսի դժուարութիւններ եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ, որոնք հարկւր հազարաւոր եւ միլիոնաւոր գիրքեր կը բովանդակեն եւ իբրեւ չէնք ալ հոյակապ եւ գեղեցիկ զարդերն են քաղաքներուն:

Մասնաւոր կարեւորութիւն ունին վանքերու եւ համալսարաններու յատուկ Մատենադարաններ, իրենց զուտ ուսումնական եւ գիտական արժէքներով: Վան գի երբ հանրային Մատենադարաններու մէջ կը գտնուին մամուլին արտադրած բոլոր գիրքերը, վանքերու եւ համալսարաններու Մատենադարաններուն հաւաքածուները կը բովանդակեն մասնագիտական հրատարակութիւններ, որոնցմով կը հետաքրքրուին կրօնական գաղափարներ հետեւողներ եւ համալսարանականներ, իրենց գասերուն եւ ուսումնասիրութեանց փորձերեալ նիւթերը սչքի տալն ունենալու համար: Այս կարգի Մատենադարաններուն չէնքերը, վանքերուն եւ համալսարաններուն ամէնէն վայելուչ եւ գրաւիչ մասերն են, օժտուած այն բոլոր գիրքութիւններով, որոնք անհրաժեշտ են թէ՛ գիրքերուն ազահով պահպանութեան եւ թէ՛ ուսումնասիրողները ժամովաճառ չնելու համար:

Հարկ համարելինք Մատենադարաններուն վրայ այս ընդհանուր արկնարկը նետել, վեր հանելու նպատակով այն նոր ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻՆ կարեւորութիւնը, որ պիտի կառուցուի Ս. Յակոբի շրջափակին մէջ, ի չլռատակ Ամին. Տ. Եղիշէ Ս. Պատարիարք Հօր Քահանայութեան Յիստմեայ Յօրհեանին:

Ս. Յակոբի համար Մատենադարանին չէնքը շտալութիւն մը չէ, այլ կենսական պէտք մը, որ չեղաուհեցաւ Ամին. Դուրեան Սրբազանի Պատրիարքութեան գուզնիթաց Ս. Յակոբի մէջ հաստատուած Ընծայարանին եւ սկսուած մատուրական շարժումին հետ:

Ժառանգաւորաց Վարձարանը դուրս ցատկած է իր հին եւ նեղ պատանէն, եւ Ընծայարանի հաստատութեամբ ուսումնական նոր եւ բարձր մակարդակ մը ստեղծուած

է Ս. Յակոբի մթնոլորտին տակ: Այս մակարդակը իր բարձրութեան վրայ քանելու միակ միջոցն է միշտ ուժով պահել ուսմանց ծրագիրը եւ Ընծայարանին շրջանաւարանները մղել ուսումնասիրութեանց, որոնց արդիւնքով է որ մաքի եւ մամուլի շարժումը պիտի չղաղրի Ս. Յակոբի մէջ: Իսկ ուսումնասիրութիւններ ա՛յն տան միայն գահացուցիչ եւ քաջալերիչ կը դառնան երբ ուսումնասիրողներ իրենց առջեւ ունենան Մատենադարան մը, իր բոլոր վայելչութիւններով եւ յարմարութիւններով իրբեւ չէնք, եւ իր գիրքերու հաւաքածուներով իրբեւ աղբիւր առաջադրուած ուսումնասիրութեանց:

Ս. Յակոբ ունի հայերէն Զեռագիրներու մեծ հաւաքածոյ մը, ունի նաեւ հին հայ տպագրութեանց, ինչպէս նաեւ ոչհայերէն գիրքերու բազմութիւն մը, լրագիրներու հաւաքածուներ, որոնք պէտք է որ կեդրոնան Մատենադարանի մը մէջ եւ դասաւորուին: Թո՛ղ հնագիտական եւ թանգարանական առարկաները, որոնք նշյնպէս պէտք է որ կեդրոնանան, որպէս զի չկորսուին եւ միանգամայն ծառայեն ուսումնասիրութեանց:

Պէտք է խնամքով աւելցնել ասոնց վըրայ Ս. Պատրիարք Հօր անձնական Մատենադարանը, որուն հիմը դրած է իր աշխարհականութենէն իսկ, եւ որ այսօր կը ներկայացնէ թանկագին հաւաքածոյ մը, կեդրոն ունենալով Հայերէնը, ճոխացած մասնաւորապէս Փառնսերէն, գերմաներէն, անգլիերէն նոր եւ նորագոյն հրատարակութիւններով, եւ դասականներէն՝ յոյն եւ լատին գործերով: Այս հաւաքածուն ալ, որ կը կազմէ բուն Դուրեան Մատենադարանը, իր առանձին տեղը պիտի ունենայ շինուելիք Մատենադարանին մէջ:

Առանց փրկափախելու եւ առանց բանաստեղծելու բռնեք՝ թէ Մատենադարաններ մարդկային մտքին դարաւոր ստեղծագործութեանց եւ արտագրութեանց աւանդատուններն են եւ պահպանողները: Նուիրական եւ խորհրդաւոր հաստատութիւններ, որոնք լսին պերճախօսութիւն մը ունին, ամէն դարէ ու ամէն ժամանակէ, ամէն օրէ ու ամէն լեզուէ ցայտոյ պերճախօսութիւն մը. մաքի տաճարներ, ուր կը մանեն ուսումնասիրողներ հետաքրքրու-

թեամբ, պրպտեկու համար մտաւոր աշխատանքի հանգրուաները, որոնք լեցունիկ են նորութիւններով ու յայտնութիւններով:

Շնչտենք անգամ մըն ալ թէ Ս. Յակոբի համար անյետաձգելի պէտք մը եղած է Մատենադարանի մը շէնքը, եւ ի զուր տեղ չէ որ Յորելիանական կեդր. Յանձնաժողովը լրջօրէն ձեռք առաւ գոյն, վստահելով հայ ժողովուրդի գաւառներուն ողջմտութեան, ազգասիրութեան եւ անոնց ուսումնասէր նկարագրին վրայ, եւ մշտնջենաւորել այս Յորելիանին յիշատակը եւ Սրբազան Յորելեարին անմրցելի գրասիրութիւնը:

Ս. Յակոբ ա՛յնպիսի հաստատութիւն մըն է, որ հայ ազգին ամէնէն խոնարհ գաւառներն իսկ յիշատակ մը ունին եւ իշխանական նուէրներու եւ յիշատակներու քով, ժողովրդական լուսաններ տեղ բռնած են Ս. Յակոբի դանձարանին մէջ:

Մատենադարանին շինութիւնը ա՛յնպիսի ձեռնարկ մըն է որ նոր պայծառութիւն մը սլալի տայ Ս. Յակոբին:

Բ. Ե.

ՍԷՔԸ

Յովհ. Գ. 16.

Մանուկ էի.— Սիրեցի եւ
ժամը, լոյսը, խոնկը, ծնծղան,
երգը, նաեւ Յիսուսը՝ ա՛յն
Պարկենքին մէջ, Սիրեցի եւ...:

Եղայ մենծ տղայ.— Սիրեցի եւ
Ընկեր, դպրոց, գրիչ, մեխան,
Սէր մ'ինկաւ մէջս իրրեւ շուշան,
— Ազգ, հայրենիք Սիրեցի եւ:

Երիտասարդ.— Սիրեցի եւ
Գողափար, գործ, աշխատանք լուռ...
Չայրեց սիրտս Վէնիսին հուր...
— Աստու գործը Սիրեցի եւ:

Այ մարդ եղայ.— Սիրեցի եւ
Գեղեցիկը ամէն բանին,
Մարդուն, ծաղկին, խօսքին, գործին.
— Մտապելը Սիրեցի եւ:

Բայց, աւա՛ղ, եւ ի՞նչ Սիրեցի...
Ի՞նչ կ'արժեն իմ սէրերս բոլոր
Քովն Անոր որ զաշխարհ սիրեց...
Եւ «զմրդին իւր Միածին ես»...:

ԲԱԿ

ԳՐԱԿԱՆ

Ս ՈՒ Գ

ՀՕՐԹ ՅԵՇԱՏԱԿԻՆ

Ո՞վ է բանասրկեալը մեր երկուքէն, ժամանակէն ու միջոցէն չգթայուածը: Պատին միւս կողմն ես դուն, ու չեմ կրնար գէմքդ տեսնել: Ինչպէ՛ս պիտի խօսին իրարու բանասրկեալն ու ազատը: Քանի՞ անգամ պէտք է գլուխս դարնել մօթ մարմորին, որպէսզի գիտնաս որ ես եմ ծընրողիւր ու բազկատարած, պաղատողին եւ լուռ: Եթէ որտիս ամբողջ արիւնը կաթիլ կաթիլ հոսի այս մօայլ խորհուրդին քօղին վրայ, պիտի բացուի՞ վերջապէս բերանդ սփոփանքի խօսք մը, բա՛ն մը, շարժո՛ւմ մը, ինծի տալու համար...:

Բայց այնքա՛ն մօտիկ ենք իրարու, դուն պատէն անդին, ես այս կողմը քեզի կը կանչեմ, ու չեմ զիտեր ո՞վ է մեռեալը մեր երկուքէն: Արցունքի եւ աղօթքի այս իրիկունով քեզի կը կանչեմ՝ մօտնալով որ դուն այլեւս չես հասկնար իմ լեզուս ու քեզի պէտք է խօսիլ լուծեալ ամենախորունկ ճառագայթով: Սովրեցո՛ւր ինծի այն հաւատքը, այն կերպը, այն շարժումը, այն երազը, այն համբոյրը հոգիին շրթներուն, այն մեծ անհուն լուծիւնը որուն մէջէն դուն կը լսես իմ ձայնն ու չես ուզեր պատասխանել...:

* * *

Եւ հիմա մեծ ու խորհրդաւոր կոխը սկսած է քու մարմինիդ ու բնութեան միջև: Քեզ յօրինող բոլոր նիւթերը իրենց սկզբնական աղբիւրներուն կը վերադառնան: Բնութիւնը ետ կը պահանջէ իր տըւած նիւթերը որպէսզի անխախտ կարեւնայ պահել անպատում ներդաշնակութիւնը արեւիկեքին, անպատում կշիռը աշխարհին: Բայց ո՛ւր գնաց հոգիդ: Ո՞ւր է անոր աղբիւրը որուն ծարաւին եղայ լուստով: Ո՞ւր կ'երթայ մարած լոյսը գոր մեր աչքերը չեն տեսներ այլեւս: Ո՞ւր կ'երթան գոյները թօշնած ծաղիկներուն, ո՛ւր կ'եր-

թան ձայները լսած երգերուն: Թեկերը կը գոցուին, ու կ'իջնէ երկինքէն մահարոյր և անսահման համրոյր մը լոյսին անդունդին մէջ:

* * *

Մտքին նախարկեղ ճամբաներէն պէտք է անցնիլ քեզի հասնելու համար: Հոգի'ն է որ միայն կ'զգայ մեծ անպատում՝ ճըշմարտութիւնները որոնք չեն իշնար զիտակցութեան լոյսին տակ: Դուրս պիտի բացուի: Ե՞րբ պիտի բացուի լոյսին մատնեղէն այս ծանրաքանդակ եփենոսը: Կը սպասեմ: Այս մութ մարմարին վրայ հովը ծաղիկներ կ'անձրեւէ: Այս մութ մարմարին վրայ հովին մատները կը քակեն շիթ առ շիթ, մարդարիտ առ մարդարիտ, արցունքներու աղէ մանեակը: Եւ քու անունդ ինծի կը թուի կախարդական ու նոր, այս մութ մարմարին վրայ, փոթորկայոյզ ու խորունկ երգ մը որուն իմաստը չեմ հասկնար. ի՞նչո՞ւ: Եւ եթէ հասկնայի, ասիկա սփոփո՞նք պիտի ըլլար ինծի թէ աւելի մեծ դառնութիւն: Մեր յոյսերը խարոզ, բնութեան մեզի ըրած խոստումները գրծող, աստուածի մը գույշ պարտութիւնն է այս լուսթիւնը...

Հովը ծաղիկներով կը ծածկէ այս մութ մարմարը...

* * *

Եւ այս ճամբէն անցան լոյսերը, ծաղիկները, ստուերները...

Այս ճամբէն անցան խորունկ անխելի ձայները, անտեսանելի գոյները, անվառելի շողերը...

Անցան տենչանքները, յոյսերը, երազները...

Թրթռումներու, ձգտումներու, թռուիչներու աշխարհը խորտակուեցաւ... և այստեղ, անկիւնի մը մէջ, երկրին մէկ խորշին մէջ Ազոթքն է քարացի, պաղատապիւն ու վճիռ, տղու մը ծարաւին պէս որ աղբիւրի մը հնչող սրտին կը միացնէ իր շրթունքները...

* * *

Գոցէ՛ աչքերդ, կ'ըսէ Լաոյ Զեռ, և շրթունքներդ միաց՛ւր արարչութեան աղբիւրին...

Պիտի անցնի՞մ այն ատեն քու հոգիդ համար սեւեցած ծարաւս...

Պիտի լսե՞մ այն ատեն քու ձայնդ խորհրդաւոր աղբիւրին հեղուկ միջոցէն...

Պիտի տեսնե՞մ այն ատեն քու դէմքդ անոր հայելիին մէջ ուր կ'անդրադառնան բոլոր աստղերն ու արեւները...

Աչքերս գոց՝ շրթունքներս կը միացնեմ իմ սրտիս դա՛ւն աղբիւրին, ու վիշտը կ'արբեցնէ հոգիս...

* * *

Բա՛ց են ահա դուռները բոլոր, ու ես չեմ կրնար անցնիլ սեմէն անդին՝ մանկու համար մտայ սպարանքը...

Եթէ միայն տեսնէի քեզ, եթէ միայն քու ձայնովդ կանչէիր զիս, եթէ միայն քու ձեռքովդ որ կհանքիդ արեւ մարեց, նշան ընէիր ինծի...

Բա՛ց են պատահանները երկնքին, և աշխարհը իր ամբողջ լուս ճամբաներով քայլելու կ'առաջնորդէ քեզի, բայց կը տեսնեմ որ միւսնայն տեղն եմ միշտ, և ինծի կը պակսի այն մեծ, ահաւոր ու գեղեցիկ շարժումը որուն արժանացար գտնու...

* * *

Հիմա կ'ուզեմ ըսել բոլոր զիտցածներս, բոլոր պատկերները մտքիս պարզել այս բառերուն մէջ: Մա՛հն է որ պիտի կարենայ լուծել կեանքին անեղծուածը: Հո՛ն է որ կը յանգին ամբողջ ուղիները որոնց վրայ օրերուն ու գիշերներուն լոյսը և ստուերը յաջորդեցին իրարու: Հո՛ն է որ զարձեալ ամբողջ ձայներուն անհուն լուսթիւնը կը բխրեղանայ, և տեսիլքները իրենց կախարդանքը հո՛ն է որ կ'աւարտեն: Խորաշփոխու համար այս գոգաւոր հայելին, որուն վրայ խոնարհող ամէն պատկեր իր հոգիին լուսայեղումէն կը դարձուի, արցունքի ովկէտն մը բաւագոյն է թէ անդորբաւէտ համակերպումին անդրադարձումը: Դարաւոր անհաւտթիւնը որ մեր սրտին ու մտքին շարժումները կը չափէ, մտայ գիշերի մը սարսափով կը ծառանայ մահուան գաղափարին դէմ: Բայց երբ անիկա այլեւ գաղափար չէ այլ իրականութիւն, նաւարկումի կը մատնէ մեր հոգին, և հեազհեաէ բարձրացող մըրըրկայոյզ կոհակներուն վրայ մեր միտքը

ողորմելիօրէն կը տատանի խլեակի մը պէս...

Բայց ինչպէս արուեստը մեզ կ'առաջ-
նորդէ եղականին հանդուսներ, այնպէս ալ
մահը մեր սրտին բարախումները կը չափէ
տիեզերքին ներդաշնակութիւնով:

Ու ես որ այս աշխարհին դաւանէի,
աննշան ու հէք ընակիչը այս մոլորակին,
կ'ըզգամ որ անիմանալի թռիչքով մը հո-
գիւ միացեր է ցրտասարսուռ միջոցներուն
ուր բերանը տրեւները կը թաւալին և
ուր միակ գերեզմանոց մը կարելի չէ
դանել...

Դուն զիս բարձրացուցիր մինչև ան-
պատում զենիթը, եթերին սահմաններէն
դուրս, և բու աճիւնովդ ծածկուած իմ հո-
գիւ թեկերը արշուակցին մինչև անպատում
երկինքը...

* * *

Այլքներուն միմանջը արտմութեան
և սուղի այս իրիկունով: Անյիւրջօրէն կու
գան ու կ'երթան կապոյտ անսահման քը-
նարին լարերը: Այլքը որ լուսեղէն վեր-
փութով ծագկեցաւ ու մարեցաւ ահա, իր
զարաւոր պատմութիւնն ունի: Կայ վայր-
կեան մը, բոպէ մը, ակնթարթ մը ուր
կեանքին յարակցութիւնը այնքան բուռն,
այնքան խորունկ ու զօրաւոր կ'ըլլայ ի-
րականութեան հետ որ ամենամեծն ի-
րերն իսկ, չիւզ մը, տերեւ մը, կաթիլ մը
ամբողջ անհուն տիեզերքին խորհուրդը կը
ճառագայթեն... Ժամանակին ու միջոցին
զադանիքովը հիւսուած՝ այս ալիքը հա-
սաւ իր վախճանին: Անիկա եկաւ ծովին
միմունջը, ծովին բարախումը, ծովին կա-
պոյտը նուիրելու աւազներու ոսկեմոտ
կարօտին: Բայց ահա՛ խնցի մը թափուր
ոտքերու առջև: Աւազներուն վրայ իր
ածգոյն սատափը կը պսպղայ դեռ ծովին
համբոյրէն թայ: Ուրիկ՝ մեկնեցաւ անի-
կա, ե՞րբ: Քանի՞ հազար տարի առաջ
սկսաւ թաւալիլ ջուրերու անհունութեան
մէջ: Քանի՞ աստղերուն լոյսը կաթեցաւ
անոր խեփօրին վրայ, և քանի՞ աւաղա-
հափկներու բազխեցաւ ի՞նչ աղիքաներ
չղթայցելին դայն ալիքէ ալիք, ծփանքէ
ծփանք, կոհակէ կոհակ, մինչև որ սուգի
և տրամութեան այս մահաբոյր երկունքով
ձգեցին ափսուսքին վրայ, կախարհելու
համար հոգիին սիւլար...

* *

Ինծի կը թուի որ մահն ալ կեանքին
և տիեզերքին յարակցութեան, չաղկա-
պումին, անպատում ու սատակ մէկ վայր-
կեանն է, շանթահարող ակնթարթ մի-
ջոցին ու ժամանակին անդունդներուն
մէջ...

Անիկա վախճան մը չէ, ինչպէս կեան-
քը չի կրնար սկիզբ մ'ըլլալ: Անոր խոր-
հուրդը կը մեկնուի մոլորանքի զազափա-
րով մը միայն մեր աշխարհին ճամբանե-
րէն որոնց մտայլ երկու կողմերը անդունդ-
ներ կը բացուին, ու մենք չենք տեսներ:

Ու մահը անկումն է այս անդունդնե-
րուն մէջ որոնց վերեւ կամարուած երկինք-
ները միայն կ'ընդունին լոյսը, արցունքը,
չունչը, երգը, բուրմունքը, համբոյրը, յի-
շատակը, ամբողջ վճիռ բաները մեր աշ-
խարհին...

* *

Ճամբուս վրայ գէպի ծով չորցած և
գեին մը կայ, ծածկ պարտէզի մը անկիւ-
նէն աւերակ գէպի անցորդին շուքը, որ
լոյսին մէջ իր լսիկ երազը կը հիւսէ: Բա-
րեպութ բաղեղ մը հողին ծոցէն բարձրա-
ցիւ է անոր մերկ բունն ու ոստերը ծած-
կելու համար կանաչնով ու կոպոյտ ծա-
ղիկներով: Ու չես գիտեր թէ մեռած է
ճառը թէ կ'ապրի: Գուցէ ինքն ալ տես-
նելով այս ծաղիկները երկնագոյն, այս
տերեւները մութ կանաչ, խորունկ ու
տարտամ զգացողութիւնն ունի յարու-
թեան մը...

* *

«Մահուան օրը լաւագոյն է ծննդեան
օրէն:» Բայց ծննդին օրը ի՞նչ տարբե-
րութիւն ունի մահուան օրէն: Երկուքին
ալ խորհուրդը մէկ է: Միեւնոյն արեւն է
անոնց լոյսը: Միեւնոյն գիշերն է անոնց
խաղաղութիւնը: Մարդը որ կը ծնի արդէն
իր մարմինը կազմող ամբողջ նիւթերը
պարտական է մահուան, ու միայն չի գի-
տեր թէ ե՞րբ է վճարման օրը: Օրօրոցը
հրապուրուած, կախարհուած գերեզման
մըն է: Եւ ինչ որ կայ օրօրոցին ու չի-
րիմին միջև, երազի մը ստուերն է, ակն-
թարթի մը բացխփիկ շողը, ձայնի մը

թրթռուն արձագանգը որ յախտեցութեան մէջ կ'անհետի...

Կանչել կ'ուզեմ քեզ, կարծելով որ կը լսես ինձի:

Վառել կ'ուզեմ այս ճրագը պատուհանին առջև, կարծելով որ կը ահնես անոր թախանձողին շողը հեռաւոր գիշերին խաւարէն...

Ու կը հասկնամ ժողովողին այս ճշմարիտ խօսքը: Ունայնութեան ու տառապանքի, մեռած կորսուած երանքներու և յոյսերու բնւ մը կայ ծնունդին օրուան մէջ, և այդ բնոր պիտի կրենք հետզհետէ աւելի ծանրացող ու տաժանելի մինչև որ լաւագոյն օրուան արշաղոյսը մեր աչքերը փակէ ու մեր շրթները միանան արարչութեան աղբիւրին...

* *

Կ'ուզեմ հաւատալ հիմայ քեզի որ մեծ ճշմարտութիւնները կարելի է ապացուցանել, և անոնց անպատում լոյսը կը ծագի ո՛չ թէ մեր մտքին, այլ հոգիին հորիզոններէն, կախարդական արշաղոյսի մը պէս...

Ու կը զգամ որ ցուրտ մատներդ կը փակեն աչքերս, ու շուրջս կը լսեմ մըրը-կայոյզ թեւերու բարբառումը... լուս-թիւն... լուսթիւն... լուսթիւն... Եթէ յանկարծ հովին մատները հնչեցնէին բա՛ռ մը, շունչ մը, յայտնութիւն մը այս եղէկներուն մէջ ուր վերջալոյսը կը բռնկի...

* *

Խորհիլ որ միլիոնաւոր դարեր առաջ ծաթող աստղի մը լոյսը տակաւին կը ճամբորդէ միջոցին մէջ խելայեղիչ արագութեամբ, ու գեռ է հասած մեղի: Այս գիշեր յոգնած կոպերուս վրայ իջնող սաքաղցը համրելը շողէ, որ վճիռ երկնակամարէն կը թորի, գուցէ մեկնեցաւ իր աղբիւրէն, երբ գեռ մեր երկրագունդին վրայ էր արթնցած կեանքը... և այդ լոյսը, աստղին համրելը, գիտակցական խնչ մղումէ մը տարուելով թերեւ կարօտն ունէր այս հանգիպումին իմ արտասուացող աչքերուս հետ, մռայլ և անդիմադրելի անհաւաք՝ որ եղաւ միւսնոյն ատեն ծնունդն իմ կեանքիս, սիրտս վիրաւորեց, վարժե-

ցուց հոգիս տառապելու, ու բացաւ միտքս երկնքի բարբառումներուն...

* *

Եթէ շարժումը կեանքն է, մեռած չեալ գոն: Անխմանալի հաղորդականութեամբ մը խառնուած է մարմինդ իր ամբողջ տարրերով տիեզերքի զօրութեան: Անհունը մահ չի ճանչնար: Մեր առօրեայ պղտիկ սովորութիւնները, մեր միօրինակ ժամերը, մեր սէրերը, մեր նուիրական պարտականութիւնները, մեր ծրագրերները, մեր ապաղայի յոյսերը, մեր երջանկութեան և բաղները, մեր անհաւանքները խանդարող, յանկարծ վերվայրող սարսափելի օյմն է մահը:

Բայց ինչ որ ունինք իրրեւ հասարակութիւն, այս աշխարհին ծաղիկներէն հիւսուած բոլոր պատկները, մեր անցեալ կեանքի յիշատակներուն խնկարոյր մանիշակները, մեր սիրոյ երջանկութեան կարմիր վարդերը, մեր սովոյն երանքներուն անբլծ շուշանները պիտի չի կրնան երբեք հաւասարիլ խորհուրդով ու գեղեցկութեամբ այն սարսափելի բոպէին երբ հոգին իր կեղեք կը թողու, իր թանձր ու մռայլ պատեանը՝ երթալ միանալու համար տիեզերական շունչին...

Ամէն գեղեցկութիւն տխրութեան աղբիւրէ մը կը ցայտէ:

Ահա՛ գարունը իր ամենաշքեղ առաւօտեան մէջ, իր ծաղիկներուն և գոյնեւուն ամենալուս հարսանիքով, իր բուրմունքին ու թարմութեան ամենախորունկ զգլխանքով... պարտէզին անկիւնը նըստեր կմ ու կը զգամ որ սիրտս մռայլ մեկոն մըն է... մահուան ու կարօտի շունչ մը կայ օդին մէջ... Արդէն իսկ հովը տեւեներ կը թափէ խոշոր ոսկի արցունքներու պէս...

* *

Ու ես քանի կը մտածեմ մահուան ու կեանքին վրայ, այնքան աւելի կը խորասուզեմ նախասահմանուած ներդաշնակութեան մը ծովին մէջ: Այս երկու պատահարները միւսնոյն շարժումն կը բղխին: Այս երկու ծաղիկները միւսնոյն վարդենիէն կը բացուին: Ո՛չ մէկը ո՛չ ալ միւսը կը բաւեն մեր հոգիին տաճարը լուսաւո-

բիւրու: Շարժումը եթէ գեղեցիկ չէ, վար-
դենին եթէ չի տանիր իր արմատները մին-
չեւ արարչութեան ազրիւրը, ո՛չ մէկ կայծ
պիտի վատի, ո՛չ մէկ տերեւ պիտի խնայ
սիրտերու կրկէսին մէջ...

* * *

Եւ այսպէս կը հասնիմ անձնականու-
թեան հանգրտանը: Մեռած՝ եթէ կը մը-
նաս այն ինչ որ էիր, իմ հայրս, իմ աղ-
բիւրս, իմ արեւս, ինչո՞ւ չես լսել ինծի,
ինչո՞ւ չես լեցներ սրտիս կոտրած բաժակը,
ինչո՞ւ չես վառել այս մտրած ճրագը...

Դուն որ կարողացար կեանքիդ արեւը
խաւարել, սիրտիդ բաժակը փշրել, օրե-
րուդ ազրիւրը ցածքեցնել, կամքի և դո-
ւրսթեան գիւցցալն, ինչո՞ւ չես վերցնել
այս մութ քարը կուրծքիդ վրայէն, և ըսել
ինծի դադանիքը, և կամ ըսել ինծի, հրա-
մայիլ որ հեռանամ խաղաղութիւնդ չի
վրդովելու համար...

* * *

Բայց կը լսես, գոյց է ի յափշտակե-
լու համար խորհուրդէն իր անպատում
ծաղիկը...

* * *

Ո՞վ խօսեցաւ մինչեւ հիմայ: Ըսին որ
գտնուեցան խօսողներ, բայց անոնք յի-
շատակեցին այս կեանքին պատահարնե-
րէն, այս աշխարհին գէպերէն: Ո՞չ մէկը
յայտնութիւն մը բերաւ գերեզմանին գի-
շերէն: Եւ այս լուծիւնը միշտ լաւագոյն
է, եթէ կեանքը հոն շարունակութիւնն է
այս կեանքին, եթէ հոն ալ պիտի տան-
ջուինք և արտասուենք, եթէ հոն ալ պի-
տի ատենք իրար ու սէրը պիտի խաչ-
ուի ամէն օր, և արդարութիւնը ռոտնակոխ
պիտի ըլլայ արիւնի ու տիգմի մէջ, եթէ
ճշմարտութիւնը պիտի պարտուի ստատէն,
լաւագոյն է չի գիտնալ, ա՛հ, չի գիտնալ...
Այն ատեն այս կեանքը, այս արեւը, այս
երկինքը, այս ծովը, այս ճամբաները դէ-
պի ծով, այս ամպերը գէպի երկինք, այս
անհուն կապոյտ հեղուկը և կապոյտ կա-
մարը գեղեցիկ են, գեղեցիկ են, գեղե-
ցիկ են...

Եւ ամսո՞ս քեզի, հազա՞ր ամսոս քե-
զի որ մեռար...

* * *

Ինչե՛ր կը փորձեմ հաշուելու համար
մահուանդ իրականութեան հետ: Զի դտայ
միջոց մը որ սիրտս զոցէր քու սրտիդ բա-
բախումներուն: Ահա՛ ճերմակ մազերդ, ա-
հա՛ լայն ու մաքրափայլ ճակատդ, ահա՛
ձեռքերդ որոնք ինծի չի խնայեցին այս
դառնակսկիծ հարուածը: Ու միտքս կու
գայ որ արեգակնային դրութիւնը քանի
մը միլիառ տարիներէ ի վեր կը ձգտի հաս-
նելու Վէկային որ կը գտնուի Քնոսը հա-
մաստեղութեան մէջ, երկվայրկեանը քսան
քիլոմէթր արագութեամբ: Կապոյտ գեղեց-
կավառ Վէկան ի՞նչ կարօտ ունի, ի՞նչ ան-
պատում ու խորհրդաւոր տենչանք... ու
միջոցին անհունութեան մէջ աստղերն ի-
րար կը փնտռեն, իրար կ'առնին քնեն ու
բնները... Մինչեւ անոնց կախարդանքը
բարձրացաւ հոգիւս, բայց նորէն ողորձայն
ու որբ թռչուն՝ եկաւ շիրիմդ գտնելու...

* * *

Աստուած այնքա՞ն ուրախ էր, այն-
քա՞ն գինով իր բերկրանքէն, լոյսին ան-
դունդին մէջ խօսական իր պարը դառնա-
լով որ յանկարծ այս աշխարհը ստեղծեց...

Յետոյ միայն տեսաւ ու հասկցաւ իր
արարչութիւնը, և անոր սրտէն բղխեցաւ
արցունքը որ ծնունդ տուաւ մարդուն...

* * *

Հիմա որ աչքերդ դոց են և շրթունք-
ներդ միացած արարչութեան ազրիւրին՝
կարօ՞տ է հոգիս հոգիիդ... Ե՛վ պիտի լեց-
նէ այս բաժակը խորհուրդին ազրիւրէն,
Ե՛վ պիտի քաղէ ինծի համար, իմ տժգոյն
մատնելուս համար ծաղիկ մը որ քու
սիրտդ ըլլար...

Աղիսանդրիա

ՍՐՍԷՆ ԵՐԿԱՅ

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

**ԴՊՐՈՎԱՆՔԵԱՆ, ԳԱՐՈՋԵՐ, Համա-
դրեց Ղևոնդ Եպս. Դուրեան, Հոգևոր Հովիւ
Մանկարի Հայոց, Տպ. Կ. Յ. Ներսէս, Փարիզ,
1929, 8° էջ ԹԻ + 250: Դին՝ չիլին 4:**

Ղևոնդ Սրբազան իր ՊԱՐՁ ԳԱՐՈՋԵՐԸ շար-
քին վրայ հ'աւելցնէ նոր հատոր մը. ԴՊՐՈՎԱՆՔԵԱՆ
ԳԱՐՈՋԵՐ տխուրոսին առիկ, քնտիր խղիժով և մա-
քուր տպագրութեամբ:

Այս հատորը տպագրուած է Տխար Ներսէս
Կիւլպէնկեանի ծախքով, իրրե գրական մահաբ-
ձան իր յաւէտ ողբացեալ վաղամեռիկ զաւկին
ՊՈՂՈՍԻ:

Ղևոնդ Սրբազան այս Գարոջները համադրած
է Ամեն. Դուրեան եղիշէ Ս. Պատրիարքի Բահա-
նայութեան Յիւնաստեայ Յորեւմանին առիկը,
իրրե յիշատակ Ն. Ամեն. Սրբազանի հոգե-
վանքի վերադառնալիս և իրրե փունջ մը
գրական և շունչ մը հոգեկան, կազմուած նա-
հառակ և ողջ Դպրեմանքիներու մաքր և հոգի
հառազայութեանքին. Դպրեմանքիներ որոնք
բարձուն ունեցած են աշակերտելու Դուրեանին:

Ղևոնդ Եպս. Կ'ըսէ իր Յառաջարանին մէջ,
«Դպրեմանքեան անուանեցի սոյն քարոզներն,
վասն զի անոնք գրուած են բոլոր այն հոգեա-
րականներէն, որոնք Արմաշու և Երուսաղէմի
մէջ աշակերտած են Դուրեան Ամենապատուութեան
Յորեւմար Սրբազանին»:

Հատորիս սկիզբը դարդարուած է Ամեն. Յո-
րեւմարին պատկերով, իսկ մէջը՝ ողբացեալ Պօղոս
Ն. Կիւլպէնկեանի լուսանկարով:

Առաջին էջերու մէջ Ղևոնդ Եպս. կը պատմէ
մէ ինքն ինչ աղբուսներ և ապաւորութիւններ
կրած է Դուրեան եղիշէ Հայր Սուրբէն, իր պա-
տանութեան առնէ և կը նկարագրէ իր Դպրե-
մանք մտնելն ու աշակերտելը Դուրեան Սրբա-
զանին:

Էջ 93 — 98 նուիրուած են Պօղոսի տրբափայլ
Յիշատակին, հոգեյոյ էջեր Ղևոնդ Եպս. ի գր-
չէն, իսկ մնացածները զուտ քարոզներ են, հա-
մադրուած ժամանակագրական կարգով:

Առաւելոյ Տաճարին մէջ (Միքայի Եպս. Աղաւ-
նունի), Ս. Պատրիարքի Անուան Տօնը, (Բարդէն
Եպս. Կիւլպէնկեան), Որոմանց Առակը (Զաւէն
Արքեպս. Եղիաթան), Կանայի Հարսնիքը (Յ. Սրմ-
բատ Եպս. Սաստիկեան), Որինաց Պահպանու-
թիւնը (Յ. Սրմբատ Եպս. Պէհրիկեան), Փոքրիկ Զո-
հողութիւնները (Թորոս Արքեպս. Կաշակեան),
Լաւին Լնարութիւնը (Գնէլ Եպս. Կաշակեան),
Մեծ Պահոյ Խոնքը (Միքայի Արքեպս. Նարոյեան),
Դատաստանը (Ղևոնդ Եպս. Դուրեան), Դիտու-
թիւն և Հաւաք (Երուսաղ Եպս. Փերասնեան),
Կեանքը և Կրօնը (Գրիգորի Եպս. Տրայիգոնի),
Տիրոջ Հոգին (Գրիգորի Եպս. Պայաքեան), Խը-
նամբը (Յ. Աղան Ե. Վրդ. Համամեան), Թարգ-
մանիչները (Տիրայր Ե. Վրդ. Մարգարեան), Ի-

մատուցիւնը (Շահէ Ե. Վրդ. Կասպարեան), Ի-
րական Մարգարտները (Արտաւազդ Ե. Վրդ. Սիւր-
մէհան), Անձնագատութիւնը (Նարայր Արդ. Պո-
ղարեան), Կանաչ Կիւրակի (Տիրան Արդ. Ներսե-
սեան), իրր լուսայ Որդիներ (Տ. Ներսէս Ա. Քնչյ.
Թալուզնեան):

Ամէնքն ալ խնամքով մտածուած և գրուած
կտորներ, որոնց ընթերցումը վստահ ենք որ
շահեկան պիտի ըլլայ կրօնաւէր հոգիներու և
գրական ճաշակ ունեցողներու համար:

Եթէ կանոնաւոր ժամանակներու մէջ աղբած
ըլլայի՜նք, Ղևոնդ Սրբազան շատ զիրութեամբ
պիտի կրնար ձեռք բերել բոլոր Դպրեմանքի հո-
գեւորականներուն քարոզները և կազմել աւելի
ստուար հատոր մը:

Այս հատորին կազմութեան դազափարը բո-
լորեան իսկափայլ է և գեղեցիկ, իսկ նպատակը
աղին. — Աշակերտութիւնը իր հոգեւոր կեան-
քին արգասիքներով ձենել իր Վարդապետին:

Ջերմակէս կը յանձնարարենք Դպրեմանքեան
Գարոջներուն ընթերցումը հայ ժողովրդին:

Բ. Ե.

ԴԼՄՔԵՆ (Պետրոս Աղաման, — Յ. Յ. Պարմե-
նան. — Երուսաղ Մանուէլիան. — Խաչատուր Արտի-
կեան. — Մատաթիա Կարապաշեան, — Վառն Թէ-
րեան. — Դանիէլ Վարդման. — Ատոմ Եարման-
եան, — Համաստեղ, — Էտկար Շահին, — Յովսէփ
Փաշման.) Դրեց Արշակ Զօպանեան, Հրատարակու-
թիւն Հայ Կրթական Հիմնարկութեան. Տպ. Մատիւ,
Փարիզ. 1929 մեծ 8° էջ 190. — Դին՝ 1 Տղար:

Ասիակ թղ խումբն է Զօպանեանի կենդանա-
գրած դէմքերուն Զօպանեան այլեայլ առիթ-
ներով ուսումնասիրութիւններ նուիրած է այլև
այլ թերթերու մէջ գեղարուեստի և գիտութեան
հայ վարդապետներու գործին և անձին:

Այս հատորին մէջ անտէր գրուած են քով քովի,
իրենց պատկերներով, և կազմած են ամբողջու-
թիւն մը Այսպէս կամ այնպէս՝ սերունդ մը կ'ու-
սումնասիրուի հոն Զօպանեան, որ լաւ զիտող
մը և վերլուծող մըն է, իր գրական հմտութեան
լայն հորիզոնով և իր ոճին հրապոյրով նոր շքե-
ջանակներու մէջ կը դնէ իր ուսումնասիրած
դէմքերը: Զօպանեան անձնակէս ունի իր նա-
խասիրութիւնները և բոտ այնմ կ'աւարտանա-
ւորի իր քննադատութեան միտումը իր նախա-
սիրած դէմքերուն հանդէպ: ԴԼՄՔԵՆ մեծ մա-
սը պատմութեան կը պատկանի արդէն: Բայց ա-
նոնք կը խօսին այս հատորին մէջ: Դերասանը,
երգիչարարը, Գիտունը, Պատմագիրը, Բանաս-
տեղը, Նկարիչը, կը ներկայացնեն իրենց ազ-
գային արմէքները, որոնք խանկարին են: Նոր
սերունդի համար մանաւանդ շատ հետաքրքրա-
կան պիտի ըլլայ այս հատորը. վասն զի ատով
պիտի ճանչնան մօտիկ անցեալի մտաւորական
դէմքերը:

ԱՅՏ ԿՐԹԱԿԱՆ, ՀԻՄՆԱԳՈՒԹԵԱՆ, Հնորհաւորելի
հրատարակութիւններէն մէկն է այս, որուն հը-
մայք մը տուած է ՄԱՍԻՍ տպարանին գեղար-
ուեստական ճաշակը:

Բ. Ե.

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
Վ. Ե. Ա. Փ. Ա. Կ. Ե. Ռ. Դ. Ի. Կ. Ս.

ՅԵԼ
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԵՏՐԱՐԵԻ
ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՄ
ՓԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈՓԵՎՈՐ
ԽՈՐՀՈՐԴ

Թ. 515
26 Յունիսի 1929 թվ.
Ս. ԵՋԱՐԱՇԻՆ

ՇՐՋԱՔԵՐԱԿԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԲՈՂՈՐ
ԹԵՄԱԿԱԼ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻՆ

Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարք
Ամենապատիւ
Տ. ԵԿԵՂԵ ՍՐԵԱԶԱՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ԴՈՒՐԵԱՆԻՆ

Գերազանց Հոգևոր Խորհուրդը ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌԻԹԵԱՆ պատանդ
ուղարկում է Ձերդ Ամենապատիւն Հայրոսանայոց Եկեղեցու բոլոր քե-
մակալ Առաջնորդներին ուղղուած շքաբեականի մի օրինակը ի զիտութիւն
և ի ղեկավարութիւն:

Անդամ Գերազանց Հոգևոր
Խորհրդի՝ ԳԵՈՐԳ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Քառասուղար Յ. ԲՈԶԱՐԵԱՆ

Ս. Էջմիածինն ու Հայ Եկեղեցին՝ իր ծագման օրից մինչև այսօր՝ իր ամբողջ պատ-
մական գոյութեան ընթացքում, միշտ կուսակցական և քաղաքական պայքարից հե-
ռու է պահել իրեն զիտակցելով, որ ինքը հոգևոր հայր է համայն հայ հաւատացեալ
ժողովրդի և՛ քաղաքական կեանքի նեղ բաղկեցիկին՝ բարոյական պարտականութիւն
ունի նրա շահերի հաւատարիմ պաշտպանը հանդիսանալու:

Էջմիածինը նոյն դաւանանքն ունի նաեւ այսօր և նոյն սկզբունքով ղեկավար-
ւում է նաեւ այժմ. սակայն նկատի առնելով, որ կան կուսակցական անհատներ, յատ-
կապէս Դաշնակցականներ, որոնք ղեկեղեցին և եկեղեցական ժողովները մտքածռն
գործնել քաղաքական պրոպագանդի ամբիւն և հակախորհրդային ելոյթներ են ունե-
նում՝ այնտեղ, ինչպէս վերջերս մեզ հասած տեղեկութիւններին նայելով արտասահմանի
որոշ վայրերում տեղի են ունեցել և մեր հոգևոր ներկայացուցիչները արգելք չեն
եղել այդպիսի ելոյթներին: Այլ և նկատի առնելով, որ կան անհատներ և խմբակ-
ցութիւններ, որոնք՝ ի սէր անհատական և խմբակցական նիւթական շահերի՝ տարա-
ծել և տարածում են միտումաւոր և չարամիտ գրպարտութիւններ Էջմիածնի մասին՝
այսու յայտարարում է, որ ինքը հեռի է որեւէ կուսակցութեան յարկուց և կամ որեւէ
կուսակցութեան շահերը պաշտպանելուց և՛ առաջնորդ ունենալով Աւետարանի պատ-
ուէրը՝ «Տուք զկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն Աստուծոյ», յայտարարում է, որ ինքը
լոյսը և բարեացական է գէպի Խորհրդային Իշխանութիւնը և պատուիրում է բոլոր
Թեմակալ Առաջնորդներին և նոցա ենթադաս հոգևոր Իշխանութիւններին ու հոգևոր
պաշտօնէութեան նոյնպէս լոյսը և բարեացական մնալ գէպի Խորհրդային Իշխանու-
թիւնը և՛ ղեկավար ունենալով եկեղեցին պետութիւնից բաժանման սկզբունքը՝ չը
թոյլատրել հակապետական ելոյթներ, չօգտագործել եկեղեցական-կրօնական հանգա-
մանքներն ու հաստատութիւնները հակախորհրդային պրոպագանդի համար և յորդո-
րել հայ հաւատացեալներին նոյն շաղկով ընթանալ, յայտարարելով որ հակառակ ըն-
թացքը գատապարտելի և պատասխանատուութեան ենթակալ համարուել է և կը հա-
մարուի այսուհետեւ ևս:

Գերազանց Հոգևոր Խորհուրդը տարւոյն Յունիսի 12 թ. 34/594 ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱ-
ՓԱՌԻԹԵԱՆ նախագահութեամբ գումարուած նիստի ընդունած սոյն հրահանգը ու-
ղարկում է ի ղեկավարութիւն:

Անդամ Գերազանց Հոգևոր
Խորհրդի ԽՈՐԷՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Քարտուղար Յ. ԲՈԶԱՐԵԱՆ

ՆՇԽԱՐՔ ՆԱԽՆԵԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ս. ՆԱԽՆԵԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՎԵՇՏԱՍԱՆ ԱՍԱՑՈՒԱԾԻ ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

(Շարունակութիւն)

ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ. ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ

Զարթեալ գտաւորն երկնի, և գործեաց ի նմա մեծ արհաւիրս։ Ուղղեցաւ ի քաղաքն պատկեալ, և հար զնա և եղծաւն զարդք իւր։ Ահա բարկութիւն իբրեւ ըզքարոզ միջնորդեցաւ։ Եկաց յարարածս, զայս քարոզէ մեզ լուսեայն։ Եկայք լուսեայնք զինչ ասէ։ Անարդեցէք ասէ զչինուածս ձեր, շինեցէք զարեւ մտաց ձերոց։ Քակիչն շինուածոց ևհաս, և ամենայն ոք շինէ ձեզի։ Ահա ընդստոյց դարս վերջին, զի զաղարկեցուցէ ի շինուածոց։ Քակիչն շինուածոց ևհաս։ Պահանջիչն մտաց մատեալ է։ Զշինուածս շինեալս կործանէ։ Զմիտս քակեալս գտաւ։ Շինուածովք, ընդ առաջ լինին քակողին շինուածոց իւրեանց։ Զարթեալ քակեաց զշինուածս, քանդեաց զքաղաքն թագաւորութեանն։ Ետ առհաւատեցեան կործանմամբն նորա, թէ հասեալ է ի կործանել զերկիր։ Ոչ եղծ զընաւ արարածս, զի մի՛ կպերեցեն բնակիչք նորա։ Ընդստոյց զնոսա յանկարծ, զի ելցին ընդ նոսա պարտիք իւրեանց։ Վերայոյց զանձն իւր ի բամբասանոց, զի ետ մեզ նշան զալստեան իւրոյ։ Զի աշխատեալք նախ քան զբարկութիւնն, մի՛ աշխատեցուք յետ բարկութեանն։ Նախ քան զբարկութիւնն խորհեալք, թէ կացցէ եւս տակաւին շինութիւն, զի մի՛ խարկեցուք։ Առաքեաց զբարկութիւն քարոզիչ առաջի։ Քանդեաց զքաղաքս զի մեք լուսեայնք, և անա անկեալ եմք յաշխատութիւն չարեաց։ Կործանեաց զշինուածս, զի ետես եթէ ի վատտակս քարանց անկեալ եմք։ Ահա հոգիք խանդարեալ են, և աղբւսք քարանց զբաւշին։ Ահա նկարք ի վերայ քարանց, և յոգիս աղտեղութիւնք։ Ան-

պատուէրք⁽¹⁾ անա գործին, և պատուէրէալք խաղաղեալ են։ Կլին մեղք զարարածս, և ինքն ի խաղ զբաւեալ է։ Ահա զբաւեալ և նկարք հանդերձ պարտեալք և վիրաւք։ Սիրեցաք եղբարք զամենայն ինչ, և զանձինս և եթ ատեցաք։ Յաճուցէք զյանդեղութիւն մեղաց որ անա ամբոխ և ամբոխէ։ Յաճախէ զբարտախ, զի վրեժ թէ մեք է պահանջողն։ Ամբոխէ ի ձեռն շինուածոց, և մարտեցուցանէ ի ձեռն անկոց։ Ելից զմեզ սիրովք ընչից, և խնամովք ամենայն ստացուածոց։ Եթէ զամենայն թողու բարեբարն, թերեւ զայս ոչ թողու։ Խլեաց զքաղաքս, զի երկիցուցէ մեք։ Եւ մեր ոչ չարմեցաւ մեզ մի ի գլուխ։ Զցատումս այնր ևհար զնոսա, զարթուցանեմք ի չերկնչեղն։ Եթէ ևհար զի երկեցուցէ, և յանդեղեցաւ տեսողն և ոչ երկեաւ։ Բորբոքի խրատիչ այն, զի ընդ միոյ երկուս հարցէ զտեսողսն։ Նոքա այսպէս ոչ հետեցան, զի ոչ տեսին այսպէս յայն։ Արդ եթէ ևհար ի կորուստ զորս ոչ հետեցան իբրեւ զմեզ, երկեցուք, զի զուցէ հարցէ զմեզ և ոչ խառնեցէ զուր ի ցատումս։ Եհար բարձրեալն զտակաւս, զի կեցուցէ՛ նոքաք զամենայն աշխարհս։ Եթէ զամենայն արարածս հարեալ էք, ի կորուստ հասեալ լինէք։ Եւ եթէ անփոյթ արարեալ էք յամենայնէ, յանտեսութիւն մերձեալ լինէք։ Ոչ յաճախեաց ևհար, զի երկեցուցէ՛։ Եւ ոչ անփոյթ արար, զի փաստեցէ։ Եհար զտակաւս, զի նոքաք շահեցէ՛ զարարածս։ Եւ զնոսա զորս ևհարն, տառեւ քան ըզմեզ շահեցաւ։ Մեզ կամք մեր տանն աւուրտ, նոցա բնութիւն արար շահ։ Հաճոյք նոցա առաւելան, տառքինեցան զի ի զոր հարան։ Ժպիրհք նոցա աւագեցան, զի եկեւ նոցա մահ սահման։ Որք հարան քան զմեզ, եկեւ նոցա թողութիւն կարեան։ Ոչ մեղանչեն, զի լուսեայն։ Ե-

(1) Զիր ի բաղկիրս։

դեռ նոցա քառութիւն մահաւամբն, ոչ յաւելուեալ պարտք նոցա, ոչ գրկին տանջանք նոցա: Թերանայ չափ պարտաց նոցա, զեղո՛ւ մեղաց մերոց: Զի ոչ երկեաքն, պակասութիւն է յանդգնեցաք: Զի ոչ արարք զան, զխառն անմիտ, զի վասն քո պարտուց ընդք և հաղարք կոտորեցան: Կոտորեալ կոտորուած ի մեղս քո, և ի քէն ո՛չ թափեցաւ զինի: Ել ծով և ընկզմեաց զքաղաքս, և քո սիրտ ընդ կթո՛յ հաղայ: Պատասեցան զերեզմանք և վայրեցան մեռեալք, և քո խորհուրդդ ի հնձանս կան: Իջին կենդանիք և ելին մեռեալք⁽¹⁾, և զու տակաւին առ շինուածս եւ եղեն արհաւիրք ի կենդանիս և ի մեռեալս, և ի քէն ո՛չ թափեցաւ քոն քո: Ելին մեռեալք, եղեն քարոզք, և ո՛չ անկառ բարբառ ընդ ունկն քո: Իջին կենդանիք բռնակեցին ի դժոխս, և զու ճեպեալ զարդարէս զսննեակս: Լուար զտոսջնացն թէ հարան, ած զմտաւ թէ ընդ վերջինսն հարկանիս: Լուար եթէ կորեան նոքա, մի՞ կարծեր եթէ զու ապրեցելիս: Լուար եթէ եհար ստոյգն զնոսա, ի վերայ զլիսո՞յ քո կայ գաւազանն: Լուար եթէ Լուսուած կոտորեաց զնոսա, ահա սուր իւր առ պարանայի՞ քում: Լուար եթէ ստոյգն եհար զնոսա, համարեաց եթէ առ քեզ կայ այժմ: Խորհեաց եթէ ընդէ՛ր եհար զնոսա, և ահա զի չէ՛ հեա ի քէն: Եթէ վասն մեղաց եհար զնոսա, եթէ չիք ի քեզ, անպարտ ես: Լուար եթէ նոքա ոչ ապրեցան, զու զիա՞րդ, ի՞նչ ապրեցելիս: Եթէ կարծես եթէ նոքա մեղան, ի քեզ մի՞ տարաք նոցա: Ինչ զոր զնոցանէ կարծես, չէ՛ աւրէն եթէ պաշտեցի ի քեզ: Զիա՞րդ խորհիս եթէ չողան, իրբեւ զբարի՞ս եթէ իրբեւ զչարիս: Եթէ կարծես եթէ իրբեւ զբարիս, իսկեա՞ զհերս քո և ցիկ զպատմուածն: Զի եթէ բարիքն ոչ ապրեցան, չարն ուսալ՞ ապրեցելի: Եւ եթէ իրբեւ զչարս չողան, մի՞ անաւրիներ, զի մի՞ հարցիս: Զիարդ և խորհիցիս ընդդէմ քո է, փոխանակ քո եթէ կամիս: Կարծես թէ իրբեւ զբարիս սպասեցան, մի՞ եղիցի քեզ զոր ինչ եպրեան: Եթէ իրբեւ չար էին քան զքեզ, եհար զնոսա զի քեզ ցաւեցուցէ: Խորհեա զի նոքա՛ք եհար զքեզ: Նոքա հարան, զու պաղատեալաց: Եթէ հար-

ցիս, պաղատելոս: Հարար այլեա՛ք⁽¹⁾, պաղատեալաց: Տես անմիտ, զի ընդ այնմ որ հարան ոչ եհար զքեզ իրբեւ բնկե՛ր նորա ես: Հարաւ բնկեր քո ընդ իւր և ընդ քո, հեծեա՛ զու ընդ քո և ընդ նորա: Ահ նա զեղծուած մարմնոյ, ահ զու զչարչարուած մարմն: Երարձ նա զհարուածս միջոյ, բա՛րձ զու զպաշխարութիւն միջոյ: Հարաւ նա իրբ զմատաւար, պաղատեալ զու ի հեռոյ⁽²⁾: Ապա եթէ նա հարաւ և կորեաւ, և զու փափկանեա և զրզիս, կարծես թէ եպրեի է քեզ ստոյգն, եթէ ոչ հարկանէ զքեզ: Նոքա կորեան և զու կաս, մորո՞յ բաժին պահեալ ես: Եհար զնոսա զի խրատեացէ զքեզ, և զու յանձն ապաստան և իրբեւ զարդար: Կորեան նոքա զի զքեզ ստասցի, և զու յապահո՞ղ և իրբեւ զհեալ: Եթէ կարծեցուք եթէ յոյժ յանցեան, ո՛չ անցանն ըստ մեզ մեղաւ: Զար և զու քան զչարիս նոցա, զի ընդ հարկանէ նոցա ո՛չ սոսկացար: Քնէաժ և զու քան զքնեաժս նոցա, զի ո՛չ զարթեար ընդ արհաւիրան որ եղեն: Զնոցայն և զքո պահանջէ ի քէն, զի եհար զնոսա և զու ո՛չ երկեար: Նմա որ հարան մեղմանայ⁽³⁾ զան, նա արար իրբեւ զթա՛մ: Եհար զնոսա զի զմեզ կեցուցէ: Մեք զարձուցաք զաւղուան նորա, զի շահեցուք նոյալ վրաս: Մեկին մեղք են այնմ որ հարաւ, կրկին այնմ որ արհամարհեցն⁽⁴⁾: Վարկանի զի⁽⁵⁾ եհարն զնոսա, յաւելո՛ւ մեղ որոց ներեացս: Քան կրկնեաժք⁽⁶⁾ նոքաք զչարիս մեր, Զնջեցու՛ք նոքաք զչանցանս մեր: Բարկացեալ է որ եհարն զնոսա, զի նոքա հարան և մեք ննջե՛մք: Կամեցաւ զարթուցանել զմեզ շապաւն, և ցատուցանէ՛ զնա քնեաժութիւնն մեր: Արար արհաւիրս զի ընդոսախցուք, և բարկացուցանէ՛ զնա ծանր նիւրս մեր:

Տես Յիսուս ողորմես Տեսնեալ Ներսիսի ստացնողի մարդ եղբայրութեան, ընդ նիկն և մար նորա մեծամուն Սեաստուիւն, և այնցիկ որք յիշնն զնոսա: Անկն:

(1) Այսպէս յորինակին:

(2) Օր. ունէր եհաւց, յորոյ վերայ ուղղիչն դնէ՛ւ:

(3) Օր. ունէր մեղանա, յորոյ վերայ դնէ ուղղիչն՝ մեղա չի:

(4) Օր. ունի՛ արեամեացն, զոր ուղղիչն ուղղէ յաւելլով ի յուսանցո՞ւ առի:

(5) Օր. ունի զ, յորոյ վերայ ուղղիչն յաւելու է:

(6) Հաւանական կարծեօր ուղղելի է՛ կրկնեալ:

(1) Օր. վրիպակաւ գրէ՛ մեռեալեալ:

ՉՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ

Ո՞ր կիթեցէ յայտպիսի սղի: Ո՞ր հարցէ հնձան յայտպիսի վշտի: Ո՞ր քակեցէ յայտպիսի⁽¹⁾ համբաւի: Ո՞ր շինեցէ յայտպիսի գուժի: Սրդարեւ քարեղէն է ճշմարտիւ: Որ ընդ այս բեկումն ոչ զգացաւ, երկիցէ զի գուցէ սպասցի ի բարեկամս եւ ի սիրելիս իւր: Որ ոչ ուսանի սուգ աւտարաւք, ընտանեաւք կարէ ուսանել: Վշտացուցանէ զնա իւրով ընչիք ստուգն, զի եղիցի վըշտանա՛լ ընդ վշտացելոյն: Փաղցեցուցանէ⁽²⁾ եւ զյագ աշն, զի ծանկեղ՝ զկարիս քաղցելոյն: Փոքր կացուցանէ եւ զմեծացեալն, զի խոնարհեցի՛ր առ խոնարհս: Զիջուցանէ զբարձրացեալն: զի զիտացե՛ղ զբխոնարհումն ընկերին: Վշտացուցանէ եւ զասողջն, զի ծանկեղ զցաւս ընկերին իւրոյ: Անդոսնէ զհպարտացեալն, զի եղիցի հոգա՛լ զնեղելոյն: Ընդոստուցանէ զհանդարտեալն՝ զի մի լիցի հեղզ առ չքաւորն: Նեղէ ստոյգն զչարահաւանս զի բարեքացուցէ⁽³⁾ զնոսա բռնի: Սիրէ՛ր զայն որ բարեքանայ⁽⁴⁾ կամաւ առանց բռնութեան: Արասցուք զնոսա կամաւք, զիտացուք փոխ հատուցչին: Մի եկեացէ բռնութիւն կեղեւցէ զկամս⁽⁵⁾ քո իւրեւ գոնմոխն: Եկայք տրտմեսցուք վասն ընկերաց, զի մի՛ լացցուք զսիրելիս մեր: Եկայք խափանեսցուք վասն աւտարաց, զի մի՛ խափանեսցուք վասն ընտանեաց: Ինկցուք վասն կորուսելոյն, զի մի՛ բեկցուք վասն մերոց: Հասաչեսցուք վասն հեռաւորաց, զի մի՛ ճըչեսցուք վասն մերձաւորոց: Նիստ լաց բզգաւաւս կորուսեալ, զի մի՛ լացցես գտուն քո կորուսեալ: Լուար զտղաւորս եթէ կորեան, խափանեա տղաչեա վասն ժառանգաց քոց: Լուար զծերոց եթէ հեղձան, կայ յաղաւթս, զի մեռցի՛ս պատուով: Լուար զարարոց եթէ կորեան, պահեա զի աւրհնեացի՛ն արմտիք քո: Լուար զչարժմանէ շինուածոց, հաշտեցո՛ր զչարժիչն շինուածոց:

Լուար զբարկութենէ թէ զեղաւ, հաշտեցո՛ր զբարձրեալն ստուգութեամբ⁽¹⁾: Լուար թէ տապալեցան շինուածք, հատո՛ր զվարձ շինուածոց: Լուար թէ խրեցան գործուածք, մի՛ ազցի առ ձեզ վարձ վարձկանի: Լուար զանաւորինաց թէ կորեան, տարածեա քեզ խո՛րդ յապաշխարութիւն: Լուար զարդաւոց թէ կորեան, զիտա զի գահա՛լ են առ Աստուած: Լուար զուրացողաց թէ կորեան, յաճախեցէ՛ քեզ հաւատ: Լուար զի չոգան բարիք եւ չարիք, ծանիր զի ի վախճանի որոշին: Լուար զի եղեւ շփոթումն, ծանիր զի ի վախճանի լինի ընտրողումն⁽²⁾: Լուար թէ չոգան պիղծ եւ սուրբ, զիտա զի յայտի՛ են ամենապիտին: Լուար զտգահաց թէ կորեան, զրեա եւ արձակեա՛ր զազահութիւն: Լուար զգանձուց թէ կորեան, թո՛ւք ընդ երեսս մամսիեալի: Լուար զլացողաց թէ կորեան, լեր զլացեալ եւ մի զլացող: Լուար զվատաց թէ մեռան յանկարծ, ժրացիր յաճախել զպաշարս: Լուար զվաճառականաց թէ կորեան, սիրեա զհա՛շ⁽³⁾ ճշմարտութեան: Լուար զյարկաց թէ կորձանեցան, արի կայ յաղա՛թս ընդ յարկովք քով: Լուար եթէ կորեան ննջեցեալք յանկարծ, կնքեա զանձն քո յանկողնի⁽⁴⁾ քում: Լուար զարհաւրաց, տունջեանց⁽⁵⁾, արի կա՛յ յաղաւթս ի զիշերի: Լուար թէ զոյ հրեշտակ բարկութեան, զբռնեա՛ր զանձն քո լուսաւոր խաչին: Լուար թէ ալբեցին փայլատակունք զմարզիկ, մի՛ վասեր հուր չլքինկեր քո: Լուար թէ զայ աւրհաս յանկարծ, մի՛ լինիք կախեալ զլուսոյ: Լուար թէ զայ մահ յապուրակի, եղիցին ընդ անձին քում պաշարք քո: Լուար եթէ կարճեցան աւուրք, մի՛ երկայնիկ զպարտիս քո: Լուար թէ կարճեցան ամք, տարածեա զտուրս եւ զաղաւթս: Լուար թէ առաքատս պատրաստեալ է, պատրաստեա՛ հանդերձ հարսանեաց: Լուար զսուրբ փեսայէն, քարոզեա՛ր զչարթ սըրբութեամբ: Լուար զզուարթնոց թէ սուրբ են, լե՛ր նոցա ընկեր սրբութեամբ քով:

(1) Օր. սենէր յայտպիս, յոր ուղղիչն յաւելու՛ի:
(2) Օր. սենէր բաղեցուցանէ, յորոյ վերայ գնէ ուղղիչն՝ ց:

(3) Պակասէ ի բառապիրտ:

(4) Այս բառ ես պակասէ ի բառապիրտ:

(5) Օր. գրեալ սենէր զկամ, յոր յաւելու ուղղիչն ս:

(1) Օր. զրէ՛ ստրկեամբ, զոր սրբադրիչն ուղղէ յաւելով ի լուսանցս՝ ուղ:

(2) Նոր բառ, յայտ է թէ իրեւ քննողութիւն:

(3) Այն յայտնի վերջապի գրչի. Սաւադանեանց գնէ ի յաւանցս՝ զամ:

(4) Օր. վերջապիտ գրէ՛ յանկողի:

(5) Այսպէս յօրինակին:

Չարի եւ ատելի է պոստիւթիւն, բռնա-
կա՛ն լիցի քեզ ամուսնութիւն: Յոյժ մեծ
է կռուութիւն, փորձեա՛ զայժ քո թէ հա՛ն-
գարած նմա: Ահաղին համբաւաւ ստու-
գութեանն, մի՛ հառաներ զյոյս քո թէ մե-
զար: Կախուղ համբաւաւ ողորմութեանն⁽¹⁾,
մի՛ մխիթարի⁽²⁾ զանձն քո թէ մեղար: Եր-
կնչիս զու ի զեհեհէ, մի՛ լինիր նմա լուց-
կի: Յանգալի է քեզ արքայութիւնն, պըն-
գեա՛ զի եղիցիս նմա ժառանգ: Մի՛ դե-
րեացէ՛ զքեզ լայն ճանապարհն: Բռնադա-
տեա զանձն քո եւ զարձի՛ր ի նմանէ:
Լուար թէ նուրբ է ճանապարհն, մի՛ փափ-
կանար եւ զնոր ընդ նա: Լուար զգրա-
նէն թէ նեղ է, մի՛ ստուարանար եւ մը-
տանէր ընդ նա: Սուրն որ անդ կոտորեաց,
զի՛տա զի մա՛ւա է ամենայն ուրեք: Լուար
զժողովրդեանէն⁽³⁾ Ասաուծոյ, լա՛ց զժո-
ղովորդն Ասաուծոյ քո: Մի լար յուսա-
հատութեամբ, իրբեւ այն թէ կորեաւ յա-
ւիտենից: Ընտրեա քեզ լալումն որդւման,
զի լացցե՛ս վասն ժամանակեան մեկնելո-
ցն: Մինչ լի են աչք քո արտասուաւք,
լից զսիրտ քո մխիթարութեամբ: Զի ե-
ղիցի լալ քո վասն վշտացելոյն, եւ մխի-
թարութիւն քո վասն յարութեանն: Սուգ
ա՛ւա վասն եկեղեցոյ Քրիստոսի, իրբեւ եւ
կեղեցի ոչ սգոյ ինչ է: Ահա եւ Տէրն իւր
իրբեւ մեռաւ, մա՛ն նորա կեանք եղեն ի
զժոխս, բայց լացին աշակերտքն լալիւն որ
նոցա աւգուտ էր: Եկեղեցի Քրիստոսի
բուսն է, եւ քան զմահ ամենեւին յաղ-
թող: Զի ոչ յաղթեն նիզք զժոխոց եկե-
ղեցոյ նորա որպէս ասաց: Ոչ յաղթելով
յաղթէ ի զժոխս կենդանի է անդ իրբեւ
զՏէրն իւր:

Հնապարակեաց (Շար.) Յ. Յ. Մ.

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԴԷՊԵՐԸ

Պաղեստինի մէջ անդորրութիւնը, որ խա-
ղարուած էր Օգոստ. 23, Ուր. օր, վերահաստա-
տւած է շնորհիւ Կառավարութեան կողմէ՝ ձեռք
ստեղծւած միջոցներուն: Զինուորական վարչու-
թիւն կը տիրէ ամէն կողմ:

Կառավարութիւնը իր պաշտօնական տեղե-
կացիրներով (Official Bulletin) կացութիւնը օր
օրին ծանօթացուց հանրութեան:

Խռովութիւնները զսպելու համար թէ՛ ցա-
մաքէն եւ թէ՛ ծովէն զինուորական ոյժեր հա-
սան Պաղեստին Օգոստ. 26, թճ. օր:

Հարաւային Կալլէտի սահմանադրան զօրքե-
րէն խուճը մը եղիպտոսէն հասաւ Կրկաթու-
ղիով, իսկ Sussex դրահաւորն Եաֆայէն եւ Bar-
ham դրահաւորը Հայֆայէն զինուորներ հանեցին
ցամաք:

Հեռեկայ թիւերը ցոյց կուտան թէ խռովու-
թիւններ մինչեւ ո՛ւր տարածուած են եւ ո՛րչափ
մեծոպնէր կամ վրաւարտողներ են եղած:

Օգոստ. 26, ԲՇ. ի տեղեկագրէն

	Մեռեալներ		
	Հրեայ	Աւսր	
Երուսաղէմ եւ Քերբոն	78	26	
Եաֆա	4	10	
Հայֆա	1	—	
	83	+	36=119
Իմամրապէս վիւաւորուած			
Երուսաղէմ եւ Քերբոն	102	25	
Եաֆա	15	18	
Հայֆա	50	—	
Նապլուս	—	2	
Պէյսան	1	—	
	168	+	45=213
Թէրեւ վիւաւորուած			
Երուսաղէմ եւ Քերբոն	66	52	
Նապլուս	—	8	
Պէյսան	20	—	
	86	+	60=146
Համագումար	337	+	141=478

Օգոստ. 27, ԳՇ. ի տեղեկագրէն.

	Խալամ	Քրիստոնէայ	Հրեայ	Գումար	
Սպաննուած	46	4	93	143	
Վերաւորներ (հանդնցի մէջ)	73	12	153	238	
Վերաւորներ (հանդնցէն դրս.)	45	27	116	188	
	164	+	43	+	362 = 569

Ասոնք Երուսաղէմի, Եաֆա—Թէլ Ավիվ եւ
Հայֆայի շրջանակին մէջ:

(1) Օր. զրէ վրեպանօք՝ ողորմութեանն:

(2) Կարձեմ թէ ընթեանդի՝ մխիթար:

(3) Օր. վրեպակա զրէ՝ զժողովրդեանէն:

Ոգոստ. 28. ԵՇ. տեղեկագրէն.

Սպաննուած կամ վերքէն մեռած	63	4	97	164			
Վերաւոր ներքին հիւանդներ	113	9	150	272			
	176	+	13	+	247	=	436

Այս թիւերը առնուած են հիւանդանոցներու տեղեկագրութիւններէն, ուր վերաւոր արտաքին հիւանդներու թիւը չէ արուած: Ասանց մէջ չեն նաեւ անոնք որոնք վերաւորուած են գինուորներու կողմէն, խռովութիւնները զբաղելու առթիւ և հիւանդանոց չեն բերուած:

Ոգոստ. 31. ՇԲ. տեղեկագրէն.

Սպաննուած կամ վերքէն մեռած	83	4	109	196
Վերաւոր ներքին հիւանդներ	122	10	183	315
	205	+	14	+
			202	= 511

Այս թիւերն ալ առնուած են հիւանդանոցներու տեղեկագրութիւններէն, որոնց մէջ չկայ վերաւոր արտաքին հիւանդներուն թիւը:

Ոգոստ. 29, ԵՇ. Երեկոյան 6.15 ին տեղի ունեցած է Ստֆանի կոտորածը, բայց 8.35-ին գինուորներ կը հասնին և կը վերահաստատեն անդորրութիւնը:

Ն. Վ. Բարձր Գոմիւէր, որ արձակուրդով Անգլիա գացած էր, Ոգոստ. 21. ԵՇ. առտու վերադարձաւ Երուսաղէմ, և Սպտ. 1, կիրակի որ հրատարակեց հետեւեալ Բացատրութիւնը (Proclamation):

Միացեալ Թագաւորութիւնէն վերադարձիւ զառի մեծաց որ երկիրը կը գտնուի խռոված վիճակի մը մէջ և նշաւակ ապօրինի բռնութեան մը:

Ստիպումով իմացայ ա՛յն զազանային գործերը, զորս ըրած են անգութ և արիւնոտ չարագործներ, և այն վայրագ ազանութիւնները որոնք գործարարած են հրեայ ժողովուրդին անպաշտպան անդամներուն վրայ, առանց տարիքի և սեռի խտրութեան, և ասանց ընկերացած է, ինչպէս Քեթրոնի մէջ, վայրենութեան անասելի գործեր, այսինքն իրիկուորդ ազարակներու, տնկերու՝ ֆալսի մէջ և դուրսը, և ասպնտաններու յախճաւորութիւնը և փնացումը:

Այս ուժերները իրենց հեղինակներուն վրայ հրաշքեղանի արգելք աշխարհի բոլոր ֆալսիքները ժողովուրդներուն:

Իմ առաջին պարտականութիւնս կը վերա-

հասնուէր կարգութեանը երկրին մէջ և անհեղինակ խիստ պատժներու ենթակել անոնք որ յանցաւոր եղած են այս բռնարարութիւններու մէջ: Հարկ եղած բոլոր միջոցներ ձեռք պիտի առնուին այս նպատակով, և ևս արտք կը դնեն Պաղեստինի բոլոր բնակիչներուն վրայ որ օգնեն ինծի այս պարտականութիւնս կատարելու համար:

Յունիսի մէջ, Պաղեստինէն մեկնելու յառաջ, Արաբ Գործադիր Յանձնաժողովին հետ լուր ունեցած համաձայնութեան, Անգլիոյ մէջ սկսած էի բանակցիլ Արաբիէ Գործոց հասարարութեան հետ, Պաղեստինի ամենամարտական մէջ կատարուելիք փոփոխութեանց մասին: Սակայն նկատուեալ հետեւեալ դեպքեր ևս պիտի ընդհատեն այս բանակցութիւնները. Վեհափառութեան Կառավարութեան հետ:

Վերջ տալու համար այն տեսակետս խափանուեալ որոնք հիմա չըսուի կ'ընեն Լազի Պատի խնդրին նկատմամբ, այս յայտարարութեանը կը ծանուցանեն թէ, Ն. Վեհափառութեան Կառավարութեան գործակցութեան, ևս ի գործ պիտի դնեն այն սկզբունքները որոնք կան 1928 Նոյեմ. 19-ի Սպիտակ Տետրակին (White Paper) մէջ, երբ որոշուին անոնց կիրառութեան միջոցները:

Առաջին օր Սեպտեմբերի Ժ. Բ. ՉԷՆՍԷԼԵՐ
1929 Բարձր Գոմիւէր և
Հրահանգատարակ

Սեպտեմբեր 1 թուակիր երկրորդ Յայտարարութիւն մը հանեց Ն. Վ. Բարձր Գոմիւէր, ծանուցանելու համար թէ Գաղթային նախարարութիւնը դատական Յանձնաժողով մը կազմած է Պաղեստինի խռովութեան պատճառները լռելու և յանցաւորները երկան բերելու համար:

Յանձնաժողովը պիտի կազմեն Փարլամենտի անդամներէն երեք հոգի, իւրաքանչիւրը ընտրուած քաղաքական երեք կուսակցութիւններէն, իսկ նախագահը պիտի ըլլայ Սըր Վոյլթըր Դո, նախկին դատաւար Նեղուցներու Իրաւախօսութեան:

Յայտարարութիւնը կտրուկ կերպով կ'ըսէ թէ ոեւէ փոփոխութիւն պիտի չմտնէ Պաղեստինի Բրիտանական հռչակարարութեան կամ քաղաքականութեան մէջ, որոնք արուած են 1917 ին Պալատին յայտարարութեան մէջ, այսինքն հրեայի Պաղեստինի մէջ պիտի ունենան իրենց Ազգային տունը:

Դատական Յանձնաժողովը պիտի զբաղի ըստօրոյդական խնդիրներով և նկատի պիտի չառնէ մեծ քաղաքականութեան խնդիրները:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ (*)

ԳՌԻՐԵԱՆ ՅՈՒՆԷԱՆ

Մենք նամոյնով կ'արձանագրենք թէ Ս. Արախաբեկով մեծամարտուս հայ անձնաւորութիւն մը վաւարակ յայնժամ է Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր Յօրեանին ի յիշատակ շինուելիք Մասնադարանին բոլոր ծախէրը նոյնով, իր բարեյիշատակ ծնողաց անունովը կոչելով զայն:

Իսկ ժողովրդական հանգանակութեան ազդիւնով, որ բացուած է ամեն կողմ, ի նպաստ Մասնադարանի շինութեան, Ամեն. Յօրեանի վաւարակն համաձայն, պիտի կազմուի ճիւղաւոր մը՝ որուն առկաովը պիտի հրահանուին հայերէն կարեւոր զինքեր, թէ՛ նախնայ զործերէն եւ թէ՛ նորերէն, ԳՐԻՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆՍԻՆ, տնօրէնի սակ:

Չորսուն եւնք որ հանգանակութեան մասնակցող բոլոր նախաձեռնող ուրախութեամբ պիտի աջակցեն իշխանական նախաձեռնութիւնը մասնադարանաւէն Բաւրեանին, եւ միւս կողմէն զանաւանդութեամբ պիտի տեսնեն որ իրենց նուէրներով ալ մասնակցան Մասնադարան մը պիտի հաստատուի Ս. Յակոբի մէջ, մրցակցութեամբ իմաստ գրաւող Յօրեանին յիշատակը:

Յաւազիկային առիթ պիտի ունենանք լիովին տեսնելու իրենց հայրը նոր Մասնադարանի շինութեան եւ իշխանական նախաձեռնութեան մասին:

Սինի ի այս էջեր մամուլի յանձնուած պատմութիւնովը կ'ուզենք յայտարարել թէ Մասնադարանի շինութեան համար քննուած գէշիքը իր չորս անկիւններէն փորձելու վրայ է, հասկնալու համար թէ մինչեւ մայր հող ուշագի պէտք է խորանկան ճիւղեր: Առգնեցեւ Ս. Յակոբը արջապատով գէշիքներ ինք եւ առհասարակ, եւ հաստատու հողը գնելու համար տեղ տեղ մինչեւ ուրք մէք եւ աւելի փորելու է:

ՆՈՒՆԷՐՆԵՐ

Ի ՆՊԱՍՏ ԳՐԻՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԿԱՆՍԻՆ

Լոնտոնէն. — Տ. Մարութան Քննչ. Խորհրդական.

Սթէրլին. 2:

Չիքսկո. — Տիար Գրիգոր Գաղղեան. Տօլ. 12:

Առախա-Աղէպա. — Տ. Յովնանէն Քննչ. Կէզէր-

եան. — Սթէրլին. 1:

Գահիրէ. — Հաղարթոս Նահապետեան Եղ. Եսկի 3:

» Աստուլիշ մը (Ա. Գ.) Եղ. Եսկի 1:

Թարսիզ. — Առաջնորդ Գեր. Տ. Ներսէս Արք. Մե-

լիքիանդեան Սթէրլին. 2:

Սան-Ֆրանչիսքո. — Կարապետ Սրկի. Գ. Արիտա-

կէսեան. Տօլար 20:

(*) Սինի ի այս զոյգ թիւին (Սոյս. — Սեպտ.) հրատարակութիւնը մեր կամքէն անկախ պատահաւոր յաղագրեալ մինչեւ Հոկտեմբերի կէսը. առկէ օգտուելով Հոկտեմբերի առաջին կիսուն, կարեւոր դէպքերն ալ արձանագրեցինք:

ԻՄՔԳՐ.

Բարիզ. — Տ. Վարդան Քննչ. Պաղատական

Տօլար 4:

Կ. Պոլիս. — Աղղային Կեղրանական Վարժարա-

նի Խնամակալութիւն Սթէրլին 10:

Նիգոսիա. — Վեր. Յարութիւն Յ. Մանուչակեան,

կը նուիրէ «Գիրք հակառակարարութեան

կամ ընդդէմութեան Աստուծոյն» անու-

նով թարգմանածոյ ձեռագիր հատոր մը.

գրուած, 1808 թուականին ի քաղաքն Եւս

(Թուսանիա):

Կ. Պոլիս. — Պետրոս Չէքի Կարապետեան. Բա-

ւարան. 2 հատոր, Օսմ.-Հայ. Հայ.-Օսմ.

Աթէնք. — Կարապետ Արքեպ. Մաղրման. Ա-

թա լիւրան վանքեան եւ վանականներուն

լուսանկար Աղղամը եւ Յունաստանի հնու-

թեանց Աղղամը:

Լոնտոնէն. — Տիգրան Չալդեանէ

1.— Armenia and the War, by A. P. Hagopian

2.— The People of Ararat, by Joseph Burt, F.R.G.S.

3.— Paul of Tarsus, by T. R. Glover.

4.— The Holy Spirit in the Ancient Church, by

Henry Barclay Swete, D. D.

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱԿԱՆ ՀՆՈՒԱԳԻՐ

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Ամենայն Հայոց

Վեհ. Հայրապետ Տ. Տ. Դէորդ Ս. Կաթողիկոսին

անուան տօնախմբութեան առթիւ (Սեպտ. 28, ճԲ),

հեռագրով շնորհաւորեց Ն. Ս. Օձուրիւնը:

Վեհ. Հայրապետը բարեհաճած է հեռագրով

յայտնել իր շնորհակալութիւնը հանգերձ օր-

նութեամբ:

Ս. Պատրիարքին հեռագիրը, Սպտմ. 27 ին

— Ն. Ս. Օձուրիւն Գեորգ Կաթողիկոս, Էջմիածին.

Բարեհաճեցէ՛ք ընդունիլ մեր անկեղծ շնորհա-

տրութիւններ Ձեր Ս. Օձուրեան անուան տօնին առթիւ.

կը մագրենք երկու կեանք եւ յաջողութիւններ:

ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԳՐԻՐԵԱՆ

Պատասխան, Սպտմ. 30, Էջմիածին.

— Պատրիարք Հայոց Գուրեան, Երուսղէմ.

Անկեղծ շնորհակալութիւններ. կ'օրհնենք Միաբա-

նութիւնը:

ԳԵՌՈՐԿ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ՆՈՒՆԷՐ ՄԵՆ ՍԻՌՆԻ ՀԱՄԱՐ

Տիար Գաղուս Կիւլպէնկեան, որ անգամ մը հինգ

նոսր ժամի հուր մը բրած էր ՍԻՌՆԻ-ի, այս ան-

գամ Փարիզ, Բարգէն Սրբազանի հետ ունեցած իր տե-

սակցութեան մէջ, ինքնաբերաբար խոստացած է արե-

կան տար իր նոսր ժամի նուիրել ՍԻՌՆԻ-ի հրատա-

կութեան նպատելու համար:

Առաստեղն նախաձեռն մեծապէս կը գնանաւ:

ՍԻՌՆԻ-ի ուղղութիւնն ու բովանդակութիւնը:

ՍԻՌՆԻ-ի խմբագրութիւնը եւ վարչութիւնը իրենց

խորին շնորհակալիքը կը յայտնեն մեծապարզ նախա-

տիւն:

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ.

Պգոստ. 6 Դշ. կէտրէն առաջ ժամը 9,30ին, Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ նիստ գումարեց Միարանական Ընդհանուր ժողովը. նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր: Սոյն նիստին մէջ կարգադրեցաւ եւ վաւերացաւ Ս. Աթոռոյ հաշտական բառամեայ տեղեկագիրը, եւ լրացած ըլլալով Տօրէն ժողովոյ պաշտօնավարութեան բառամեայ կանոնարան շրջանը, նոյն օրը յետ միջօրէի ժամը 4ին գումարուած Միարանական Ընդհանուր ժողովոյ Բ. նիստին մէջ կատարուեցաւ նորին ընտրութիւնը: Ընտրեցեալ երկամեան ցանկին մէջէն գաղտնի բաւարարութեամբ Տօրէն ժողովը կազմուեցաւ հետեւեալ կերպով:

Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայր. Նախագահ
Լուսարարապետ Դեր. Տ. Մեսրոպ Եպս. Նշանեան (անմիտօխս անդամ)

1.— Դեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղանունի	} Երբնային
անդամ
2.— » » Մատթէոս » Գայրգճեան	
3.— Զոգ. » Վրթմանէս վրդ. Գառապեան	
4.— » » Դէորդ » Ճանսրգեան	
5.— » » Վահան » Դէորդեան	
6.— » » Կիրեղ » Խրայէլեան	

ՏՆՕՐԷՆ ԺՈՂՈՎ.

Պգոստ. 8, եշ. ժամը 10ին նորնային Տօրէն ժողովը իր առաջին նիստը գումարեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր նախագահութեամբ, եւ գաղտնի բաւարարութեամբ կազմեց իր Դիւանը հետեւեալ կերպով: Դեր. Տ. Մեսրոպ Եպս. Նշանեան, Ասենապետ Զոգ. Տ. Կիրեղ վարդ. Խրայէլեան, Ասենապետ

ԴԱՆՁԱՊԵՏ

Ս. Աթոռոյ Դանձապետ եւ Երեմիայ Տեսչին օգնական անուանուեցաւ Պէյրութի Ս. Նշան վանուց նախորդ անուց Զոգ. Տ. Դէորդ վրդ. Ճանսրգեան, որ ձեռնարկած է պաշտօնի տարուոյ Մայիսի սկիզբէն:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՅԵՐ

Յունիս 15, Շր. Պատր. Փոխանորդ Դեր. Տ. Մկրտիչ Ս. Եպս. Աղանունի, հետն ունենալով Զոգ. Տ. Կիրեղ վարդապետ Խրայէլեանը, յետ միջօրէի ժամը 4,30ին այցելեց քաղաքին Շուէտական Հիւպատոսարանը, եւ յանուն Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր շնորհաւորեց Պ. Հիւպատոսը, Շուէտի Վեհ. Կիւթիով է. Թագաւորին ծննդեան տարեդարձին առթիւ:

Յունիս 29, Շր. տեղւոյ Օրէա Խառնիկալ Յէրապի վարժարանին մրցանակարարչութեան հանդէպին՝ Պատրիարքարանիս կողմանէ ներկայ զրտնուեցան Պատր. Փոխանորդ Դեր. Տ. Մկրտիչ Ս. Եպս. Աղանունի եւ Զոգ. Տ. Կիրեղ վարդապետ:

Յունիս 4, եշ. Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայր, հետն ունենալով Դիւանապետ Տիար Կ. Նուրեանը,

կէտրէն առաջ ժամը 11ին այցելեց Երուսաղէմի Ամիրիկեան Հիւպատոսարանը, եւ շնորհաւորեց Պ. Հիւպատոսը, Միացեալ Նահանգաց Անկախութեան տարեդարձին առթիւ:

Յունիս 9, Դշ. Պատրիարքարան այցելեց Սօրպօնի ուսուցչապետներէն Չինացի Դրազէա Չինի Չանի եւ Ներկայացաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր:

Յունիս 14 Կիր. Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայր, հետն ունենալով Դիւանապետ Տիար Կ. Նուրեանը, կէտրէն առաջ այցելեց Երուսաղէմի Ֆրանս. Հիւպատոսարանը, եւ շնորհաւորեց Պ. Հիւպատոսը՝ Ֆրանսայի Ազգային Տօնի տարեդարձին առթիւ:

Յունիս 19, Ուրբ. Յետ միջօրէի ժամը 4ին Պատրիարքարան այցելեց Երուսաղէմի Յունական Նոր ընդհանուր հիւպատոս Մ. Գ. Տասոս, եւ ընդունուեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր կողմանէ: Քանի մը օր յետոյ Նորին Ամենապատուութիւնը փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Պ. Հիւպատոսին:

Յունիս 28, Կիր. Բերուի Հանրապետութեան անկախութեան տարեդարձին առթիւ, Բեթղհեմի վանուց Տեսուչ Զոգ. Տ. Վահան վարդապետ Գէորգեան, ժամը 11ին այցելեց Բեթղհեմի Բերուական Հիւպատոսարանը, եւ ի դիմաց Ս. Պատրիարք Զօր շնորհաւորեց Պ. Հիւպատոսը:

Պգոստ. 2, Ուրբ. Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայր, հետն ունենալով Դիւանապետ Տիար Կ. Նուրեանը, յետ միջօրէի ժամը 4,30ին այցելեց Ս. Փաղարիս Վանք. Կառավարչին, որ թէլի հրատարակէր Ն. Ամեն. Սրբազնութիւնը:

Պգոստ. 11, Կիր. Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայր, հետն ունենալով Դիւանապետ Տիար Կ. Նուրեանը, ժամը 11ին այցելեց Երուսաղէմի Դերմանական Հիւպատոսարանը, եւ շնորհաւորեց Պ. Հիւպատոսը, Դերմ. Հանրապետութեան տարեդարձին առթիւ:

Պգոստ. 16, Ուրբ. Երուսաղէմի Անկիրան եպիսկոպոս Դեր. Տ. Մէլի Ննէս Սրբազան, իր երկամեակայ արձակուրդով Անգլիա միկնումին առթիւ հրապարակեց այցելութիւն տուաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր, ուրաթ կէտրէն առաջ ժամը 11,30ին:

Պգոստ. 20, Դշ. Հունգարիոյ Ազգային Տօնին տարեդարձին առթիւ, Պատր. Փոխանորդ Դեր. Տ. Մկրտիչ Ս. Եպս. Աղանունի, հետն ունենալով Զոգ. Տ. Կիրեղ վրդ. Խրայէլեանը, ժամը 11ին այցելեց Թալլէի Հունգարական Հիւպատոսարանը, եւ ի դիմաց Ս. Պատրիարք Զօր շնորհաւորեց Պ. Հիւպատոսը:

Յունիս 9, Դշ. Պարբին. Փոխանորդ Դեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղանունի այցելութիւն տուաւ եգիպտական Վեհ. Հիւպատոսին, եգիպտոսի Վեհ. Ֆուատ Թագաւորին զահալալութեան տարեդարձին առթիւ եւ յանուն Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր շնորհաւորական մտղթանքներ ըրաւ Վեհ. Թագաւորին յաջողութեան եւ եգիպտոսի քաղաքացիներին համար:

Պգոստ. 25ին, Կիրակի, յետ միջօրէի ժամը 4ին յանկարծամահ եղաւ Երուսաղէմի Հեղինական

բնագնոր Հիւսաւոս Կ. Գոնթանիկէն Տաստս. Հետեւեալ օրը. ԲԵ., Կէսօրէն վերջ ժամը 3 ին կատարուեցաւ Թագման կարգը՝ Յունաց Ս. Յովնանէն եկեղեցւոյն մէջ, ի ներկայութեան քաղաքի օտար Հիւսաւոսներուն եւ պաշտօնական անձերու, եւ մարմինը ամփոփուեցաւ Սինի Յունական գերեզմանատան մէջ: Պատրիարքարանիս կողմէն յաղարկաւորութեան ներկայ զանուեցաւ Տօրէն ժողովոյ անդամ Հոգ. Տ. Դէորդ Վարդապետ ձանաղեան, եւ Ս. Պատրիարք Հօր ցուակցութիւնները յայտնեց Այրի Տիկին Տաստսի եւ Հիւսաւոսարանի պաշտօնէութեան:

ԿԵԼԻԿԻՈՅ ԵՒ ԵՐՈՍԱՂԷՄԻ ԱԹՈՒՆՆԵՐԸ

Փոխանցումի Տեղեկագիրք

Ս. Արաբիս Սուրիոյ մէջ ունեցած Թեմերուն Կիլիկիոյ կարդիկոսութեան փոխանցումի պարմաններուն եւ այդ առիւ կատարուած զորոգութեանց Տեղեկագիրք Տօրէն ժողովոյ որոշումով յանձնուած է մամուլի՝ տեսակի նետով նրատարակուելու համար:

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՉԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Կիլիկիոյ Շնորհազար Հայրապետ Տ. Տ. Սասնակ Ա. Կարդիկոս, Հայեպի Առաջնորդ Տ. Արսաւազ եւ Շամի Կրդիկ. Փոխանորդ Տ. Խոյ Ն. Վարդապետներ եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան մասնակցելու համար նուա՛ր ուղղած է Ս. Արաբիս Լուսաւորացեալ Գեր. Մեսարոյ եպ. Դեմետրի, որ Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր հանուրեմար Աթ. 25 ին ուղեւորեցաւ զեպի Հայեպ:

Եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը կատարուած է բոլորովին կամեմատութեամբ Սեպտ. 29, Կիւ. առաւ. Քառասուն Մանկունի եկեղեցւոյ մէջ:

Լուսաւորացեալ Մերազանք Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր կողմէն մէկ մէկ պնակէ նախեմ է նորոգակ եպիսկոպոսներու, շնորհաւորելով իրենց եպիսկոպոսացումը:

Վէն. Սանակ Կրդ. մասնաւոր զի մը ուղղելով Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր, իր շնորհակալութիւնը յայտնած է թէ՛ Մեսարոյ Մերազանքի ներկայութեան համար եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան առիւ եւ թէ՛ նրախեմ պնակներուն առիւ:

Տ. ԱՏՈՎՄ ՔԷՅ. ՄԷԼԻՔԵԱՆ

Ձեռնադրութեան արաբութեանց մասնակցած է նաեւ Լուս Ամենեւի (Քալիփօրիս) Հոգեւոր Հովի Ար. Տ. Ասովմ Քիյ. Մեկիքեան, որ ժառանգաւորաց Վարձարանի քջանաւարներէն է Վէն. Սակալ Կրդի Տեղաւորութեան ասէն եւ յետոյ դարձաւ Ս. Արաբիս:

Տ. Ասովմ Քիյ. յաւակալէա Էւոսաղեմ կապալ Քալիփօրիոյ առաջնորդ Գեր. Տ. Գարեգին եպ. Խաչատրեանի կողմէն, ներկայ գտնուելու Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր Յարեւանի, եւ Պաղեսի գալ յառաջանցած է Սուրիա, օրհնութիւնը առնելու համար իր վաղեմի ուսուցչին եւ տեսչին, Կ. Օմարեան Սանակ Ս. Կրդ. ին:

Լուսաւորացեալ Մերազանք Մերազան, իր հետեւ ունեւորով Տ. Ասովմ Քիյն. Ս. Արաբիս վերադարձաւ Հոկտ. 4. Ուր. երեկոյցին:

ԿՊՐՈՅԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Այս տարի ժառանգաւորաց Վարձարանին եւ Ընծայարանին ամսագրիքի քննութիւնները տեղի ունեցան Յուլիս 15 ԲԶ. — Յուլիս 24 ԴԶ. միւս մասով զրաւոր: Լեզուներու (հայերէն, անգլիերէն, ֆրանսերէն, արաբերէն, յունարէն, երբայցիերէն) քննութիւնները բերանացի էին: Ամեն Ս. Պատրիարք Հայրը ներկայ եղաւ այս քննութեանց եւ հայերէնի քննութիւնները անձամբ կատարեց:

Դրդ դատարանի յունարէնի քննութիւնը կատարուեցաւ Յուլիս 22 ԲԶ. առաւ. որուն ներկայ զանուեցաւ Երուսաղէմի յունական հիւսաւոս Պր. Տաստս. որ իր նրացումը յայտնեց հայ տղոց բնականութեան եւ ձեռք բերած յաջողութեան համար յունարէնի ուսման մէջ:

Դրդ դատարանի աշակերտ, ի պատիւ Պր. Հիւսաւոսին, երգեցին յունական ազգային րայերգը:

Ժառանգաւորաց Վարձարանի եւ Ընծայարանի ուսումնական նոր շրջանը (1929—1930) սկսաւ Հոկտեմ. 1 ԴԶ. օր:

Այս շրջանին՝ ուսմանց ծրագիրը կը շարունակուի նորոգութեամբ: Ամեն Ս. Պատրիարք Հայրը կը պահէ իր դասերը Ընծայարանի երկու դասարաններուն եւ ժառանգաւորաց Դրդ լրացուցիչ դասարանին:

Կիլիկիոյ եպիսկոպոսական Ընծայարանի Առաջին դասարանը, 1930 ին Կաւարտէ իր շրջանը: Այս դասարանը ունի 8 ուսանող աղակաւորներ, որոնց դասարանական աշխատութիւնները քննուեցան են, որպէս զի կարենան ուսումնասիրութիւնները ընել եւ լրացնել իրենց աւարտական թէզերը: Միւս կողմէն, Ս. Պատրիարք Հայրը կարգադրեց որ շարաթական ժամ մը յունարէնի նետելու այս դասարանը կանոնաւորապէս, աւարական ժառանգութեան մը ձեռք բերելու համար, զուգընթաց իրենց արաբերէնին եւ երբայցիերէնին:

Ուսուցչական մարմինը կը պահէ իր կազմը, միայն ծայնագրութեան ուսուցիչը, Տիար Էւոն Չիլիկիւրեան, մեկնած է Երուսաղէմէն, Կիւրոս Զատատեւորն պատճառաւ: Միւս կողմէն Պր. Կաւարպետ Յարութիւնեան, Պէրոթի ամբիքիւնեան համարարանէն շրջանաւարտ, կոչուած է ուսուցչական պաշտօնի ժառանգաւորաց Վարձարանին մէջ:

ԹԱՐԳՄԱՆԶԱՅ ՏՈՆԸ

Սանակ-Մեսարոյ Տօնին առիւ, ուս տօնուրեան, այս տարի ալ գրական հանգիստ մը աւարտեցաւ Յուլիս 28, Կիւ. երեկոյ ժամը 4 ին, ժառանգաւորաց Վարձարանի սրահին մէջ, զորոգութեամբ ժառանգաւորաց Վերնի, Կալակերտարանի եւ Մանկապարտէզի աշակերտներուն, նախապատրուածքով Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր, եւ ներկայութեամբ Ս. Արաբիս Միւսարանութեան եւ հայ ժողովրդեան:

Հանդէպ սկսաւ **Նամակալ Մովսէսի** շարակա-
նով, եւ անմիջապէս **Տէր կեցո՛ւ** եղով:

Ժառանգաւորաց վարձարանի ուսուցիչ Տիար Գ. Մխաթան խոսեցաւ առաջին անգամ հայ զինեռու զին-
սին նշանակութեան վրայ եւ քսաւ. — «Մենապի կեն-
սագիւրներ կը պատմեն թէ նշանաւս եղաւ ան հայ զին-
դէսէլու առաւելապէս անոր համար որ Հայ ժողովուրդը
չէր հասկնար եկեղեցւոյ քնքերցումներն որ Ասորի լեզ-
ուով կ'ըրպային եւ հայ մանուկը չէր կարող զիւրաւ ու-
սանիլ այդ իրեն անբնէյ լեզուով. — Մենապի բանե-
րաւ մասին այս կարն վկայութիւններ ան մանուկսին
մը կը մտնէ որ առաջին անգամ կ'երեւայ հայ պատմա-
րեան մէջ. — Մենապի կ'ուզէր զինքը գտնել. անով
փնտելու եւ գտնելու համար հայ ժողովուրդը եւ մա-
նուկը. — Անկէ առաջ հայ բազաւորներն եւ մեծամեծ-
ներն փնտելած էին ժողովուրդն ու իր գաւաղներն իրենց
փառքին եւ գրօսանքին համար: Մինչ իմեալ զինքը կը
գտնուին եւ անոր հետ կը գտնուին նաեւ հայ ժողովուրդն
ու հայ մանուկը: Անկէ ի վեր Մենապի այս մասնա-
դրութիւնը մեծապէս եւ միակ մասնադրութիւնը եղաւ հայ
գործիչին եւ հայ եկեղեցականին. — Այս մասնադու-
րեամբ հայ վանականը, դարեւաւ քնքարցիկն, զինքներն
հակեցաւ լուսնոց մաղաղաբի կտոր մը առջեւ, զայն
լեցնելով հոգիի ու խորհուրդի գծերով ու նկատելով,
եւ նոյն վանականը, ցեղեր, իր շուրջը հաւաքեց հայ
զիւղացիին գաւաղները՝ զանոնց կարողացնելու համար
այդ մաղաղաբի վրայ: — Հայ զինքը գտնուեցաւ եւ ա-
նոր հետ շինուեցաւ հայ ժողովուրդին զիսակցութիւնը,
երեւան էլան հայ դպրոցն ու հայ գրականութիւնը,
ժողովուրդը մը գոյութեան երկու գործաւ գործոնները.
ու այս ամէնը կը պատշին **Տարօնի գեղջուկի մը**,
Մեծին Մենապի մեծ հոգիին եւ մեծ մասնութիւնը...»:

Հետզհետէ հառեր կարդացին եւ արտաստեալներն
բրին. Բնծարարներն Մեծին Մենապի Գաւառանէն Սիմէոն
Սարկաւագ հառ մը կարդաց **Թարգմանիչներուն**
զինքը խորացով, ժոնգրը, Վրժմ. ի Գրգ. Գաւառա-
նէն Պետրոս Քերոյկանէն արտաստեց Յ. Թուման-
շանի **Առաջին հայ ուսուցիչը**, Աբգարի Հեղեմ-
եան արտաստեց **Հայրենի կարօք**, ժոնգրը, Գրգ.
Գաւառանէն Սարգիս Աւետիսեան կարդաց Կորնէն
զինքը զինքն պատմութիւնը, ժոնգրը, Բրգ. Գաւառ-
անէն Թովմաս Հէլէնեան արտաստեց Վ. Թէլէնանի
Տող հայ լեզուին, Արարի կարապետեան արտա-
տեց **Հայրենի աղբիւր**, Բնծարարի կիւլեկէկե-
ան Գաւառանէն Արիստի Սեկզ. հառ մը կարդաց
Թարգմանչաց հոգին խորացով, ժոնգրը, Գրգ.
Գաւառանէն Ագաս Խոթեան արտաստեց Զապենանի
Սայր Հայաստանին, Գրգ. Տ. Միքիլէ Էպս. Արաւ-
նունի խոսեցաւ Ս. Գրգ. եւ հախնեաց գործերուն առ-
խառնաբար բարգմանութեան կարեւորութեան վրայ:

Ամենէն վերջը Ս. Պատարագ Հայր խոսեցաւ առ
խմտով. «Մանկ եւ Մենապի **հարուստ** մարդեր
էին: Բայց անոնց հարսութիւնը, ինչպէս պիտի ուզէ
խմտով միտմիս ներառաւորութիւնը, չէր բաղկանար
ո՛չ գոմարներէ, ո՛չ ալ գոմարներէ: Դանտապիները՝
նոնք իրենց **կարսաններով** միայն հարուստ կը նկատ-
էին ինքզինքանէն, Լուրդիկոս ժ-Գ ի հարսութեան մա-
սին խօսող Թրանտապիներէն բան մը չկրցան հասկնալ,
մինչեւ որ բռնուեցաւ իրենց թէ այդ բազաւոր տէր էր
անբիւ անհամար կարսաններ: Այս քննութեամբ կը

գտնէ իրենք ո՛ր եւ է ժողովուրդը որ ապրաս է. եւ ցրամբ
միայն հարսութիւն կը համարէր. — Մանկ եւ Մենապի
հարուստ էին, այս՝ **զինքը եւ զինքն**ով միայն
Մեծն Աղեկանդը ամբողջ Ասիան կողոպտած էր, բայց
երբ հարցուեցաւ իրեն՝ թէ ո՛ր եւ է իր գտնները, պա-
տապանեց՝ թէ իր **բարեկամներն** էին բուն իր գտն-
ները. եւ Կամպանիայի կնոջ մը՝ որ Կուստանթնուլի բան-
կապին զարդեր կ'ուզէր տեսնել՝ Հոմոսեյի Տիկիկը
իր **գաւաղները** ցոյց տուաւ անոր իրեն իր բովան-
դակ հարսութիւնը:

Երբ մեր երկու Սարքերուն հարսութիւնը զիսնամբ
ու զիսնամեմբ, հասկցած կ'ըրպանք նաեւ այստեան
հանդէսին խախտան նշանակութիւնը: Ինչպէս ըսինք,
անոնց զինքը ու զինքնով հարուստ եղան. եւ մենք՝ իր-
են իրենց գաւաղները՝ ա՛յց միայն կ'ընենք օրինապէս
մատանգել իրենցմէ. այդպիսի հարսութիւն մը՝ որ
անկորուստ կը մնայ՝ փեղանքն է մեր տունին եւ քնա-
նիկին, փառքն է մեր դպրոցներուն, պարծանքն է մեր
տնտեսներուն: Չեմ կարծի որ մեզմէ որ եւ է մէկը ան-
տարբեր մնայ այս ազգին քնքարեմունքին հանդէպ, որչափ
ալ իր ներքինաւ գոյութեան պահպանութեան համար
չարաչար նեղուի. ան համարաւոր է որ՝ հազին չափ
կենսական է ի՛ր եւ իր գաւաղներու համար հայ զինքն
ու զինքը, եւ կը խորհի թէ իր նախնիներէն ո՛չ ոսկի
կտակուած է իրեն, ո՛չ խելամուրթին, ո՛չ խել հոգ մը
աշխատանքի, բայց ոսկի անոնցմէ ժողովուրդը անկո-
րուստ գտն մը, տնտեսի կըրպքեան հարսութիւնը:
Այս ամէնը կը սարկինք Մանակի եւ Մենապի ծնունդ
մեր պատմութեան կասարաւոր «հայկական հրաւճ» էին:
Եւրոպացի զիսնականները «չախական հրաւճ» կը կոչեն
հաղափաղութեան այն աղբիւնը՝ զոր յոյն ժողովուր-
դը ստեղծարարեց երբեմն իր հանձնարին ճնարելու: **Հայ-
կական հրաւճ** ալ մեր ամբողջ կենսին ու գոյու-
րեան մեծապէս գրուականն է, **զինքը ու զինքն**ով.
Երբ զիսնամբ վայելել մտնուած այդ հարսութիւնը,
հարուստ կ'ըրպանք եւ մենք ապրանքաւոր, ինչպէս ե-
ղան Մանկ եւ Մենապի: Օրհնեալ բոլոր իրենց յի-
ւատակները:

Ս. Պատարագ օրհնութեամբ եւ «Պանդանիլ»-ով
փակեց հանդէսը:

Ամեն հառաքանութեան եւ արտաստեալներն կը
նետելու եղ մը, զորս երեցին ժողովուրդաւոր, Նա-
խապարարի եւ Մանկապարտեղի աշակերտներ: Փակ-
ման երբ՝ **Նշովային**, հուլիսուած Ս. Պատարագ Հօր
իր գտնակալութեան առթիւ, երեցին ժողովուրդաւոր
եւ Սարկաւագուն:

ՎԵՐԱԿԱՐԶ

✽ Լուսարարական Մենապի Սրբազան եւ զիւ-
նապետ Տիար Գ. Նուրեան, որ, Օգոստ. 16 — Մնա-
տնիքի 20, Իսպախ գաղաւթ էին օդափոխութեան
համար, այցելած են Վենետիկ, Յորսան, Հոմոս,
Նափոյի եւ շրջակայքը:

Վենետիկ այցելած են Ս. Ղազար, որ չափաւ սի-
րալիք ընդունելութիւն գտած են Միսիթարեան հարց
կողմէն:

✽ Բարդէն Սրբազան որ Ֆրանսա գաղաւթ էր
արձակուրդով, Եւֆրայի ծամրով երուսաղէմ վերա-
դարձաւ Հոկտեմ. 3 ճշ. առտու:

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳՆԵՐ
ԵՒ
ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐՈՒ ԳԻՇԱՍԱԿՈՒՄԸ

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը իր օրհնարքի հանդիսարարութեամբ այս տարի ալ պերճացուց Վարդապետի եւ Խաչկերպցի տօները Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ:

Երկու տօներու նախատօնակին ալ Ն. Ամեն. Սրբազանութիւնը եկեղեցի առաջնորդուեցաւ ԶԲԱՇԱՔԱՆԻ: Իսկ զիշերները Հսկում կատարուեցաւ:

Վարդապետի տօնի առտուն, Յոստ. 11 Կիր. Ս. Պատարագ մատոյց եւ բարոզից փոխին պայծառակերպութեան վրայ, «**Չի եւ զայլոքն առնէ Լորէ Եղիայի նախ պարտ է զայլ**» քնարանով (Մատթ. 23. 10): Վերջումուրբ քրտ հրեական հոգեբանութեան մեծախառն հաւատալիքին շարք. եւ լատ. «**Ճիշդ էր ինչ որ հրեայ զիտնականները կ'ըսէին, ըստ որում նախ եղիան ախարի գար, բոլոր նախապատրաստութեաններն ընկելու Մեսիայի ընդունելութեան համար:** Աշխարհի պատմութեան մէջ, հրաշք մը գործուելէ առաջ, նախընթաց իրողութիւններ ալար է որ եւ քիչամբ բլլան արդէն. առնեցմով է որ կը պատրաստուի ամէն բան: Այդ Տաճարով կը բաղէ նաեւ Աստուծոյ զործը: Մեսիայէն առաջ եղիա մը ալ, աք էր, ապիսա համոզումն էր հրեաթեան: Ապագան գուշակելու առնէ՝ որ մուք է Տախտագրի մը պէն՝ մարդկային միտքը պատմական խորհրդանշանով մը կը ներկայացնէ զպիւր իրականացումը: Դիպց շատ անգամ կը բնական մարդիկ իրենց իսկ յղացած երազներուն գիրքը, ու Աստուած կը գործէ ստիպին: Արդ՝ Յիսուսի յայտնի վկայութեամբ՝ եկած էր Եղիան. — Յովնանէն Մկրտիչն էր ան, ու անով կատարուած էր Մեսիական փրկութեան նախապատրաստութիւնը: Թարորի տեսարանը բացառ այդ վարդապետը, եւ ուստուած եղիան հան իր գերին մէջ հանդիսացաւ Մովսէսի հետ: Այլու հարկ չիկար որ աշակերտները զպիւրներու հին հարցումն հետաքրքրուէին, Խորհրդանշանականը վերածուած էր իրականին: Օրուան Աւետարանը լիալի կը լուսարդէ մեր միտքն այդ մասին: Պիտի ուզէի որ ամէն բնութեանս այդ լուսարար միտքն ունենար, բարբառներու համար Տիրոջ կատարած զործը, թէ ի՞նչ միջոցներով յառաջ տարուած է ան. խոստովանելու համար թէ ինքն է որ այսօր կը փրկէ, կը կենդանացնէ եւ կը հանէ զմեզ այն բարձունքը, որ եւ քիչսա լոյսերու մէջ: Այդ հրաշքի Տառապանքով մէջ պզտիկ լոյս մը առէր ձեր հաւատքի կանխեղին համար, որ Թարորի փառքը նշուել միշտ ձեր աչքին առջեւ, եւ պայծառանան Յիսուս — Քրիստոսի այն պատգամները, որոնք արուեցան մեր փրկութեան համար»:

Սրբազան բարոզիչը իր բանաստեղծական լուսատուայից բարոզն էար օրհնութեամբ յիշատակեց Ընծայարանիս Կիւլակեկեան դասարանին բարերար Պատրիկ Էֆ. Կիւլակեկեանի առատածնունդը: Իր ողբացեալ սիրելիներու յիշատակին՝ իր ողբոյն Սերովելի եւ իր եղբոր Կիւլակի: Օրհնեց բարերարը եւ իր պարագաները, ողջութեան արեւշատութիւն մաղթեց, իսկ հանգուցեալներուն հոգիներուն լուսաւորութեան համար աղօթեց:

Ս. Պատարագի աւարտումին կատարուեցաւ հան-

դիսաւոր պաշտօն հոգեհանգստեան Կիւլակեկեան զերդաստանի բոլոր ննջեցեցոց յիշատակին:

Երեկոյն ընթերցեց սեղան տրուեցաւ Միարանութեան Կիւլակեկեանց կողմէն, որուն նախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, եւ այդ առիթով ալ Հոգեհանգիստ կատարուեցաւ սեղանատան մէջ եւ մաղթանքներ եղան Կիւլակեկեանց բարօրութեան եւ արեւշատութեան համար:

Ս. Խաչի Վերացման տօնին առտուն ալ (Սեպտ. 29 Կիր.) Ս. Պատարագ մատոյց Ս. Պատրիարք Հայրը եւ բարոզից, «**Չի եւ զայլոքն առնէ Քրիստոսի ի մարմնի իմում կրեմ**» (Գղա. 2. 17) քնարանով եւ նոր ու գնայիլի լուսարանութեամբ մը պարզելով խաչին խորհուրդը. — «Պիտի փափարէի ուրեմն լատ. Սրբազան Քարոզիչը, սիրելի եղբայրներ եւ քոյրեր, որ Տիրոջ խաչին նուիրուած յարգանքի այս օրուան մէջ, լատ հասկնանք Աւարեալին խոսքերը: ... Ան որ ապառուրիւնը Քրիստոսով շահած կը դառնէր, կամաւ յանձնէ կ'առնէր անոր սարուկը՝ անոր մէկ ստացուածքն ըլլալ՝ իր մարմին վրայ կը բռնէ նշաններով: Այդ է Տշմարիտ քրիստոնէութեան կոչը ամէնու համար: Յիսուսի Խաչուին աշխարհ մեզ համար խաչուած իրականութիւն մըն է, ո՛չ թէ անոր բարիքները չվայելու, այլ անոր փառաւոր թելադրութիւններէն չազդուելու տեսակէտով: Աւարեալին բացատրութեամբ՝ մենք ալ խաչուածներ ենք աշխարհին հանդէպ: Կ'արժէ յիշել այն երկու աւագակները՝ որ խաչուեցան Յիսուսի հետ, բայց ո՛չ Յիսուսի համար: Անոնց պատկերը կրնայ կենդանի վկայութիւն մը ըլլալ մեր սովորական կեանքին: Շատեր, այս կամ այն չարիքներու երեսնէն, ինքզինքնին խաչուած կը նկատեն, բայց ընդհանր կը նային Տշմարիտ Խաչեալին: Չախտողութիւն մը կամ սուգ մը կը խռովէ զիրենք, ու կը դառնան հայհոյել այն աւագակին նման՝ որ չէր ուզեր զատուել իր սիրած աշխարհէն, որ ընկերային չարիք մըն ալ ինք աւելցուցած էր իր ապիւրտ գործերով, մինչդեռ իր միւս ընկերը՝ յոյն ահաւոր պատիժն մէջ՝ զիտակցութիւնն ունեցաւ աղերսելու՝ որ բարի Յիսուսը իր բարոզած դրախտին մէջ տեղ մը շնորհէ իրեն: — Ո՛վ դուր եւ խաչ մը կրելու չափ կը տառապիր, մի՛ վարանիր խաչեալէն խնդրելու ձեր փրկութիւնը: մի՛ հայհոյէր անմիա աւագակին պէս:

Պահեցէր Քրիստոսով ստացուած մեր հոգեւոր ապառուրիւնը՝ ձեր խաչուած կեանքին մէջ, որպէսզի ձեր քրիստոնէական համոզումներն ու առողջ բարոյականք անտախտ ասորներով չխախտին, ու խաչը ձեր գոյութեան համար ըլլայ «գործութեան գաւազան մը»:

Ս. Պատրիարք Հայրը իր հոգեշունչ խոսքերը կրեց, զոմութեամբ յիշատակելով Մեկրոնեան նուիրատուութիւնը. ի նպատակ ժառանգաւորաց Վարժարանին, օրհնեց բարեգործութիւնը հանգուցեալ Գրիգոր Էֆ. Մեկրոնեանի եւ մաղթանքներ քրտ նային հարազատ եղբոր, ազգային բարերար Կարապետ Էֆ. Մեկրոնեանի արեւշատութեան համար:

Ս. Պատարագէն յետոյ կատարուեցաւ պաշտօն Զոգեհանգստեան, իսկ երեկոյն ալ Միարանութեան եւ ժառանգաւորաց Վարժարանի ընթերիս սեղաններուն վրայ մաղթանքներ եղան Մեկրոնեանց յիշատակին:

Տ. ԱՇՈՏ ՎՐԴ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

1883 — * 1929

գիտութիւններ եւ ուսումներ. սորվեցէ՛ք, ասոնք օգտակար են, սակայն առանց անոր՝ արժէք չունին։ Ուսումները անոր օժանդակները պիտի բլլան՝ բարոյեցեալ համար անհատականութիւն։ Եւ այս երբ զայն չունիր միայն հմտութեամբ չէր կրնար բարոյեցի միասուր։

Դուք այժմ բախատար էք՝ զանուելով ասանկ սուրբ տեղ մը, ուր սուրբ օծութիւն մը կը հասնէ՝ Բնիկեցեւոր խոնարհութեան Այբը կայ, հո՛ւն՝ անբացարարի սիրոյ Գողգոթան, անդին՝ ճրագայի Յարութիւնն ու աւելի անդին Համբարձումը։ Դեր-շնչեցէք ասանցմով։ Զեզ կը շնորհատրեմ՝ Նախ իրեն ճշդ, ասիկա կ'ըսեմ ոչ թէ ազգամոյ մ'ըլլալու համար, բա՛ւ լիցի, այլ, վասնզի ես կը հաւատամ որ այս ազգը մեծ պաշտօնի մը կոչուած է քրիստոնէութեան մէջ, երկրորդ այս Ս. Քաղաքին մէջ բլլալու համար, դուք բախատար էք այսպիսի միջավայրի մը մէջ ուսանելու համար, եւ երրորդ՝ մեր Ս. Եկեղեցին ծառայութեան մանկնուղ համար, ա՛նչ եկեղեցիին՝ զոր ես շատ կը սիրեմ ես որ ինք ասարի բողոքական կրթութիւն ստանալէ յետոյ՝ երբ այդ ճրագայի զարթումը ունեցայ, անմիջապէս Հայ Եկեղեցին դարձայ, եւ աւելի փարեցայ անոր՝ զայն շատ աւելի մօտ զանկով Յիսուսին։

Ջանացէք միշտ հետեւիլ Յիսուսի, զորով ջանքեալ համար անոր սէրը։ Սիրեցէք նախ ձեր ընկերները, ապա աւելի հեռաւորները։ Ասիկա իբրեւ խան է որ դժուար է, եւ թերեւ ձեռնէ՝ ոմանք ընդհին՝ թէ կարելի՞ է ասիկա, քանի որ աշխարհի վրայ հազարումէկ փորձութիւններ կան։ Ի՞նչպէս կրնանք զերծ մնալ անոնցմէ։ Ես պիտի ըսեմ ձեզի՝ թէ այն, կարելի է։ Կարելի է անոր համար՝ որ կը պահէ Յիսուսի պատուիրանները։ Յիսուս ըսաւ. «Իմ որ կ'ուզէ իմ ետեւէս գալ, թող իմ պատուիրաններս պահէ»։ Անոր պատուիրաններուն հետ կապելի չէ խաղալ, անոնք կ'արքեւ մարդը ինչպէս Սիւնայի լեռը։ Անոր պատուիրանները պահողն ամէն բանի մէջէն յաղթական դուրս կուգայ, վասնզի Յիսուս յաղթեց աշխարհի։ Քրիստոնէութիւնը յաղթութեան կրօնն է, յաղթական կրօնն է։ Անոր պատուիրանները պահելու համար, ինչպէս Զորանալին կ'ըսէ, անանքներդ ու աչքերդ զոյ՛լ տգեղ բաներ լսելէ եւ տեսնելէ։ Բնական է պիտի առաւարկը, փորձութեան պիտի ենթարկուիք, սակայն եթէ Յիսուսը գտած էք՝ յաղթական դուրս պիտի գար ամէն բանի մէջէն։ Կրօնական փորձառութիւն (religious experience) անհրաժեշտ է ասոր համար։

Մեր ազգը մեծ յայտ ունի ձեր վրայ, այժմ ամէն կողմէն հայտնի են աչքերը՝ ճոս սեւեռած են, եւ ձեռք կը հաւատան որ ձեր մէջէն Յիսուսի ճրագայի մարիա աշակերտներ պիտի ելլեն՝ իր Աւետարանը բարոյեցեալ համար անհատականութիւն։ Ես շատ ուրախ եմ այսօր ձեր մէջ զանուելու համար։ Կարգացէ՛ք, սորվեցէ՛ք ամէն բան, սակայն դարձեալ կ'ըսեմ, առանց Յիսուսի սիրոյն՝ անօգուտ է այդ ամէնը։ Անոր թիթեղի պէս պիտի ճնշեն միայն։ Կրօնի համար զգացումը անհրաժեշտ է — ցած, կենդանի զգացում ըսել չեմ ուզեր — Յիսուսի սէրը զգալու համար։ Աստուած իր շնորհները ձեզի պարգեւէ որպէսզի զօրանաք իր Սիրոյն մէջ»։

Ս. Աթոռոյս միաբաններէն Տ. Աշոտ Վրդ. Սարգիսեան ալ զո՛ն եղաւ քաղցկեղի։ Առնենք մը ի վեր Հ. Աշոտ կը տասապէր հիւանդութենէ մը, որուն ախտահանաչումը դժուար եղաւ իր կորովի կողմնաւորին շնորհիւ զիմադրեց հիւանդութեան տաղանդներուն, միշտ կենալով իր պաշտօնին գլուխը։ Անցեալ տարի Սեպտեմբերէն ի վեր աւելի ցաւեր մը զգայ իր կողերուն մէջ, որք թոքատապի վերադրուեցան եւ ըստ այնմ դարձանուեցաւ գերման հիւանդանոցի մէջ։ Բաւական կազդուած զգալով ինքզինքը ելաւ հիւանդանոցէն, բայց այս տարի Ապրիլին ստիպուեցաւ ֆրանսական հիւանդանոց մտնել, ուր փայծաղը հանեցին, սակայն ցաւերը չզաղրեցան, յետոյ զնայ Պէյրուսի՝ Ամերիկեան հիւանդանոց, ուր երկրորդ գործողութեան մը ենթարկուեցաւ, դարձեալ հանգստեցան խեղճ վարդապետին ցաւերը, եւ վերջապէս բժիշկները խորհուրդ տալին իրեն վերադառնալ Երուսաղէմ։ Քաղցկեղ էր հիւանդութիւնը։ Յուսիսն սկիզբը վերադարձաւ Երուսաղէմ, մօտա ֆրանսական հիւանդանոց, ուր վախճանեցաւ Յուլիս 27, Շաբաթ օր։

Աշոտ վրդ. բնիկ Սեփրէկեցի էր, որդի Սարգիս Ազատուեանի եւ Թուժա Մանսեանի, ծն. 1883 Նոյեմբերի մէջ, աւագանի անունով Աբրահամ իր նախնական ուսումը կ'առնէ Սեփրէկի եւ Տիգրանակերտի ազգային զոյրոցներու մէջ։ 1902 Օգոստ. 16 ին կուգայ Երուսաղէմ եւ միաբան կ'ըլլայ Ս. Յակոբի. 1905 Յուլիս 5 ին Սարկաւազ կ'ըլլայ ձեռնադրութեամբ Մաղաքիա վրդ. Տէրունեանի, իսկ 1909 Յունիս 6 ին քահանայ կը ձեռնադրուի եւ վեղար կ'առնէ Տ. Յարութիւն Պատրիարքէն, եւ այնուհետեւ կը ծառայէ Ս. Աթոռոյս իրեն շինուած ապիտ (1911—1912), իբր Տեսուչ Ս. Փրկչի (1913—19), Դամասկոսի (1919—1922), Ս. Յարութեան (1922—23), Թարգման (1924—1925) եւ 1927 էն ի վեր Տեսուչ Բնիկեցեւոր, եւ այս վերջին պաշտօնին գլուխն էր երբ սկսաւ տառապիլ անողոք հիւանդութեամբ։

Օձուձը եւ թաղումը կատարուեցաւ Յուլիս 27 ին, Ս. Պատրիարք Զօր Նախագահութեամբ. Գեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւառնի կատարեց օժման կարգը եւ խօսեցաւ Դամբանականը։ Եւ յազարկաւորութեան Նախագահեց Լուսարարապետ Գեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Նշանեան։ Հանգուցեալը թաղուեցաւ Ս. Փրկչի գերեզմանատան մէջ։ Ս. Աթոռոյս Միաբան վարդապետներու բաժնին մէջ։

Հայր Աշոտ Նախնածախնդի էր Ս. Աթոռոյս պայծառութեան։ Միաբանութեան «Ձայնաւոր» անդամներէն մէկն էր։ Իր մայրենի լեզուէն զատ գիտէր նաեւ արաբերէն, որուն շնորհիւ բարեկամութիւններ շահած էր արաբներէն։

ԴՈՒՐԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱԳԻՐ

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐՈՒ

25 Հոկտեմբեր, ՈՒՐԵԱՅ.— Յե՛ս միջօրեի ժամը 2,30 ին, ՀՐԱՇԱՓԱՌ Պատրիարքարանի դուռնէն: ՆԱԽԱՏՈՆԱԿ ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳԱՐԱՆՉԱՅ ի Ս. Յակոբ: Յաւատք ժամերգութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը քափօրով եւ ՆԻՄԱՆՆԱԼ ՄՈՎՍԻՍԻ շարականին երգեցողութեամբ պիտի առաջնորդուի Պատրիարքարան:

26 Հոկտեմբեր, ՇԱՐԱՅ առտու.— Սկիզբն ժամերգութեան ժամը 5ին: Ս. Պատարագ ժամը 7,30 ին: ԺԱՄԱՐԱՐ՝ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր, Քանաւակաւն գլխաւորումով: Պիտի ապաւանդեն երկու եպիսկոպոսունք: ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ Վրասն ճնշեցեղոց ԴՈՒՐԵԱՆ Գերդասանին: Յաւատք Ս. Պատարագի Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը պիտի առաջնորդուի Պատրիարքարան քափօրով եւ ՈՐ ԶՇՆՈՐՀՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ շարականի երգեցողութեամբ: Պատրիարքարանի Գանկինին մեջ աջամբողք եւ շնորհաւորութիւնք Միաբանութեան ու ժողովրդեան կողմէ:

Շաբաթ օրը, յե՛ս միջօրեի, սկիզբն ժամերգութեան 2,30ին: Յե՛ս ժամերգութեան, ՀԻՄՆԹՐՀՆԷՔ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ ի:

27 Հոկտեմբեր, ԿԻՐԱԿԻ առտու.— Սկիզբն ժամերգութեան ժամը 5ին: Եպիսկոպոսական Ս. Պատարագ: Ժամարար՝ Գեր. Տ. Մեարոյ Ս. Եպս. Նշանեան: Պիտի քարոզէ Գեր. Տ. Բարգէն Ս. Եպս. Կիւլեաբեան:

Յե՛ս միջօրեի ժամը 3ին, ՅՈՔՆԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ Պատրիարքարանի Գանկինին մեջ: Տեղի պիտի ունենան ձառապօստութիւններ: Պիտի խօսին, Յանուն Միաբանութեան եւ Հոգեւորականութեան՝ Գեր. Տ. Մկրտիչ Ս. Եպս. Աղանունի: Յանուն Հայ Ուսուցչութեան՝ Պ. Գրիգոր Միաբան: Յանուն Ընծայարանի եւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի՝ Ներսէս Սարկաւազ Տեր-Յակոբեան:

Պիտի ուղերձեն նաեւ ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐՆԵՐ, Գեր. Տ. Մեարոյ Սրբազան պիտի կարգայ Յոբել. Կեդր. Յանձնաժողովին Տեղեկագիրք, եւ այլ եւ այլ կողմերէն հասած ուղերձներն ու շնորհաւորական Հեռագիրներ:

Ուղերձները պիտի ընդմիջուին երգերով:

Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայր Պանդանիչով կը փակէ Հանդէսը:

ԾԱՆՈԹ.— Այսօրուան Հանդիսին ներկայ պիտի գտնուին միմիայն Մատնաւոր հրապարակներ:

28 Հոկտեմբեր, ԵՐԿՈՒՇԱԿԻՍԻ առտու.— Սկիզբն ժամերգութեան ժամը 5ին: Եպիսկոպոսական Ս. Պատարագ: Յաւատք ժամերգութեան, Պատրիարքարանի Գանկինին մեջ պիտի ընդունուին ժամը 9,30 էն մինչեւ 11՝ քաղաքի Կրօնական Պետքեր, իսկ ժամը 11-12՝ Հիւպատոսութիւնք եւ քաղաքային պաշտօնէութիւնք:

Կեսօրէն ետք ժամը 1ին ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՇՎԵՐՈՅԹ Միաբանութեան սեղանասան մեջ եւ վերջ Յոբելինական հանդէսներու:

ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԳԻՐԲԵՐ

21. Ն. ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐԲԵՊՍ. ԳՈՒՐԵԱՆ, ՊՍՏԻՆՍԻԲ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ, ԱԹՈՒՌՈՅՆ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ, ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻԱՆ, Գրեց՝ Բարգէն Եպիսկոպոս. Տպ. Կոչնակ, Նիւ-Եորք, 1929. Մեծ 8° էջ 76: Շքեղ տպագրութիւն: Մեփակահայութիւն Դուրեան Յորեմանի Ամերիկահայ Թանձնաժողովին:
22. Դրական Դպրոցները Ֆրանսայի մէջ (Բանախօսութիւն մը) ԵՐՈՒՄՆԵՄԵԱՆ, Կոչնակ Տպարան, Նիւ-Եորք, 1929, մեծ 8° էջ 77:
23. ԱԻԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ իր Կեանքը եւ Դրականութիւնը, Գրեց՝ Մկրտիչ Պարտաւան, Տպ. Մասիս, Փարիս, 1930, մեծ 8° էջ 186+6. Գին՝ Ֆրանսայի մէջ՝ Ֆրանք 25 ուրիշ երկիրներ՝ Տարար 1.50:
24. ԳԷՄԲԵՐ, (Պետրոս Աղամեան.— Յ. Ը. Պարոնեան.— Նրուանդ Մանուէլեան.— Խաչատուր Աբովեան.— Մատթիա Գարագաշեան.— Վահան Թէքէեան.— Դանիէլ Վարուժան.— Առամ Ետրճանեան.— Համաստեղ.— Խոկար Շահին.— Յովսէփ Փուշման). գրեց՝ Արշակ Զօրանեան, Կրտսերակեց՝ Հայ Կրտսեան Հիմնադրութիւն՝ տպ. «Մասիս» Փարիզ, 1929. մեծ 8° էջ 190. գին 1 տուար:
25. Հ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ, Երկերու ժողովածու, Հասոյ Երոյղ Բանաստեղծութիւններ և Պատկերներ, Միութարեան Տպարան, Վիեննա-1929, 8° էջ 370: Գին, արտասահմանի համար՝ 1.50 Դոլար, Խորհրդային Միութեան սահմաններում՝ 2 ռ. 70 կ.:
26. ՆԵՐՍԷՍ ՔԶՅ. ՆԵԱՆԵԱՆ, Ապերգութիւն (Առաջական ինքնեղբարութիւններ). 1929 Տպագր. «Հորիզոն», Սեւանիկ, 8° էջ 63, Գին 15 Տրախմի:
27. Գ. ԳԵՂԱՐԲՈՒՆԻ, Եպիսկոպոս Գ. Շարք. Դրակոնտրիս, Տպր. Յ. Թիւրապեան, Paris 1929, Փոքր 8°. էջ 93. Գինն է Ֆր. 10:
28. Վ. ԼԷՎԻՆՍԿԻ, ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ Ազգայնականները և ճշնութեամբ ժողովուրդ-

- ները. Թարգ. Կ. Սասունի, Կրտսերականութիւն Հ. Յ. Դաշնակցութեան (Մատենաշար «Դրօշակ» Թիւ 67), Փարիզ, 1929, 8° էջ 151:
29. ԿՈՒՈՒԻ ԲՆԱԶԴԻ, ԻԷԷ Պօլէ, Բրօֆ. Ժընէվի Համալսարանին, Տնօրէն Էնսոլիդ ժ. Ժագ Ռուսոյի ի Ժընէվ, Թարգմանեց Պ. Դէորգեան. Հրարկ. և Տպգր. ՀԱՅ ԴՊՐՈՑ, Պընէէն և Ժընէվ, Զուրիցերիա, 1929, 8° էջ 94:
30. ԻՆԶ Է ՀԱՅԿ. ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ, Ինչո՞ւ պէտք է անոր աջակցել, ինչո՞ւ պէտք է անիկա զօրացնել, Տպ. Մասիս-Փարիզ, (1929). 8° էջ 62.— Հրատարակում՝ Տ. Խաչատուր Ս. Ժամկոչեանի (Տիթրոյիթ) ծախքովը:
31. ՅՈՒՀԱՆՆԷՍ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ, Ուղեցոյց Մարտիլի, պատկերազարդ եւ քարտիւսաւոր, 1929, Տպգր. Ա. Երէցեան, Մարտիլ, փոքր 8° էջ 96.— Գին՝ 5 Ֆրանք:
32. 1930, ՊԱՍԻ ՕՐԱՅՈՅՅ Կանգերձ Սըրբազան Մտածմունքներով (նոր տարւոյ յարմարագոյն նուէրը). Բ. ՏԱՐԻ. Պատրաստեց՝ Ղազար Տէր Ղազարեան. Տպր. Գոլէճ, Հալէպ, Գին, Հատը 8 Դճ. Արծ. Հալէպի և Սուրիոյ համար.— 5 Ֆր. Արտասահմանի համար.— 30 Ալէքս Ամերիկայի համար:
33. ASTOUR NAVARIAN, Trois Poèmes, Didiua, Idylle Vénitienne, Armina, Pré-cédés d'une lettre d'Hélène Vacaresco. Paris, 1929, 8°. p. 36:

ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԹԵՐԹԵՐ

8. ԱՆԱՀԻՏ, Հանգէս Մտածման եւ Արուեստի, նոր Շրջան, Ա. Տարի, Թրւ. 2. 1959 Թուլիս-Օդոստոս: Տարեկան բաժնեկրէն է 5 տուար կամ մէկ Անգլոսիկ: Հասցէ A. Tchobanian, 9, Rue Say. Paris (France):
9. Ստացանք Հալէպէն ՆՈՐ ԱԻԵՏԱԲԵՐԻ 1929 Յնվր. 1—Յունիս 23, 13 Թիւեղը միանգամայն: